T.C.

DİCLE ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

İSLAM HUKUKU BİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

SUYÛTÎ'NİN EL-EŞBÂH VE'N-NEZÂİR ADLI ESERİ BAĞLAMINDA KAVÂİD-KAYNAK İLİŞKİSİ

Remziye YILMAZ

19949037

Danışman

Doç. Dr. İhsan AKAY

Diyarbakır 2022

T.C.

DİCLE ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

İSLAM HUKUKU BİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

SUYÛTÎ'NİN EL-EŞBÂH VE'N-NEZÂİR ADLI ESERİ BAĞLAMINDA KAVÂİD-KAYNAK İLİŞKİSİ

Remziye YILMAZ

19949037

Danışman

Doç. Dr. İhsan AKAY

Diyarbakır 2022

TAAHHÜTNAME

SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Dicle Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliğine göre hazırlamış olduğum "SUYÛTÎ'NİN EL-EŞBÂH VE'N-NEZÂİR ADLI ESERİ BAĞLAMINDA KAVÂİD-KAYNAK İLİŞKİSİ" adlı tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve tez yazım kılavuzuna uygun olarak hazırladığımı taahhüt eder, tezimin kağıt ve elektronik kopyalarının Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü arşivlerinde saklanmasına izin verdiğimi onaylarım. Lisansüstü Eğitim-Öğretim yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca gereğinin yapılmasını arz ederim.

08/08/2022

ÖN SÖZ

İslâmî ilimler içinde büyük bir önemi haiz olan fıkıh ilmi, dünya-âhiret saadetine nâil olmak bakımından ilk dönemlerden itibaren ulemânın üstün çabalarıyla sistemleştiği ve birçok alt dalları bulunan bir ilim dalıdır. Kavâid ilmi de fıkhın bir alt dalı olarak fıkha zenginlik katmış, fıkhî melekenin gelişmesini ve fıkhî konuların daha kolay anlaşılmasını sağlamıştır. Bu bakımdan kavâid edebiyatı alanında birçok çalışma yapılmış ve halihazırda araştırmalar yapılmaya devam etmektedir.

Bu çalışmalardan biri de fıkıh alanında önde gelen isimlerden biri olan Ebu'l-Fazl Celâluddîn Abdurrahmân es-Suyûtî'nin (v. 911/1505) kavâid edebiyatı alanında yazdığı *el-Eşbâh ve'n-Nezâir* adlı eseridir. Bu eserde fıkhî kâideler teferruatlı bir şekilde ele alınmıştır. Fıkhın dağınık meselelerini belli kurallar çerçevesinde toplayan ve fıkhın anlaşılmasına kolaylık sağlayan bu ilim dikkatimizi cezbetmiş ve bizi eserdeki kâideleri incelemeye sevk etmiştir. Bu minvalde çalışmamıza dair konular iki ana hedefe matuftur. Birincisi İmam Suyûtî'nin *"el-Eşbah ve'n-Nezair"* adlı eserindeki küllî kâidelerin naslarla ilişkisini tespit etmek, ikincisi tespit edilen kâidelerin ne şekilde uygulamaya konulduğunu ve hangi fıkhî konulara dayanak olduğunu ortaya koymaktır. Bu hedef doğrultusunda küllî kâidelerin naslarla ilişkisini daha belirgin bir şekilde ortaya koymak adına öncelikle dayanağı nas olan kâideleri akabinde ise dayanağı ictihâd olan kâideleri incelemeye gayret ettik.

Bu çalışmanın belirlenmesinde ve şekillenmesinde değerli vakitlerini ayırıp katkıda bulunan değerli danışman hocam Doç. Dr. İhsan AKAY'a şükranlarımı sunarım. Bilhassa bu çalışmayı okuyup gerekli düzeltmelerde bulunan kıymetli hocalarım Prof. Dr. Metin Yiğit ve Doç. Dr. İbrahim Özdemir'e saygı ve şükranlarımı arz ederim. Tercümelerimizi tashih eden Murat ÇELİK hocama da ayrıca teşekkür ederim. Son olarak çalışmam boyunca moral ve motivasyonumu üst düzeyde tutmama yardımcı olan anneme, babama, kardeşlerime ve dostlarıma şükranlarımı sunarım.

Remziye YILMAZ

Diyarbakır 2022

ÖZET

İslâm hukuku, şer‘î amelî hükümleri inceleyen bir ilim dalı olması hasebiyle birtakım kurallar ışığında, her asırda Müslüman toplumun ihtiyaçlarına cevap veren dinamik bir yapıya sahiptir. Mezkûr ilim öncelikle usûl ve furû olmak üzere iki başlık altında gelişmiş ve bunlardan mütevellit farklı alt yazım türleriyle muhtevasını zenginleştirmiştir. Bu yazım türlerinden biri de hicri IV. asırda fıkhî mezheplerce küllî kâidelere münhasır müstakil eserlerin telif edilmesiyle ortaya çıkan kavâid edebiyatıdır. Küllî kâideler, dış görünüş itibariyle birbirine teâruz eden hükümleri belli bir usûl dâhilinde toplayarak bir düzene tabi tutmuş ve fıkıh ilminde yeni bir çığır açmıştır. Bu bağlamda fıkıh ilminde ilerlemede ve fıkhın esaslarına muttali olma hususunda ihtisas yapmak isteyenler için küllî kâideler dikkate alınması gereken önemli bir ilim dalıdır. Fakîhler kavâid ilminin önemine binaen birçok eser telif etmişlerdir. Bu eserlerden biri de çalışmamızda incelemeye aldığımız küllî kâide ilmine farklı bir bakış açısı kazandıran ve kendi döneminden itibaren bu alanda temel kaynaklar arasına giren İmam Suyûtî’nin *“el-Eşbâh ve’n-Nezâir”* adlı eseridir. Mezkûr eserde küllî kâideler, genelden özele ve ehemden mühime şeklinde bir yönteme tabi tutulmuş ve kâideler delilleriyle birlikte incelenmiştir.

Bu çalışma üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde İmam Suyûtî’nin hayatı ve ilmî kişiliğine değinilmiş ve Suyûtî’nin *“el-Eşbâh ve’n-Nezâir”* adlı eseri kısaca tanıtılmıştır. İkinci bölümde ise küllî kâidelerin kaynakları, temel özellikleri ve küllî kâidelerin müstakil delil olma vasfı ele alınmıştır. Bununla birlikte fıkhî bir terim olan kâidenin tarihsel gelişimi ve bu terimle bağlantılı olan eşbâh, dâbıt vb. diğer kavramlar tetkik edilmiştir. Üçüncü bölümde ise çalışmanın asıl konusunu teşkil eden Suyûtî’nin mezkûr eserindeki dayanağı nas ile ictihâd olan kırk beş küllî kâide ele alınmış ve bu kâidelerin uygulama alanlarına yer verilmiştir. Kâideler ele alınırken İmam Subkî ve İbn Nuceym’in aynı adla telif ettikleri eserdeki kâideler ile *Mecelle*’deki tespit edilen kâideler arasında bir mukayese yapılmıştır. Ek olarak Suyûtî’nin mezkûr eserindeki kâidelerin tertibine yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler

Fıkıh**,** Suyûtî, Eşbâh, Nezâir, Kâide, Nass.

ABSTRACT

Since Islamic law is a branch of science that examines the rules of law, it has a dynamic structure that responds to the needs of the Muslim community in every century, in the light of certain rules. This science has developed under two headings, primarily usûl and furû, and has enriched its content with different spelling types following them. One of these writing types is literature of kawâid. Which emerged with the copyright of individual works exclusive to by the fiqh sects hijri IV. in the century. Kullî kâide's has subjected it to an order belonging to its own internal order and opened a new era in the science of fiqh. In this context, it is an important branch of science that should be considered for those who want to specialize in making progress in the science of fiqh and being familiar with the principles of fiqh.

Fakîhs wrote many outstanding works based on the importance of kawaid literature. One of these works is the *" el-Eşbâh ve'n-Nezâir "* of İmam Suyûtî, giving its final shape to the science of külli kâide, it has become one of the main sources in this field since its time and is the focus of attention of many researchers. In the work, the küllî kâide's are subjected to a method from general to specific and important. The kâide's are examined together with their arguments. In this respect, it has attracted the attention of researchers.

Our study consists of three parts. We gave the first space to the place that was spent on Imam Suyuti's use and knowledge. And Suyûtî's work *"al-Eşbâh ve'n-Nezâir"* has briefly introduced. The second space we discussed the historical development of the pedestal and other concepts associated with this term. And the feature of kullî qâide as independent evidence has discussed. In the third, we examined forty-five küllî qaide Suyûtî's al-Esbâh.

Keywords

Fıqh, Esbâh, Nazâir, Suyûtî, Qâide, Nas.

İÇİNDEKİLER

Sayfa No

ÖN SÖZ ..... **II**
ÖZET ..... **III**
ABSTRACT ..... **IV**
İÇİNDEKİLER ..... **V**
KISALTMALAR ..... **VIII**
GİRİŞ **1**
İÇERİK VE YÖNTEM **1**
1. Araştırma Konusunun Önemi ve Kapsamı 1
2. Araştırma Konusunun Amacı ve Takip Edilen Yöntem 2
BİRİNCİ BÖLÜM **4**
1. 1. SUYÛTÎ'NİN YAŞADIĞI DÖNEM, HAYATI VE İLMİ YÖNÜ **4**
1.1.1. Suyûtî'nin Yaşadığı Dönem 4
1.1.1.1. Siyasî Durum 4
1.1.1.2. Sosyal Durum ve İlmî Faaliyetler 4
1.1.1.3. Ekonomik Durum 5
1.1.2. Suyûtî'nin Hayatı ve İlmî Yönü 6
1.1.2.1. Suyûtî'nin Hayatı 6
1.1.2.2. Suyûtî'nin İlmî Yönü 7
1.1.2.2.1. Suyûtî'nin Hocaları 9
1.1.2.2.2. Suyûtî'nin Öğrencileri 11
1.1.2.2.3. Suyûtî'nin Eserleri 12
1.2. EL-EŞBÂH VE'NEZÂİR ADLI ESERE GENEL BAKIŞ **16**
1.2.1. Eserin Metodu 16
1.2.2. Eserin Muhtevası 17
1.2.2.1. Bütün Fıkhî Konuları Kapsayan Beş Temel Kâide 17
1.2.2.2. Cüz'i Konuların Tahricine İmkân Veren Küllî Kâideler 17
1.2.2.3. Zâhir Bir Delili Olmaması Nedeniyle Tercih Yapılamayan Kâideler 17
1.2.2.4. Çokça Varid Olan ve Bilinmesi Gereken Hükümler 18
1.2.2.5. Nezâiri Kapsayan Fıkhî Bâblar 19
1.2.2.6. Benzer Meselelere Dair Farklı Hükümler 20

1.2.2.7. Farklılıkları Barındıran Benzer Meseleler 21
İKİNCİ BÖLÜM 22
2.1. KÜLLÎ KÂİDELER VE KAVRAMSAL ÇERÇEVE 22
2.1.1. Küllî Kâidenin Tanımı 22
2.1.1.1. Sözlük Anlamı 22
2.1.1.2. Terim Anlamı 23
2.1.2. Küllî Kâidelerin Kaynakları 25
2.1.2.1. Kur'ân-ı Kerim 25
2.1.2.2. Hadis-i Şerifler 26
2.1.2.3. Fakîhlerin İctihâdları 27
2.1.3. Küllî Kâidelerin Tarihçesi 28
2.1.4. Küllî Kâidelerin İslâm Hukukundaki Yeri ve Önemi 30
2.1.5. Küllî Kâide ile İlgili Diğer Istılahlar 32
2.1.5.1. Dâbıt 32
2.1.5.2. el-Eşbâh ve'n-Nezâir 32
2.1.5.3. Usûl-i Fıkıh Kâidesi 34
2.1.6. Küllî Kâidelerin Temel Özellikleri 36
2.1.7. Kapsam Açısından Küllî Kâideler 38
2.1.8. Küllî Kâidelerin Müstakil Delil Olma Vasfı 40
2.1.8.1. Küllî Kaîdeleri Müstakil Delil Olarak Kabul Edenler 40
2.1.8.2. Küllî Kaîdeleri Müstakil Delil Olarak Kabul Etmeyenler 41
2.2. ŞÂFİÎ MEZHEBİNDE KÜLLÎ KÂİDE LİTERATÜRÜ 42
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM 45
3.1. DAYANAĞI NAS OLAN KÜLLÎ KÂİDELER 45
3.1.1. İttifak Edilen Beş Temel Kâide 45
3.1.1.1. Bir İşten Maksat Ne ise Hüküm Ona Göredir (الْأُمُورُ بِمَقَاصِدِهَا) 46
3.1.1.2. Şekk ile Yakîn Zâil Olmaz (الْيَقِينُ لَا يُزَالُ بِالشَّكِّ) 59
3.1.1.3. Meşakkat Teysiri Celb Eder (الْمَشَقَّةُ تَجْلِبُ التَّيْسِير) 65
3.1.1.4. Zarar İzâle Olunur (الضَّرَرُ يُزَالُ) 70
3.1.1.5. Âdet Muhakkemdir (الْعَادَةُ مُحَكَّمَةٌ) 76
3.1.2. Beş Temel Kâide Dışındaki Diğer Kâideler 82
3.1.2.1. Helâl ve Harâm Birleşirse Harâm Gâlip Kılınır (إِذَا اجْتَمَعَ الْحَلَالُ وَالْحَرَامُ غَلَّبَ الْحَرَامُ) 82
3.1.2.2. Îsâr İbadetlerde Mekrûh Başka Şeylerde Sevimlidir (الْإِيثَارُ فِي الْقُرْبِ مَكْرُوهٌ وَفِي غَيْرِهَا مَحْبُوب) 84
3.1.2.3. Hadler Şüphe ile Düşer (الْحُدُودُ تَسْقُط بِالشُّبُهَاتِ) 85

3.1.2.4. Harîm Harîmin Hükmünü Alır (الْحَرِيمُ لَهُ حُكْمُ مَا هُوَ حَرِيمٌ لَهُ)..... 87
3.1.2.5. Harâç Damân Karşılığındadır (الْخَرَاجُ بِالضَّمَانِ) 88
3.1.2.6. Fiili Çok Olanın Fazileti de Çok Olur (مَا كَانَ أَكْثَرَ فِعْلًا كَانَ أَكْثَرَ فَضْلًا)..... 89
3.1.2.7. Farz Nâfileden Daha Faziletlidir (الْفَرْضُ أَفْضَلُ مِنْ النَّفْلِ) 90
3.1.2.8. Kolay Olan Zor Olan ile Düşürülmez (الْمَيْسُورُ لَا يَسْقُطُ بِالْمَعْسُورِ)..... 91
3.2. DAYANAĞI İÇTİHÂD OLAN KÜLLÎ KAİDELER..... 93
3.2.1. الِاجْتِهَادُ لَا يُنْقَضُ بِالِاجْتِهَادِ / "İctihâd ictihâdı nakzetmez."……90
3.2.2. التَّابِعُ تَابِعٌ / "Bir şeye tâbi‘ olan hükmüne de tabi olur."……92
3.2.3. تَصَرُّفُ الْإِمَامِ عَلَى الرَّعِيَّةِ مَنُوطٌ بِالْمَصْلَحَةِ / "İmâmın teb‘a üzere tasarrufu maslahata dayanır."..……94
3.2.4. الْحُرُّ لَا يَدْخُلُ تَحْتَ الْيَدِ / "Hür kişi köle edilmez/boyunduruk altına girmez."...94
3.2.5. إعْمَالُ الْكَلَام أَوْلَى مِنْ إهْمَالِه / "Kelâmın i‘mâli ihmalinden evlâdır."..……95
3.2.6. الْخُرُوجُ مِنْ الْخِلَافِ مُسْتَحَبٌّ / "İhtilâfı terk etmek müstehaptır."……97
3.2.7. الدَّفْعُ أَقْوَى مِنْ الرَّفْعِ / "Def‘, ref‘ ten kuvvetlidir."..……98
3.2.8. الرُّخَصُ لَا تُنَاطُ بِالْمَعَاصِي / "Ruhsat mâsiyete dayanak olamaz."……...99
3.2.9. الرُّخْصَةُ لَا تُنَاطُ بِالشَّكِّ / "Ruhsat, şüpheye dayanak olmaz."…….……99
SONUÇ..... 116
KAYNAKÇA 118
EK: SUYÛTÎ'NİN MEZKÛR ESERİNDEKİ KÂİDELERİN TERTİBİ…...…123

KISALTMALAR

a.s. : Aleyhi’s-selâm

b. : Bin, İbn

bkz. : Bakınız

Bs. : Baskı

B.y. : Basım yeri yok

c.c. : Celle celalûhu

çev. : Çeviren

DİA : Diyanet İslam Ansiklopedisi

DİBY : Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları

h. : Hicrî

hz. : Hazreti

m. : Miladi

md. : Madde

nşr. : Neşreden

r.a. : Radıyallâhhü ‘anhü-‘anhüm

s. : Sayfa

s.a.v. : Sallallâhu aleyhi ve sellem

TDV : Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları

thk. : Tahkik eden

trc. : Tercüme eden

ts. : Tarihsiz

tsh. : Tashih eden

v. **:** Vefat tarihi

vb. **:** Ve benzeri

vd. **:** Ve diğerleri

y.y. **:** Yayıncı yok

GİRİŞ

İÇERİK VE YÖNTEM

1. Araştırma Konusunun Önemi ve Kapsamı

Kur'ân ve Sünnetin doğru bir şekilde anlaşılması için ulemâ büyük gayret göstererek İslâmî ilimleri sistematik bir şekilde oluşturmuşlardır. Şer'î amelî hükümleri inceleyen fıkıh ilmi de bu ilimler arasında önemli bir konuma sahiptir. Zira Müslümanların karşılaştıkları her olaya özellikle yeni problemlere pratik çözümler sunmak için fıkıh ilmine gün geçtikçe ihtiyaç artmaktadır. Bu bakımdan huzurlu bir toplumun inşasına katkı sağlamak adına ulemâ hususî olarak fıkıh ilmine önem göstermiş ve yoğun bir ictihâd neticesinde fıkhın farklı alt yazım türlerini ortaya koymuşlardır. Bunlardan biri de fıkha yeni bir boyut kazandıran kavâid-i fıkhiyye-i küllîyyedir.

Kavâid-i fıkhiyye (küllî fıkhî kâideler) dağınık fer'î meselelerin daha kolay anlaşılması ve karşılaşılan problemlere pratik çözümler sunması bakımından fıkıh ilminin vazgeçilmez bir yazım türü olarak karşımıza çıkmaktadır. Zira küllî kâideler birçok fıkhî konuyu bir başlık altında toplamakta ve fıkhın esaslarına muttali olmada kolaylık sağlamaktadır. Bu yönüyle kavâid ilmi fıkıh taliplerinin ilgisine mazhar olmuş ve bu alanda fakîhler birçok eser telif ederek kavâid literatürüne zenginlik katmışlardır. Bu eserlerden biri de Şâfiî mezhebinin önemli metinleri arasında sayılan Suyûtî'nin *el-Eşbâh ve'n-Nezâir* adlı eseridir. Suyûtî'den önce fıkıh literatüründe *el-Eşbâh ve'n-Nezâir* adıyla telif edilen eserlerin ilki İbnû'l-Vekil'e (v. 716/1317) ait olduğu kabul edilmektedir. Ancak İbnû'l-Vekil eserini tamamlayamadan vefat etmiştir. Aynı isimle Tâcuddîn es-Subkî (v. 771/1369) de fıkhın çeşitli konularını kapsayan bir eser telif etmiştir. Suyûtî bilhassa Subkî'den ilham alarak eserini daha sistemli bir şekilde kaleme telif ederek kavâid edebiyatına son şeklini vermiştir.

Zengin muhtevasıyla dikkatleri üzerine toplayan Suyûtî'nin mezkûr eseri yedi bölüme ayrılmaktadır. Her bir bölüm fıkhın çeşitli alt yazım türleri ile derin konuları barındırmaktadır. Bu bakımdan eser ağır bir üslubu ihtiva etmektedir. Suyûtî küllî kâideleri incelerken tümdengelim metodunu kullanmış ve kâideleri önem sırasına göre ele almıştır. Bununla birlikte küllî kâidelerin şer'î dayanaklarına bilhassa yer vermiş ve mezhep literatüründen de bolca istifade etmiştir. Binaenaleyh mezkûr eser kendinden önce telif edilen eserlerden daha kapsamlı ve sistemli olması bakımından dikkatimizi cezbetmiş ve bizi bu eser üzerinden çalışmaya sevk etmiştir.

Çalışmamız eserdeki dayanağı nas olan on üç küllî kâide ile dayanağı ictihâd olan otuz iki küllî kâide olmak üzere toplamda kırk beş küllî kâide ve uygulama alanlarını kapsamaktadır.

2. Araştırma Konusunun Amacı ve Takip Edilen Yöntem

Çalışmamızın iki temel gayesi bulunmaktadır. Birincisi Suyûtî'nin *el-Eşbâh ve'n-Nezâir* adlı eserindeki müstakil birer başlık olarak ele aldığı kâidelerin naslarla ilişkisini tespit etmektir. Bilindiği üzere bazı fıkhî kâideler olduğu gibi naslardan iktibas edilmiş, bazıları ise nasların genel muhtevalarından yararlanarak hukukî bir tefekkür neticesinde ortaya konulmuştur. Bu doğrultuda fıkhî kâidelerin müstakil şer'î delil olup olmama problemi karşısında küllî kâidelerin şer'î dayanaklarının tespiti büyük bir önem arz etmektedir. Bu öneme binaen dayanağı doğrudan nas ile ictihâd olan küllî kâideler çalışmamızın ana konusunu teşkil etmektedir. Çalışmamızın ikinci gayesi ise tespit edilen kâidelerin nerede ve hangi konularda uygulamaya konulduğunu ortaya koymaktır. Bu yönüyle dağınık fer'î meselelerin daha kolay anlaşılması ve fıkhî meleke kazandırılması hedeflenmektedir.

Suyûtî küllî kâideleri mezkûr eserinin ilk iki bölümünde ve her bir kâide için müstakil başlıklar açarak incelemiştir. Birinci bölümde beş temel kâideye ve naslarla olan irtibatına detaylı bir şekilde değinerek ilgili kâidelerin varsa istisnai konularını, alt kâidelerini ve dâbıtlarını işlemiştir. Dolayısıyla bu bölümün diğer bölümlere oranla oldukça kapsamlı olduğunu söylemek mümkündür. İkinci bölümde ise kırk kâide için müstakil başlıklar açmıştır. Bu kâidelerden bazısının dayanağı nas bazısının ise ictihâd

olduğu görülmektedir. Bu yönüyle fıkhî kâideler ele alınırken daha çok önem sırası gözetildiği söylenebilir.

Bu çalışma ise üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde İmam Suyûtî'nin hayatı ve ilmî kişiliği ile mezkûr eserin yedi bölümü incelenmiştir. İkinci bölümde küllî kâidelerin kaynakları, temel özellikleri ve kapsamı ele alınmıştır. Ayrıca fıkhî bir terim olan kâidenin tarihsel gelişimi ve bu terimle bağlantılı olan eşbâh, dâbıt vb. gibi diğer kavramlar tetkik edilmiştir. Üçüncü bölümde ise çalışmanın asıl konusunu teşkil eden Suyûtî'nin *el-Eşbâh ve'n-Nezâir*'indeki küllî kâidelerin naslarla ilişkileri ve uygulama alanlarına yer verilmiştir. Küllî kâideler incelenirken Suyûtî'nin takip ettiği ehemden mühime metotu çalışma konusuna mutabık olmaması hasebiyle takip edilmemiştir. "Dayanağı nas olan kâideler" başlığı altında on üç kâideye ve uygulama alanına yer verilmiştir. "Dayanağı ictihâd olan kâideler" başlığı altında ise eserdeki diğer otuz iki kâide incelenmiştir. Böylece fıkhî kâidelerin naslarla irtibatının belirgin olması hedeflenmiştir. Bununla birlikte Suyûtî'nin söz konusu eserindeki tertibin takibini toplu olarak görmek adına tüm kâideler sıralı bir şekilde çalışmanın sonuna eklenmiştir.

Kâideler tercüme edilirken Arapça metne bağlı kalınmaya çalışılmıştır. Bu bakımdan veciz ve ağır bir üslubu olan kâidelerin daha iyi anlaşılması hasebiyle "kâidenin açıklaması" kısmında kâidelere ek açıklama tarafımızca yapılmıştır. Bununla birlikte metinde geçen bazı fıkhî terimlerin ıstılahî manaları dipnotta verilmiştir. Ayrıca kâidelerin şer'î dayanağı olarak verilen hadislerin kaynakları da tespit edilmiştir. Öte yandan eserdeki küllî kâidelerin Mecelle'deki kâideler ile benzer yönleri tespit edilip ilgili başlık altında bu hususa değinilmiştir.

Fıkhın vazgeçilmez bir yazım türü olarak karşımıza çıkan kavâid edebiyatına katkı sağlamak amacıyla ele aldığımız bu çalışmadan pek çok kimsenin istifade etmesini temenni ediyor, Allah Teâlâ'dan muvaffakiyet ve inayet diliyoruz.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. 1. SUYÛTÎ'NİN YAŞADIĞI DÖNEM, HAYATI VE İLMİ YÖNÜ

1.1.1. Suyûtî'nin Yaşadığı Dönem

İslam tarihinde birçok önemli şahsiyet, ortaya koyduğu ilmî faaliyetler neticesinde hem kendi asrına hem sonraki asırlara damgasını vurmuştur. Bunlardan biri de IX/XV. yüzyılda yaşamış olan İmam Celâluddîn es-Suyûtî'dir (v. 911/1505). Suyûtî'nin yaşadığı ortam, onun çalışmalarını kısmen etkilemiştir. Zira bir insanın fikrî kişiliğinin oluşmasında yaşadığı dönemin siyasî, sosyal ve ekonomik durumunun tesiri yadsınamaz. Bu bakımdan aşağıda bu hususlara kısaca değineceğiz.

1.1.1.1. Siyasî Durum

Suyûtî'nin yaşadığı dönem, ikinci Abbasî ve onlara bağlı olan Memlükler dönemidir. Memlükler Bahrî Memlükler (1250-1382) ve Burcî Memlükler (1382-1517) olmak üzere iki döneme ayrılan bir Türk İslam devletidir.[1]

Suyûtî, Burcî Memlükler yönetimi altında hayatını idâme etmiştir. Yaşadığı dönem boyunca on üç Memlük sultanına şahit olmuştur.[2] Bu zaman zarfında Memlükler arasında yönetimi ele geçirmek için iç karışıklıklar yaşanmış, sultanlar sık sık değişmiş ve siyasi istikrarsızlık ortaya çıkmıştır. Bununla birlikte Sultan Eşref Kayıtbay (h. 872-901) döneminin önemli bir kısmında siyasi istikrar sağlanmıştır.[3] Suyûtî'nin hayatı umûmiyetle bu döneme rastlamaktadır.

1.1.1.2. Sosyal Durum ve İlmî Faaliyetler

Suyûtî'nin yaşadığı dönemde İslâm dünyasının önemli merkezlerini ellerinde bulunduran Abbâsî toplumu farklı etnik gruplardan oluşuyordu. Bu dönemin toplum

[1] Ebû'l-Fazl Celâluddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr es-Suyûtî, *Târîhu'l-Hulefâ'* (Beyrut-Lübnan: Dâru İbn Hazm, 1424/2003), 400-404; İsmail Yiğit, "Memlükler", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2004), 29/90.
[2] İyâd Hâlid et-Tabbâ', *Celâleddin Suyûtî: Ma'lemetü'l-ulûmi'l-İslâmiyye* (Dimeşk: Dârü'l-Kalem, 1417/1996), 15.
[3] Tâhir Süleyman Hamûde, *Celâluddin es-Suyûtî asruhu ve hayâtuhu ve âsâruhu cuhûduhu fi'd-dersi'I-luğavî* (Beyrut: el-Mektebetü'l-İslâmî, 1410/1989), 22-24.

yapısını Mısırlı tarihçi Makrîzî, yedi kısma ayırmıştır. Bunlar devleti yöneten Memlükler, refah içinde olan ticaret erbabı, orta halli ticaret erbabı, çiftçi ve ziraat ehli köylüler, hoca ve talebeden oluşan ilim ehli, zanaat sahibi olanlar ve toplumun alt kesimini oluşturan düşkünlerden oluşmaktadır.[4]

Bu dönemde ilmî ve kültürel faaliyetler, bazı iç karışıklık ve siyasî çalkantılara rağmen aksamamış, siyasî iktidar ilmî çalışmaları desteklemiş ve birçok yeni medrese inşa edilmiştir. İlmî araştırmalara katkı sunan ve bünyesinde muhtelif ilim dallarına ait birçok eseri barındıran zengin kütüphaneler, halkın istifadesine sunulmuştur. Dinamik eğitim ve öğretim kurumları neticesinde hem kendi dönemine hem de sonraki dönemlere damgasını vuran önemli âlimler yetişmiştir. Bunlar arasında İbn Hacer el-Askalânî (v. 852/1449), Kemâluddin İbnu'l-Humâm (v. 861/1457) ve Ahmed b. Muhammed Kastallânî (v. 923/1517) gibi meşhur âlimler bulunmaktadır.[5] Suyûtî de bu dönemin meşhur âlimleri arasında sayılır.

Ayrıca bu dönemde Suyûtî'nin doğumundan kısa bir süre önce, sosyal hayatı etkisi altına alan ve Mısır'da büyük ölçüde tahribata yol açan veba salgını yaşanmıştır. Bu salgından dolayı bir günde binlerce kişi ölmüş ve Kâhire nüfusunun yarısı yok olmuştur. Bu nedenle sosyal hayat bir süre durma noktasına gelmiştir.[6] Kısacası bu dönemde zuhur eden veba salgınına ve siyasî çekişmelere rağmen bölgedeki ilmî faaliyetler aktif bir şekilde devam etmiş; Suyûtî'nin doğduğu Mısır, İslâm kültür ve medeniyetinin önemli cazibe merkezlerinden biri olmuştur.

1.1.1.3. Ekonomik Durum

Suyûtî'nin şahit olduğu Abbasilerin ikinci döneminin ilk yıllarında ekonomik durumun iyi olduğunu söylemek mümkündür. Zira bu dönemin ekonomik yapısı çoğunlukla ülkeler arası ticarete dayanıyordu. Moğol istilası nedeniyle Doğu-Batı arasındaki ticarette Mısır ve Kızıldenizin güvenilir bir bölge olarak görülmesi hasebiyle Avrupa'ya ticari mallar, bu iki yer üzerinden ulaşıyordu. Bu durum Mısır'ı ticaret merkezi haline getirmişti. Mısır'da ticaretin yanı sıra toprak mahsullerinden de

[4] Takıyyuddîn Ahmed b. Alî el-Makrîzî, *İğâsetü'l-ümme bi-keşfi'l-ğumme,* thk. Kerem Hilmî Ferahât (Mısır: Aynu'd-Dirasât ve'l-Buhûsu'l-İnsâniyye ve'l-İctima'iyye, 1427/2007), 147.
[5] Hamûde, *Celâluddin es-Suyûtî*, 60-102.
[6] Hamûde, *Celâluddin es-Suyûtî*, 24.

istifade ediliyordu. İmtiyâzlı askerî sınıfın mülkiyetinde olan toprak, iktâ sistemi ile yönetiliyor; buğday, pamuk, şeker kamışı gibi zirâi ürünler yetiştiriliyordu. Nil Nehri'nin dört mevsim ürün verme potansiyeline sahip olması neticesinde toprağın verimliliği de zaman zaman değişebiliyordu. Ayrıca dokumacılık, madencilik, ahşap işlemeciliği ve çömlekçilik de ileri bir seviyedeydi. Suyûtî'nin yaşadığı döneme tekabül eden Ümitburnu'nun keşfi, dış ticareti kötü etkilemiştir. Ticaretin kötüye gitmesi ağır vergilerin alınmasına neden olmuştur.[7]

Üstelik iktidar mücadelesi neticesinde oluşan iç çekişmeler, şehirde bir güvenlik zafiyetinin oluşmasına neden olmuştur. Ekonominin kötüye gitmesi ve iç çekişmeler sonucunda para birimi değer kaybedince tacirler arasında bir anlaşmazlık ortaya çıkmıştır. Suyûtî, bilhassa enflasyonun borçlu ve alacaklıya etkisi hususunda fıkıh çalışması yapmış ve kendisine sorulan soruları cevaplayarak tacirler arasındaki anlaşmazlığa çözüm bulmaya çalışmıştır. Kısacası ülkedeki siyasi karışıklar, Nil Nehri'nin suyunun azalması ve daha önceden yaşanan büyük veba salgını ekonomiyi tamamen bozmuştur.[8]

1.1.2. Suyûtî'nin Hayatı ve İlmî Yönü

1.1.2.1. Suyûtî'nin Hayatı

Ebû'l-Fazl Celâluddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr es-Suyûtî el-Hudayrî 849/1445 tarihinde Kahire'de doğmuştur. Suyûtî nisbesi, dedelerinin Mısır'ın Asyut bölgesinde ikamet etmesi hasebiyle verilmiştir. el-Hudayrî nisbesini ise büyük atalarından birinin Asyut'a yerleşmeden önce Bağdat'taki Hudayriye semtinde yaşamasından dolayı almıştır.[9]

Suyûtî'nin babası Kemâluddîn Ebû'l-Menâkıb, çeşitli ilimleri tahsil etmiş ve icâzet almış bir âlimdir.[10] Suyûtî beş yaşlarında iken babası vefat etmiştir. Vefat etmeden önce ise kendisini âlim arkadaşlarına emanet bırakmıştır. Bunlar arasında

[7] Yiğit, "Memlükler", 97.
[8] Hamûde, *Celâluddin es-Suyûtî*, 45-47.
[9] Hamûde, *Celâluddin es-Suyûtî*, 91-92.
[10] Suyûtî, *et-Tehaddûs bi ni'metillah*, thk. Elizabet Marî Sertain (el-Matbaʿatu'l-ʿArabiyyetu'l-Hadîse, ts.), 5.

bilhassa Kemâluddîn b. el-Humâm'ın himayesinde kalmıştır. İbn Humâm onu Şeyhuniyye medresesine yerleştirmiştir. Böylece Suyûtî, ilmî bir çevrede büyümüş ve çocukluğunda ilim tahsiline başlamıştır. İlim tahsili neticesinde birçok hocasından icâzet almış[11] ve birçok öğrenciye ders vermiştir.[12] Halife el-Mütevekkil 'Alellâh döneminde kâdılık görevini üstlenmiş ve bir süre sonra ise önemli bir konuma sahip olan Baybarsiye şeyhliğine tayin edilmiştir.[13]

Talebesi Abdulkâdir b. Muhammed eş-Şâzelî'nin aktardığına göre Suyûtî, kırk yaşına ulaşınca inzivaya çekilmiştir. Şâzelî, bu durumu şöyle ifade etmektedir: "Seyh, kırk yaşına ulaşınca, tüm vaktini ibadete ayırıp kendini Allah'a adadı, dünya ve dünya ehline yüz çevirdi. Eserlerini gözden geçirmeye başladı, hocalık yapmayı ve fetva vermeyi terk etti. Zenginler onun ziyaretine gelir, ona mal sunarlardı; fakat o hepsini reddetti. Vefat edinceye kadar Ravda'daki evinde kaldı."[14]

Suyûtî, sol kolunda ortaya çıkan ve yedi gün süren şiddetli verem hastalığı nedeniyle cuma gecesi seher vaktinde vefât etmiştir.[15]

1.1.2.2. Suyûtî'nin İlmi Yönü

Suyûtî ilmi hayatına çok erken bir yaşta Kur'ân-ı Kerim ile başlamıştır. Nitekim Suyûtî, babası vefat etmeden önce yaklaşık beş yaşında iken Kur'ân'ı Tahrîm sûresine kadar ezberlemiş, sekiz yaşına varınca da Kur'ân'ın tamamını hıfzetmiştir.[16] Daha sonra Arapça ve fıkıh derslerini tahsil etmeye başlamıştır. Kendisi bu durumu şöyle ifade etmektedir: "Nahiv alanında uzmanlaştım ve o ilimle ilgili pek çok kitap inceledim. Benim vakıf olduğum bu kitaplara, şu ana kadar kimsenin vakıf olduğunu düşünmüyorum. Sonra fıkıh alanına yöneldim. Hali hazırda en vakıf olduğum ilim, bu ikisidir. Bunları belâgat ve ıstılâhü'l-hadis ilimleri takip eder."[17]

---

[11] Suyûtî, *et-Tehaddûs bi ni'metillah,* 236-237.
[12] Suyûtî, *et-Tehaddûs bi ni'metillah,* 88-91.
[13] Abdûlvehhâb b. Ahmed eş-Şa'rânî el-Mısrî, *et-Tabakatu's-suğrâ,* thk. Ahmed Abdurrahîm es-Sâyih (Kâhire: Mektebetu's-Sekâfeti'd-Dîniyye, 1426/2005), 430-431.
[14] Şa'rânî, *et-Tabakatu's-suğrâ,* 17.
[15] Şa'rânî, *et-Tabakatu's-suğrâ,* 20.
[16] Suyûtî, *et-Tehaddûs bi ni'metillah,* 236-237.
[17] Suyûtî, *et-Tehaddus bi ni'metillah,* 138.

Suyûtî fıkıh ilminde *Umdetu'l-ahkâm*'ı, Nevevî'nin (v. 676/1277) *Minhâcu't-tâlibîn*'i ve Beydâvî'nin (v. 685/1286) *Minhâcu'l-vusûl*'ünü; Arapça ilminde ise İbni Mâlik'in (v. 672/1274) *Elfiye*'sini ezberlermiş ve bu eserlerin tedrisi için hocalarından icazet almıştır. Daha sonra ise ferâiz, matematik, cebir ilminde döneminin önemli âlimlerinden olan Şihâbuddîn eş-Şârimsâh eş-Şâfiî'den (v. 855/1451) ferâiz ilmini almıştır. [18]

Suyûtî, erken yaşlardaki ilim tahsilinin meyvelerini birçok ilmi alanda toplamıştır. Nitekim kendisi tefsir, hadis, fıkıh, nahiv, meâni, beyan ve bedî' olmak üzere yedi ilimde derin bilgilerle rızıklandığını ve bu ilimlerden fıkıh ile bazı nakli ilimler hariç hocalarından daha ileride olduğunu ifade etmiştir. Ayrıca yedi ilim kadar uzman olmasa da fıkıh usûlü, cedel, sarf, ferâiz, kıraat vb. ilimler yanında tıp ilmini de tahsil ettiğin söyleyen Suyûtî, kendisine en zor gelen ilmin matematik olduğunu "*Sanki bir dağı taşıyormuşum gibi"* sözüyle ifade etmiştir.[19] Kaleme aldığı ilk eserleri ise *Şerḥu'l-İsti'âze ve'l-Besmele* ile *Şerḥu'l-havḳale ve'l-ḥay'ale* ' adlı eserleridir.[20]

Suyûtî, tahsil ettiği ilimler neticesinde mutlak ictihâd mertebesine ulaşmış ve birçok yeni ictihâdda[21] bulunmuştur. Bu durum kendisini IX. yüzyılın müceddîdi olarak görmesini sağlamıştır.[22] Mutlak ictihâd mertebesi (Suyûtî'nin ifadesiyle müstakil ictihâd), Suyûtî'yi İmam Şâfiî'nin (v. 204/820) mezhebine göre fetva vermekten alıkoymamıştır. Tercih mertebesine ulaşınca da fetva verme hususunda İmam Nevevî'nin tercih ettiği meseleleri – kendisi muhalif olsa dahi- tercih etmiştir.[23]

Suyûtî ile ilgili İslam âlimlerinden pek çok övücü sözler dile getirilmiştir. Ancak zaman zaman onu yeren âlimler de olmuştur. Bu meyanda İmam Şevkânî'nin (v. 1250/1834) Suyûtî ile ilgili şu cümlelerini aktarmak yeterli olacaktır: *"Hayatı boyunca kendine muasır büyük âlimlerden icazet aldı. Bütün ilimlerde zirveye çıkarak*

[18] Suyûtî, *et-Tehaddus bi ni'metillah,* 236-237.
[19] Suyûtî, *Husnu'l-muhâdara fi târîhi Mısr ve'l-Kâhire*, thk. Muhammed Ebû'l-Fazl İbrâhîm (Mısır: Dârü İhyâi'l-Kütübi'l-Arabî, 1387/1967), 1/338-339.
[20] Suyûtî, *et-Tehaddus bi ni'metillah,* 239.
[21] İctihâd: Fakîhin şer'î amelî hükümleri ayrıntılı delillerden çıkarabilmek için bütün gücünü ortaya koymasıdır. (Mehmet Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü* (İstanbul: Ensar, 2010), 226.)
[22] Halit Özkan, "Süyûtî", *TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2010), 38/188-198.
[23] Şa'rânî, *et-Tabakatu's-suğrâ,* 9.

akranlarını geride bıraktı. Böylece adı her yerde yayılmaya başladı. İlim camiasında kabul gören birçok dalda faydalı eserler tasnif etti. Yaptığı çalışmalar tüm çevrede yayılmasına rağmen haset edenlerden de kurtulamadı."[24]

1.1.2.2.1. Suyûtî'nin Hocaları

Suyûtî, ders aldığı hocalarının fazlalığıyla öne çıkmış bir âlimdir. Nitekim bizzat kendisi Mısır, Hicaz ve Haleb diyarlarında -kırk biri kadın hadis hocası[25] olmak üzere- yaklaşık altı yüz hocadan tefsir, hadis, fıkıh, belağat gibi muhtelif ilim dallarından dersler aldığını ifade etmektedir.[26] Biz burada bunlar arasında öne çıkmış önemli birkaç şahsiyete özetle yer vermeye çalışacağız.

1. Celâluddîn el-Mahallî (v. 864/1460)

Tam adı Ebû Abdillâh Celâluddîn Muhammed b. Ahmed b. Muhammed el-Ensârî eş-Şâfiî olup hicri 789'da (m. 1387) Kahire'de doğmuştur. Birçok esere şerh yazmıştır. Bunlar arasında İmâmu'l-Haremeyn el-Cuveynî'nin (v. 478/1085) fıkıh usulüne dair risâlesi olan *"el-Varakât"ı* ile Nevevî'nin *"Minhâc"*ı bulunmaktadır. Meşhur Celaleyn tefsirini Kehf süresine kadar (Kehf süresi dahil) kaleme alabilmiştir. Öğrencisi Suyûtî de bu tefsirin geri kalanını tamamlamıştır.[27]

2. Alemuddîn el-Bulkînî (v. 868/1464)

Tam adı Ebû'l-Bekâ Alemuddîn Sâlih b. Ömer b. Reslân el-Kinânî eş-Sâfiî'dir. Hicri 791'de (m. 1388) Kahire'de doğmuştur. Birçok eser telif etmiştir. Mesela *et-Tecerrûd ve'l-ihtimâm bi-cemʿi fetâva'l-vâlid şeyḫi'l-İslâm* adlı eseri bunlardan biridir. Suyûtî'nin fıkıh hocalarındandır. Hocası kendisine ders okutma ve fetvâ verme hususunda icazet vermiştir. Suyûtî, Ömer el-Bulkînî'ye (v. 805/1403) ait *et-Tedrîb fi'l-fıkh* eserinin birçoğunu hocasına okumuştur. Ebû İshâk eş-Şirâzî'nin (v. 476/1083) *et-Tenbîh*, Necmuddin el-Kazvinî'nin (v. 665/1266) *el-Hâvî's-sağîr*, Nevevî'nin

[24] Ebû Abdillâh Muhammed b. Alî b. Muhammed eş-Şevkânî, *el-Bedru't-tâliʿ bi-mehâsini men baʿde'l-karni's-sâbiʿ* (Beyrut: Dâru'l-Marife, ts.), 1/328.
[25] Recep Aslan, "Suyûtî'nin Hadis İlmindeki Kadın Hocaları", *Marife* (03 Kasım 2011), 130-142.
[26] Suyûtî, *et-Tehaddus bi ni'metillah*, 43.
[27] Suyûtî, *el-Muncemu fi'l-Mû'cem şuyûhu li's-Suyûtî*, thk. İbrâhim Bâcis Abdûlmecid (Beyrut-Lübnan: Dârü İbn Hazm, 1415/1995), 177.

Minhâcu't-tâlibîn ve *Ravzâtu't-tâlibîn*, Bedreddîn ez-Zerkeşî'nin (v. 794/1392) *et-Tekmile* isimli eserlerinin birçok bölümünü ise hocasından dinlemiştir.[28]

3. Şerefuddîn el-Munâvî (v. 871/1467)

Tam adı Ebû Zekeriyyâ Şerefuddîn Yahyâ b. Muhammed b. Muhammed eş-Şâfiî'dir. Hicri 798'de (m. 1395) Kahire'de doğmuştur. Mezhepte müçtehittir. Bir dönem Mısır Şafiî kadılığını (Kâdı'l-kûdât) yapmıştır. Ezher Camii'nde tefsir, hadis, fıkıh, Arapça ve tasavvuf derslerini vermiş ve birçok eser telif etmiştir. Bunlar arasında *Şerhu Muhtasari'l-Muzenî* ve *Telhîsu Bezli'l-mâʿûn* bulunmaktadır. Suyûtî, kendisinden Nevevî'nin *Minhâc*'ı ile Muzenî'nin (v. 264/878) *Muhtasar*'ı gibi birçok ders almıştır.[29]

4. Takiyyûddîn eş-Şumunnî (v. 872/1467)

Tam adı Ebû'l-Abbâs Takiyyuddîn Ahmed b. Muhammed b. Muhammed'dir. Hicri 801'de (m. 1398) İskenderiye'de doğmuştur. Kendisi Hanefî, babası ise Mâlikî'dir. İlim tahsili için Kahire'ye gitmiş; Veliyyuddin İbnu'l-Irâkî (v. 826/1423), İbnu'l-Humâm ve İbn Hacer el-Askalânî gibi hocalardan ders almış ve birçok tâlebe yetiştirmiştir. Kaleme aldığı eserler arasında *Kemâlu'd-dirâye fî şerhi'n-Nuḳaye* ile *el-ʿÂli'r-rûtbe fî şerhi Naẓmi'n-Nuhbe* bulunmaktadır. Suyûtî hocasından tefsir, hadis, Arapça gibi çeşitli ilimlerden ders almıştır.[30]

5. Muhyiddîn el-Kâfiyecî (v. 879/1474)

Tam adı Muhammed b. Süleyman b. Saʿd b. Mesʿud er-Rûmî' el-Hanefî'dir. Hicri 788'de (m. 1386) Bergama'da doğmuştur.[31] İlim tahsili için yabancı şehirlere seyahat etmiş, birçok âlimden ders almıştır. Kahire'ye yerleşince de ünü ortaya çıkmıştır. Birçok eser telif etmiştir. Örneğin *et-Teysîr fî ḳavâʿidi ʿilmi't-tefsîr* eseri

[28] Suyûtî, *el-Muncem,* 126-127; Mustafa Uzunpostalcı, "Bulkînî, Sâlih b. Ömer", *TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1992), 6/411-412.
[29] Suyûtî, *el-Muncem,* 237-238; Muhsin Koçak, "Münâvî, Yahyâ b. Muhammed", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2006), 31/575-576.
[30] Suyûtî, *el-Muncem,* 82-87.
[31] Suyûtî, *el-Muncem,* 183.

bunlardan biridir.[32] Suyûtî, kendisinden kıraat, tefsir, hadis, fıkıh usûlü, Arapça gibi muhtelif ilimlerden ders almıştır. On dört yıl boyunca hocasının ilim meclisine katılmış ve hocasından icazet almıştır. Hocası kendisinden *"Envâru's-Seâde"* eseri için şerh yazmasını istemiş; fakat Suyûtî kelâm ilmiyle meşgul olmayı kerih gördüğünü belirterek hocasından af istemiştir.[33]

Suyûtî'nin kadın hocaları da vardır, kanaatimizce sadece hadis rivayeti üzerine bu hocalarından ders almıştır. Bunlardan bazısının isimleri şunlardır:

1. Ummû Hânî binti Nureddîn el-Havrânî (v. 871/1466). [34]
2. Ummû Hânî binti Ebi'l-Kasım b. Ahmed (v. 879/1475).[35]
3. Elif binti'l-Cemal Abdullah el-Kenânî (v. 879/1474).[36]
4. Hanîfe binti Abdirrahmân b. Ahmed el-Kımnî(v.?).[37]
5. Zeynep binti İbrahim eş-Şanaveyhî (v. 879/1474).[38]

1.1.2.2.2. Suyûtî'nin Öğrencileri

Suyûtî hocalarından aldığı ilmî mirâsı inzivaya çekilmeden önce öğrencilerine aktarmıştır. Birçok öğrencisi muhtelif İslâmî ilimlerde uzman olup eser telif etmiştir. Bunlar arasında öne çıkmış önemli birkaç şahsiyete özetle yer vermeye çalışacağız.

a. Bedruddîn el-Kaymarî (v. 885/1480)

Tam adı, Bedruddîn Hasan b. Ali el-Kaymarî eş-Şâfiî'dir. Ferâiz ve matematik ilimlerinde uzman olmuş; fıkıh ve Arapçada ise ileri bir seviyeye ulaşmıştır. Suyûtî'nin yanında on yıl kalmış, Nevevî'nin *Minhâc*'ı ve İbn Âkil'in (v. 769/1367) *Şerhu Elfiyye*'si gibi birçok kitabı hocasına okumuştur.[39] Suyûtî ve İbn Hacer Askâlânî gibi âlimlerden icazet almıştır.[40]

---

[32] Suyûtî, *Buğyetu'l-vuʿât fî tabakâti'l-luğaviyyîn ve'n-nuḥât,* thk. Muhammed Ebû Fadl İbrahîm (Lübnan: el-Mektebetü'l-Asriyye, ts.), 1/177-118.
[33] Suyûtî, *et-Tehaddus bi ni'metillah,* 243-244.
[34] Suyûtî, *el-Muncem,* 101.
[35] Suyûtî, *el-Muncem,* 104.
[36] Suyûtî, *el-Muncem,* 98.
[37] Suyûtî, *el-Muncem,* 113.
[38] Suyûtî, *el-Muncem,* 120.
[39] Suyûtî, *et-Tehaddus bi ni'metillah,* 88.
[40] Tabbâ', *Celâleddin Suyûtî,* 413.

b. Siracuddîn en-Neşşâr (v. 938/1531)

Tam adı Siracuddîn Ömer b. Kâsım b. Muhammed el-Ensârî eş-Şafiî'dir. Kıraat ilminde mahirdir. Pek çok talebeye kıraat dersi vermiştir.[41] Suyûtî'nin yanında yaklaşık yirmi yıl kalmıştır. Bu süre zarfında hocası Suyûtî'nin eserlerini kaleme almış ve bu eserlerin çoğunu hocasına okumuştur.[42]

c. Şemsuddîn ed-Dâvûdî (v. 945/1539)[43]

Tam adı Şemsuddîn Muhammed b. Alî b. Ahmed'dir. Suyûtî'nin meşhur öğrencilerindendir. Kendi zamanında önde gelen muhaddislerden sayılmıştır. Suyûtî, müfessirlerin biyografilerini kaleme almış; fakat tamamlayamadan vefat etmiştir. Öğrencisi Dâvûdî, bu eseri *Tabakâtu'l-mûfessirîn* adıyla tamamlamıştır.[44]

Suyûti'nin diğer öğrencilerinden birkaçının isimleri şunlardır:

d. Muhammed b. Ahmed b. İyâs el-Mısrî el-Hanefî (v. 930/1523).[45]
e. Abdulkadir b. Muhammed es-Şâzelî el-Mısrî (v. 935/1529).[46]
f. Yusuf b. Abdullah eş-Şâfiî (v. 958/1551).[47]
g. Şemsuddîn Muhammed b. Abdirrahman b. Alî el-Alkamî (v. 961/1553).[48]

1.1.2.2.3. Suyûtî'nin Eserleri

Çok yönlü bir âlim olan Suyûtî'nin Kur'ân ilimleri, tefsir, hadis, fıkıh, Arapça ve muhtelif alanlarda telif ettiği beş yüz elli beş civarı eseri bulunmaktadır.[49]

[41] Ömer Türker, "Neşşâr, Sirâceddîn", *TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2007), 33/24.
[42] Suyûtî, *et-Tehaddus bi ni'metillah,* 88.
[43] Tabbâ', *Celâleddin Suyûtî,* 420.
[44] Ali Rıza Temel, "Dâvûdî, Muhammed b. Ali", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1994), 9/51.
[45] Tabbâ', *Celâleddin Suyûtî,* 418.
[46] Tabbâ', *Celâleddin Suyûtî,* 414.
[47] Tabbâ', *Celâleddin Suyûtî,* 424.
[48] Tabbâ', *Celâleddin Suyûtî,* 419.
[49] Özkan, "Süyûtî", 38/188-198.

Eserlerinin çok olmasının sebeplerinden biri küçük yaşta yazmaya başlamış olması ve bunu bir meleke haline gelmiş olması şeklinde yorumlamak mümkündür. Talebesi Dâvûdî, bu durumu şöyle ifade etmektedir: "Şeyh, bir günde üç kitapçık (kerârîs) yazar ve tashih ederdi."[50] Aşağıda bu eserlerin birkaçına yer vermeye çalışacağız.

1. Tefsir ve Kur'ân İlimleri

- **el-İtkân fî ʿulûmi'l-Kurʾân:** *Mecmaʿu'l-bahreyn ve matlaʿu'l-bedreyn* adlı dirâyet tefsirinin mukaddime bölümü üzerine yazılmış kapsamlı ve meşhur bir eserdir. Suyûtî, bu mukaddimeyi yazarken kendisinden önce telif edilen tefsir, hadis, fıkıh, kıraat, ahkâm ve tarihle ilgili çeşitli eserlerden istifade etmiştir. Kur'ân ilimleri ile ilgili bütün konuları seksen başlık altında kaleme almıştır.[51]
- **ed-Durrû'l-mensûr fî tefsiri bi'l-me'sûr:** Suyûtî'nin tefsir alanıyla ilgili kaleme aldığı en meşhur ve en hacimli rivâyet tefsiridir. Daha önce kaleme aldığı *Tercümânû'l-Kur'ân* adlı eserdeki rivayetlerin isnadlarını bu eserde kısaltılmış bir şekilde ele almıştır.[52]
- **Katfu'l-ezhâr fî keşfi'l-esrâr:** Suyûtî bu eserinde Kur'ân-ı Kerîm'in i'câzını, belâğat kurallarını ve kıraat farklılıklarını ele alarak Kur'ân'ın anlam zenginliğini ortaya koymuştur. Öte yandan ayet ve sûreler arasındaki anlam ilişkisine değinerek Kur'ân'ın sırlarını keşfetmeye gayret etmiştir.
- **Tenâsuku'durer fî tenâsubi's-sûver:** Suyûtî bu eserinde *Katfu'l ezhâr fî keşfi'l-esrâr* eserinin bir bölümünü ihtisar etmiş ve daha çok sûrelerin tertip edilişindeki sır ve hikmetleri incelenmiştir.[53]
- **Tefsîru'l-Celâleyn:** Celâleddin el-Mahallî'nin vefat etmesi nedeniyle yarıda bırakıp Suyûtî'nin tamamladığı tefsirdir. İki müellife nispet edilerek *Tefsîru'l-Celâleyn* adıyla meşhur olmuştur. Bir dirayet tefsiri olan bu eserde ayetler kısa

[50] Şa'rânî, *et-Tabakatu's-suğrâ,*14.
[51] Mehmet Ali Sarı, "el-İtkân", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2001), 23/464.
[52] Bkz. Suyûtî, *ed-Dûrrû'l-Mensûr* (Beyrut: Dâru'l-Fikr, ts.).
[53] M. Suat Mertoğlu, "Süyûtî", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2010), 38/198-201.

ve anlaşılır bir şekilde beyân edilmiş ve kıraat farklılıklarına değinilmiştir. Ahkâm ayetlerinde Şâfiî mezhebi özelinde fıkhî birikim ortaya konulmuştur.[54]

2. Hadis

- **Cemʿu'l-cevâmîʿ:** Yaklaşık iki yüz bin hadis topladığını düşünen Suyûtî, bütün hadis kitaplarını bu eserde toplayama çalışmış; fakat tamamlayamadan vefat etmiştir. Eserde yetmiş kaynaktan toplanan yüz bin civarı hadis bulunmaktadır. Günümüze bu kaynakların bir kısmı ulaşamamıştır.[55]
- **el-Câmiʿu's-sağîr:** Cemʿu'l-Cevâmîʿnin bir çeşit muhtasarıdır. Eserdeki hadisler, ilk iki harfe göre alfabetik olarak sıralanmıştır. Daha çok kısa hadisler kaleme alınıp hadislerin senedlerine yer verilmemiştir. Hadisleri rivayet eden râvilerin isimleri ile hadislerin kaynakları, hadis metninin sonunda kısaltılmış şekilde belirtilmiştir.[56]

3. Fıkıh

- **el-Eşbâh ve'n-nezâʾir:** Suyûtî, bu eserde küllî kâideleri ve fıkhın farklı yazım türlerini yedi bölüm/kitap şeklinde kaleme almış ve benzer meselelerin tâbi olduğu ortak veya farklı hükümlerin detaylarını açıklamıştır. (Çalışmamız bu eser üzerinedir.)
- **el-Hâvî li'l-fetâvî:** Suyûtî, bütün fetvalarını bu eserde bir araya getirmiştir. Eser; Furû-i fıkıh, usûl-i fıkıh, tefsir, hadis, akaid, tasavvuf ve nahiv başlıkları altında bölümlere ayrılmıştır. Suyûtî fetva verirken Kur'ân, Sünnet, sahâbe, tâbiîn ve tebeu't-tâbiîn görüşleriyle Şâfiî fıkhının temel kitaplarını kaynak olarak vermiş, bazen de yeni ictihâdlarda bulunmuştur.[57]

4. Arapça

- **el-Muzhir fî ʿulûmi'l-luğa:** Suyûtî bu eserinde lugavî rivayetlerin eleştirisinde hadis usulünden istifade ederek sahih, mütevâtîr zayıf ve müdrec gibi hadis

[54] Ali Akpınar, "Tefsîrü'l-Celâleyn", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2011), 40/294-295.
[55] İsmail Lütfi Çakan, "Cemʿu'l-cevâmi", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1993), 7/344.
[56] Mücteba Uğur, "el-Câmiʿu's-sağîr", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1993), 7/113.
[57] Cengiz Kallek, "el-Hâvî li'l-fetâvî", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1997), 16/533-534.

ıstılahlarını kullanmıştır. Bu bakımdan dil bilimleri alanında farklı bir metodoloji uygulayarak dağınık konuları sistematik bir şekilde ele almıştır.[58]

- **el-Esbâh ve'n-nezâir fî'n-nahv:** Suyûtî, bu eserinde Arapça dil bilgisinin çeşitli meselelerini benzerlik ve farklılık bakımından kaleme almıştır. Eserdeki bölüm başlıkları daha önce aynı isimle kaleme aldığı fıkıh eserindeki başlıklara benzerlik göstermektedir. Ayrıca eserin muhtevasında nahiv âlimleri arasındaki tartışmalar ve nahivle ilgili bilmecelerin bulunması esere zenginlik katmıştır.[59]
- **el-İktirâḥ fî usûli'n-nahv:**. Mezkûr iki eser kadar kapsamlı olmasa da Suyûtî'nin nahiv usûlüne dair yazdığı önemli bir eseridir. Eserde konular sistematik bir şekilde ele alınmış, nahvin incelikleri verilmiştir. Bunun yanı sıra fıkıh usûlü ve şiirlerden de istifade edilmiştir.[60]

5. Tarih

- **Târihu'l-Hulefâ:** Halifelerin tarihi ile ilgili meşhur bir eserdir. Suyûtî**,** Hz. Ebûbekir'den (ranh.) kendi dönemine kadar yaşamış olan halifelerin hayatını ve dönemlerinde yaşanmış olayları kronolojik bir sırayla bu eserinde kaleme almıştır.[61]
- **Husnu'l-muhadara fî ahbâri Mısr ve'l-Kâhire:** Mısır'ın tarihi ile ilgili kaleme alınan kapsamlı bir eserdir. Suyûtî bu eserde Mısır'ın firavunlar dönemini, İslâmlaşma sürecini, devlet adamlarını, önde gelen âlimlerini, hekimlerini ve şairlerini kaleme almıştır.[62]

Suyûtî'nin akâid/kelâm, tasavvuf, menâkıb gibi muhtelif alanlarda da eserleri bulunmaktadır.[63]

---

[58] Süleyman Tülücü, "el-Müzhir", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2006), 32/251-252.
[59] Mehmet Reşit Özbalıkçı, "el-Eşbâh ve'n-nezâir", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1995), 11/457-458.
[60] Bkz. Suyûtî, *el-iktirâh fî usûli'l'n-nahv,* thk. Abdülhakîm Atiyye (Dimeşk: Dârü'l-Beyrutî, 1427/2006); Hamûde, *Celâlüddin es-Suyûtî*, 316.
[61] Bkz. Suyûtî, *Târîhu'l-Hulefâ'.*
[62] Bkz. Suyûtî, *Husnu'l-Muhâdara.*
[63] Eserlerinin listesi için bkz. Suyûtî, *et-Tehaddus bi'Ni'metillah,*105-135.

1.2. EL-EŞBÂH VE'NEZÂİR ADLI ESERE GENEL BAKIŞ

1.2.1. Eserin Metodu

Çalışmamızda ele aldığımız Suyûtî'nin *el-Eşbâh ve'n-nezâir fî kavâid ve furû'i fıkhî'ş-Şafi'iyye* adlı eseri, kavâid edebiyatı alanında yazılan ve fıkhın farklı yazım türlerini kapsayan seçkin eserlerden biridir. Suyûtî, bu eserde Şâfiî mezhep müktesebatından bolca istifade etmiş ve mezhep içindeki âlimlerin faklı görüşlerini de belirtmiştir.[64] Bazı konularda diğer mezhep âlimlerin görüşlerini de aktarmıştır.[65] Kâideler ile ilgili kapsayıcı mahiyette başlıklar kullanmış,[66] her kâide altında konunun daha iyi anlaşılması için fıkhın abdest, namaz, nikâh gibi birçok alanına yönelik uygulama örneklerini vermiştir.[67] Bu bakımdan Suyûtî, çalışma konumuz olan bu önemli kitabına Şâfiî fıkhına dair çeşitli konuları ihtiva eden bir eser olma hüviyetini kazandırmıştır.

Suyûtî, eserde bilhassa kâide ve nas ilişkisini gözetmiş ve her kâidenin dayanağını vermeye çalışmıştır.[68] Kâideleri gelişigüzel değil, bir tertip üzerine ele almıştır. Şayet bir kâideye ait alt kâideler[69] veya istisnaları varsa onlara da yer vermiştir.[70] Bazı bölümlerde -çalışmamızda da görüleceği üzere- dâbıt, fâide, fâsıla, tenbîh, hatîme ile ele alınan konuların kendine münhasır özellikleri, kısımları ve çeşitleri gibi bilgileri ekleyerek esere ayrı bir zenginlik katmıştır.[71] Öte yandan furûk gibi fıkhın farklı yazım türüne de yer vermiştir.[72] Ayrıca bazı konuların sonunda kâide, dâbıt veya hatîme şeklinde nahiv bilgisine de değinerek Arapça gramerinin inceliklerini de zikretmiştir.[73]

---

[64] Suyûtî, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir fî kavâ'id ve furû'i fıkhi'ş-Şâfi'iyye*, thk. Muhammed Hasan İsmail (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1391/1971), 49, 52, 219-220, 315.
[65] Suyûtî, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir,* 103.
[66] Suyûtî, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir,* 30, 91, 124.
[67] Suyûtî, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir,* 35, 36, 39.
[68] Suyûtî, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir*, 30-31, 124, 164, 188, 239.
[69] Suyûtî, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir,* 94, 95, 97, 100.
[70] Suyûtî, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir,* 216, 217-218, 223.
[71] Suyûtî, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir,* 38, 40, 44, 89, 131, 151.
[72] Suyûtî, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir,* 699-724.
[73] Suyûtî, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir,* 210.

1.2.2. Eserin Muhtevası

Suyûtî, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir* adlı eserinin mukaddime kısmında kitabının bir ömrünün semeresi olduğunu ifade ettikten sonra daha önce bu konuyla ilgili kısa ve öz bir eser olan *"Şevârîdu'l-fevârid fi'd-davâbıt ve'l-kavâid*" adlı eserini kaleme aldığını ve talebelerinin ilgisi üzerine bu eseri genişletip *el-Eşbâh ve'n-Nezâir* adında bir eser telif ettiğini beyan etmektedir. Suyûtî, bu eserini de yedi ana bölüme ayırdığını ve her bir bölümün eğer tasnif edilecek olsaydı tam bir kitap olacak kadar bilgileri kapsadığını söylemektedir.[74] Bu bölümlere kısaca değinmek yerinde olacaktır.

1.2.2.1. Bütün Fıkhî Konuları Kapsayan Beş Temel Kâide

Suyûtî, bu bölümde bütün fıkhî konuların kendisine bina edildiği beş temel kâideyi ele almıştır. Bunlar:*"Bir işten maksad ne ise hüküm ona göredir." "Şekk ile yakîn zâil olmaz." "Meşakkat teysiri celb eder." "Zarar izâle olunur"* ve *"Âdet muhakkemdir."* kâideleridir. Çalışmamızın üçüncü bölümünde bu kâideleri incelemeye aldık.[75]

1.2.2.2. Cüz'i Konuların Tahricine İmkân Veren Küllî Kâideler

Suyûtî bu bölümde birçok cüz'i konuları barındıran kırk küllî kâideyi ele almıştır.[76] Çalışmamızın üçüncü bölümde bu kâideleri ele alacağımızdan dolayı burada detayına girmeyeceğiz.

1.2.2.3. Mutlak Tercihin Yapılmadığı İhtilaflı Kâideler

Suyûtî bu bölümde zâhir bir delile dayanmadığından dolayı tercihi mümkün olmayan yirmi ihtilâflı kâideyi soru sorma yöntemiyle ele alıp okuyucunun dikkatini cezbetmeye çalışmıştır. Kâidelerden sonra da iki vecihten söz etmiş, daha sonra kendi tercih ettiği görüşü belirtmiş ve ele aldığı kâidelere bağlı furû konularına yer vermiştir.[77] Bu kâidelerden bazısı şunlardır:

---

[74] Suyûtî, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir,* 25.
[75] Suyûtî, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir,* 29.
[76] Suyûtî, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir,* 158-246.
[77] Suyûtî, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir,* 247.

- Cuma namazı, kısaltılmış öğle namazı mıdır, yoksa ona alternatif bir namaz mıdır?
- Bir kimse, ibadetin nâfile kısmı dışında, farz kısmının başında veya esnasında farza aykırı davranırsa, farz kısmı batıl olur; peki, o kimsenin nâfile namazı sahih olur mu?
- Akdin sîgalarına mı, manasına mı itibâr edilir?
- Havâle bey' midir yoksa istîfâ mıdır?
- İbrâ' iskât mıdır, temlîk midir?
- İkâle fesih midir, bey' midir?
- Ric'î talâk nikâhı düşürür mü?
- Zıhâr, genel olarak talâka mı yoksa yemine mi benzer?
- Farz-ı kifâye şer'ân mı belirlenir?
- Geri dönen zâil, yok olmamış/kaybolmamış gibi midir, yoksa dönmemiş gibi midir?[78]

1.2.2.4. Çokça Varid Olan ve Bilinmesi Gereken Hükümler

Eserin en kapsamlı kısmı dördüncü bölümdür.[79] Suyûtî, bu bölümde fakîhler tarafından bilinmemesinin hoş görülmediği konuları işlemiştir. Bu konuların başında, "unutkanlık", "cehâlet" ve "ikrâh" gelmektedir. Bununla ilgili delillerini ortaya koyarken şöyle der*: "Bil ki unutkanlık ve cehâlet mutlâk olarak günahı düşürür. Eğer emredilen şey terkedilirse, bu ondan sakıt olmaz. Aksine telafî edilmesi vâciptir."*[80] Suyûtî bu bağlamda emredilen vâcip konuların namaz oruç, hacc, zakât, kefâret ve nezir olduğunu belirterek bunlara dair birçok örnekler zikreder. Bu örneklerden biri de şöyledir: "*Bir kimse, abdestte tertibe riâyet etmeyi unuttu veya bilmedi sonra da hatırladı, bu affedilmez*."[81]

Bu bölümde ele alınan diğer konular ise şunlardır: Uyuyan, mecnun, baygın, şarhoş, sâbî, köle, kadınların durumları, hünsâ, mütehayyire, a'mâ, kâfir, cinler, mahremler, evlâd, akidler, fesihler, sarîh, kinâye, işâret, mülk, borç, semen-i misl,

[78] Suyûtî, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir,* 247-284.
[79] Suyûtî, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir,* 285-566.
[80] Suyûtî, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir,* 285-286.
[81] Suyûtî, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir,* 285-287.

ücret-i misl, mehr-i misl, altın, gümüş, mesken, hizmetçi, fakîhlerin kitabı, askerlerin silahı, rûtab, üzüm, şart, ta'lik, istisnâ, devr, hasr, işaâ't, adâle, edâ', kadâ', iâde, idrâk, tahammül, teabbudiyye, muvâlât, farz-ı kifaye, sünnetler, seferilik, harâmlar, mescidler ve bunun dışındaki diğer çeşitli konular.[82]

1.2.2.5. Nezâiri Kapsayan Fıkhî Bâblar

Suyûtî, bu bölümde fıkıh ilmine yeni başlayanların takip etmesi gerektiği fıkıh bâblarını ele almıştır. Bu bablar ve kapsadığı meseleler şunlardır:

Kitâbu't-Tahâre: Bu başlık altında; mutlâk su çeşitleri, sivâk, hâdes sebepleri, istincâ, abdest, mest üzerine mesh, gusül, necâset, hayız, namaz, namazın terki, ezân, istikbâli kıble, namazın sıfatları, sehiv secdesi, nâfile namaz, cemâat namazı, imâmet, seferi namazı, Cuma namazı, bayram namazı, istiskâ namazı, cenaze namazı, zekât, oruç, hac, av ve yiyecekler ile ilgili bâblar ele alınmıştır.[83]

Kitâbu'l-Bey': Bu başlık atında; alışveriş ve kısımları, tefriku's-safka, muhayyerlik, ikâle, tevliye ve ortaklık, selem akdi, kard, rehin, hacr, sulh, havâle, damân, ibrâ', şirket, vekâlet, ikrâr, âriye, vedîa', gasb, icâre ve hibe bâbları ele alınmıştır.[84]

Kitabu'l-Ferâiz: Suyûtî bu başlık altında sadece vasiyet bâbına detaylıca yer vermiştir.[85]

Kitabu'n-Nikâh: Bu başlık altında; evlilik engelleri, muhayyerlik, sadâka(mehir), talâk, îlâ, zıhâr, liân, iddet, radâ', nafaka ve hidâne bâbları ele alınmıştır.[86]

Kitabu'l-Kısâs: Bu başlık altında; istifâi'l-kısâs, diyet ve a'kile bâbları ele alınmıştır.[87]

---

[82] Suyûtî, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir,* 24-25.
[83] Suyûtî, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir,* 567-603.
[84] Suyûtî, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir,*604-637.
[85] Suyûtî, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir,* 639-642.
[86] Suyûtî, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir,* 642-655.
[87] Suyûtî, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir,* 656-662.

Kitabu'r-Ridde: Bu başlık atında; ta'zîr, cihâd, kâdâ', şahitlik, dava ve deliller, kitâbe, ummû'l-veled ve velâyet bâbları ele alınmıştır.[88]

1.2.2.6. Benzer Meselelere Dair Farklı Hükümler

Suyûtî, bu bölümde furûk[89] eserlerinde ele alınan şeklen birbirine benzeyen, ancak hükümleri farklı olan fıkhî meselelere dair konuları soru tarzında başlıklar halinde ele almıştır.[90] Bunlardan bir örnek şöyledir:

Mestin meshi ile başın meshi arasındaki fark nedir? Bu meselede üç farklı durum söz konusudur.

Birinci fark: Başı yıkamak mekrûh değildir, mesti yıkamak mekrûhtur.

İkinci fark: Başı üç defa mesh etmek sünnettir, mesti üç defa mesh etmek mekrûhtur.

Üçüncü fark: Başın tamamı mesh edilebilir, mestin tamamını mesh etmek mekrûhtur.[91]

Eserde ayrıca buna benzer olarak abdest ile gusül, abdest ile teyemmüm, ayakları yıkamak ile mestleri mesh etmek, alçı (cebire) ile mest, ezân ile kâmet, tilâvet secdesi ile sehiv secdesi, tilâvet secdesi ile şükür secdesi, kasr ile cem', cuma namazı ile bayram namazı, istiskâ namazı ile bayram namazı, madenin zekâtı ile rikâzın zekâtı temettû' haccı ile kırân haccı, selem akdi ile karz akdi, hibe ile ibrâ, mûsâkât ile icâre, kırâd ile mûsâkât, ciâle ile icâre, icâre ile bey', câriye ile zevce, sıdâk/sadak (mehir) ile mût'a, talâk ile zıhâr, iddet ile istibrâ,' kâfir ile mûrted, bâği ve kâfir ile savaş, cizye ile hûdne, akîkâ ile udhiyye, kadı ile hisbe aralarındaki farkları soru şeklinde sunmaktadır.[92]

---

[88] Suyûtî, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir,* 662-698.
[89] **Furûk:** Fıkıh terminolojisinde furûk; eşbâh ve nezâir ile kavâid ilim dallarıyla yakından ilişki içinde olup fıkhın dış görünüş bakımından birbirine benzeyen, fakat hüküm açısından farklı olan veya şekil itibariyle farklı oldukları halde aynı hükme tâbi meseleleri ele alan bir ilim dalıdır. Şükrü Özen, "Furûk", *TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1996), 13: 223-227.
[90] Suyûtî, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir,* 699.
[91] Suyûtî, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir,* 701.
[92] Suyûtî, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir,* 699-724.

İslam hukukunda önemli bir yeri olan benzer meselelere dair farklı hükümler, müstakil eserlerde detaylıca ele alınmıştır.[93]

1.2.2.7. Farklılıkları Barındıran Benzer Meseleler

Suyûtî, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir* ismini verdiği bu eserinin son bölümünde muhtelif nezâir/benzer meseleleri çeşitli yönlerden incelemiştir. Eserinin sonunda ise fûrû konularına dair bilinmemesinin mazeret olarak kabul edilmeyeceği otuz meseleyi manzum bir şekilde ele almıştır. Bu bölümdeki konu başlıklarından birkaçına değinmek yerinde olacaktır.

1. Usûlî ihtilâf: Nesih, bir hükmün yürürlükten kaldırılması mıdır, yoksa bir hükmün beyanı mıdır?

Suyûtî şunları söyler: "Bu ihtilâfın furû fıkıhtaki bir benzeri hadesten sonra tahâret konusundaki ihtilâfta görülmektedir. Buna göre taharet batıl mı yoksa nihayet buldu mu? deriz. İbnu'l-Kâs (v. 335/946), birinci görüşü tercih ederken cumhur ikinci görüşe kail olmuştur."[94]

2. Fiilin Yerine Zamanın Geçtiği Durumlar

Suyûtî bu başlık altında şu örnekleri verir: İcâre akdinde menfaatin süresi geçmesiyle, kiralayan hiç menfaat görmese dahi kira bedelini ödemesi gerekir. Mest müddetinin bitmesiyle, hiç mesh edilmezse de (mestten faydalanmazsa) mesti çıkarmak vâcip olur. Mukim, namazın vakti girdikten sonra sefere çıkarsa meshini mukime göre yapar. Diğer konulardan bir kısmı ise şunlardır:

3. İki zıt şeyin gerçekleştiği durumlar.
4. Takdir edilmeyen vâcip.
5. Geçmişte verilen fetva meseleleri. [95]

[93] Bkz. Ebu'l-Abbâs Şihâbuddîn Ahmed b. İdrîs el-Karâfî, *el-Furûk, envâru'l-burûk fi envâ'i'l-furûk* (Alemi'l-Kûtûb, ts.).
[94] Suyûtî, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir,* 726.
[95] Suyûtî, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir*, 725-738.

İKİNCİ BÖLÜM

2.1. KÜLLİ KÂİDELER VE KAVRAMSAL ÇERÇEVE[96]

2.1.1. Küllî Kâidenin Tanımı

2.1.1.1. Sözlük Anlamı

Kâide (قاعدة) sözlükte "oturmak" manasında kullanılan "ka'ede" (قعد) fiilinden türetilmiş olup (çoğulu kavâid [قواعد]) "binanın üzerine dayandığı temel, bir şeyin

[96] Suyûtî'nin çalışmamıza konu olan eserinin bazı bölümlerinde dâbıt, fâide ve hâtime şeklinde birtakım başlıklara ve birçok ıstılâhî kavramlara yer verdiği görülmektedir. Konumuzun daha iyi kavranması açısından bunlara kısaca değinmek yerinde olacaktır.
Dâbıt: Belli bir konuya ait alt kural anlamına gelmektedir. (Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, 87.)
Fâide: Fayda, kâr, ziyade, menfaat anlamlarına gelmektedir. Bir diğer anlamı ise faizdir (riba). (Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü,* 134.)

Hâtime: Sonuç, en son söylenen söz, ek söz gibi anlamlara gelmektedir. (Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü,* 185.)

en-Nas: İmam Şâfiî'nin açıkça ifade ettiği görüşleri anlamına gelmektedir. Ayrıca Kurân ve Sünnet manasında da kullanılır.

el-Kavl: İmam Şâfiî'nin yazdığı eserlere, verdiği fetvalara ve söylediği sözlere denir.

Kavl-û Kadîm: İmam Şâfiî'nin Mısır'a gitmeden önce Bağdat'ta verdiği fetvalarıdır. Birçoğundan vazgeçtiği için el-Kadîm denilmiştir.

Kavl-û Cedîd: İmam Şâfiî'nin Mısır'daki yeni fetvalarına denir.

el-Azhar: Bir meselede iki veya daha fazla kavl varsa (ihtilâf varsa) bunlar arasından tercih edilen görüştür.

ez-Zâhir: Kuvvet ve tercih bakımından açık/net olan görüşe denir. Azhar görüşten düşük düzeydedir.

el-Vecîh: İmam Şâfiî'nin arkadaşlarının sözüdür.

el-Esâh: İki veya daha fazla vecih olan bir meselede tercih edilen görüştür.

es-Sahîh: Esâh görüşten daha düşük düzeyde olmakla birlikte delil açısından kuvvetli görüştür. Zayıf görüşün zıddıdır. (Ebû Zekeriyyâ Muhyiddin Yahyâ b. Şeref en-Nevevî, *Minhâc'u't-tâlibîn ve u'mdetû'l-mûftin fi'l-fıkh,* thk. İvaz Kâsım Ahmed İvaz (Lübnan: Dârü'l-Fikr, 1425/2004), 7/8; Muhittin Özdemir, *Şâfiî Fürû' Fıkıh Literatüründe Mezhep Görüşleriyle İlgili Kavramların Gelişimi* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2010), 174-179.)

aslı/esası, istikrar ve sebat" anlamlarına gelmektedir.[97] Bu kelime Kur'ân-ı Kerim'de şu şekillerde geçmektedir: *"İbrahim ve İsmail Kâbe'nin **temellerini** yükseltiyordu."*[98]: "*Eski kavimler ne tuzaklar kurdular, ama Allah da onların evlerini **temelden** bozdu."*[99] Bu âyetlerde bir şeyin temeli/esası anlamında kullanılmıştır. *"Evlenmekten umudunu kesmiş yaşlı kadınlar."*[100] Âyetinde ise istikrar bulmuş yani hayızdan kesilmiş ve evlenemeyecek durumda olan yaşlı kadınları ifade etmektedir.

2.1.1.2. Terim Anlamı

Fıkhî bir terim olarak kâidenin çeşitli şekillerde tanımı yapılmıştır. Tespit edildiği kadarıyla küllî kâidenin tanımını ilk yapan Hanbelî âlimlerden Ebû'r-Rebî' Necmuddîn et-Tûfî'dir (v. 716/1316).[101] Ona göre küllî kâide: *"Cüz'i kadiyyelerin kendisinden nazar/inceleme yöntemiyle bilindiği küllî kadiyyedir."*[102] Tûfî'den sonra da birçok kâide/kavâid ile ilgili tanım yapılmıştır. Bunlardan birkaçı ile iktifa edeceğiz.

Ebû Nasr Tâcuddîn es-Subkî küllî kâideyi şöyle tanımlamaktadır: *"Cüzi hükümlerin kendisinden anlaşıldığı birçok cüziyatı içine alan küllî hükümdür."*[103]

Sa'duddîn et-Teftâzânî (v. 792/1390) ise şöyle tanımlamıştır: *"Kendisinden cüzi hükümler anlaşılsın diye cüziyatını içine alan küllî hükümdür."*[104]

---

[97] Ebu'l-Fazl Cemâluddîn Muhammed b. Mûkerrem İbn Manzûr, *Lisânü'l-ʿArab* (Beyrut: Dâru Sâdir, 1414/1193), 3/361.

[98] *Kur'an-ı Kerîm Meâli*, çev. Halil Altuntaş - Muzaffer Şahin (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2010), el-Bakara, 2/127. وَإِذْ يَرْفَعُ إِبْراهِيمُ الْقَواعِدَ مِنَ الْبَيْتِ وَإِسْماعِيلُ

[99] en-Nahl, 16/26. فَأَتَى اللَّهُ بُنْيانَهُمْ مِنَ الْقَواعِدِ

[100] en-Nûr, 24/60. وَالْقَواعِدُ مِنَ النِّسَاءِ الّٰتِي لَا يَرْجُونَ نِكَاحاً

[101] Necmettin Kızılkaya, *Hanefî Mezhebi Bağlamında İslam Hukukunda Küllî Kâideler* (İstanbul: Litera Yayıncılık, 2018), 43; Ferhat Koca, "Tûfî", *TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2012), 41/ 327-330.

[102] Ebu'r-Rebî' Necmûdîn Süleymân b. Abdilkavî b. Abdilkerîm Tûfî, *Şerhu Muhtasari'r-Ravda*, thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Turkî (Mûessesetu'r-Risâle, 1407/1986), 1/120. هِيَ الْقَضَايَا الْكُلِّيَّةُ الَّتِي تُعْرَفُ بِالنَّظَرِ فِيهَا قَضَايَا جُزْئِيَّةٌ

[103] Ebû Nasr Tâcuddîn Abdülvehhâb b. Alî b. Abdilkâfî es-Subkî, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir* (Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1411/1990), 1/11. الأمر الكلي الذي ينطبق عليه جزئيات كثيرة يفهم أحكامها منها

[104] Sa'duddîn Mes'ud b. Fahriddîn Ömer et-Teftâzânî, *Şerhu't-Telvîh ale't-Tevdîh* (Mısır: Mektebetu Sabîh, ts.), 1/34. وَالْقَاعِدَةُ حُكْمٌ كُلِّيٌّ يَنْطَبِقُ عَلَى جُزْئِيَّاتِهِ لِيَتَعَرَّفَ أَحْكَامَهَا مِنْهُ

Seyyid Şerif Curcânî'nin (v. 816/1413) tanımı ise şöyledir: *"Cüziyatının tamamını kapsayan küllî kaziyedir."*[105]

İbn Nuceym'in (v. 970/1563) *el-Eşbah ve'n-Nezair* adlı eserini şerh eden Hamevî (v. 1098/1687) ise kendi dönemine kadar yapılan tüm tanımlardan şu sonucu çıkarmıştır: *"Fakîhlere göre kâide, küllî değil de kendisinden cüzi hükümler anlaşılsın diye cüziyatının çoğunluğunu içine alan ekserî hükümdür."*[106]

Çağdaş kavâid edebiyatı alanında da kapsamlı çalışmalar yapılmaktadır. Bu çalışmaların başında gelen isimlerden biri de Ali Ahmed en-Nedvî'dir (v. 1420/1999).[107] Müellif kendinden önce yapılan tanımları verdikten sonra bir değerlendirme yapmaktadır. Netice olarak küllî kâidenin iki tanımı olacağını beyân etmiştir.

Bunlardan birincisi: *"Kâide, altına giren hükümlerin kendisiyle bilindiği ağlebi bir kaziyedeki şeri hükümdür."*

İkinci tanımı ise şöyle ifade etmektedir: *"Farklı bablardan mevzusu altına giren konularda genel teşriî hükümler içeren küllî, fıkhî asıldır."*[108]

Muasır müelliflerden biri de Mustafa Ahmed ez-Zerkâ'dır (v. 1420/1999). Ona göre küllî kâide: *"Kendi konusuna dahil olan olaylar hakkında umumî teşriî hükümleri barındıran düstürü/kural ve veciz/kısa cümlelerle ifade edilen küllî fıkhî asıllardır."*[109]

Sonuç olarak fıkhî küllî kâideler, İslâm hukukundaki fer'î meselelerin tümünü ya da çoğunu kapsayan temel kurallar bütünüdür. Bu kavram, kendini alt kâidelerden

---

[105] Ebu'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Alî es-Seyyid eş-Şerîf el-Curcânî, *et-Tâ'rifât* (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1403/1982), 1/171. القاعدة: هي قضية كلية منطبقة على جميع جزئياتها.

[106] Ebu'l-Abbâs Şihâbuddîn Ahmed b. Muhammed el-Hamevî, *Gamzu uyûni'l-basâir fi şerhi'l-Eşbâh ve'n-Nezâir* (Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1405/1984), 1/51. هِيَ عِنْدَ الْفُقَهَاءِ حُكْمٌ أَكْثَرِيٌّ لَا كُلِّيٌّ يَنْطَبِقُ عَلَى أَكْثَرِ جُزْئِيَّاتِهِ لِتُعْرَفَ أَحْكَامُهَا مِنْهُ

[107] Kızılkaya, *Hanefî Mezhebi Bağlamında İslam Hukukunda Küllî Kâideler*, 50.

[108] Ali Ahmed en-Nedvî, *el-Kavâid el-Fıkhiyye mefhumûhâ, neş'etuhâ, tatavvûruhâ, dirâsetu muellefâtiha, edilletuhâ, mûhimmetuhâ tatbikâtuhâ* (Dimeşk: Dârü'l Kalem, 1439/2017), 40-43.
Birinci tanımı: حكم شرعي في قضية أغلبية يتعرف منها أحكامها ما دخل تحتها
İkinci tanımı:أصل فقهي كلي يتضمن أحكاما تشريعية عامة من أبواب متعددة في القضايا التي تدخل تحت موضوعه

[109] Mustafâ b. Ahmed b. Muhammed ez-Zerkâ, *el-Medhalu'l-fıkhiyyu'l-âmm* (Dimeşk: Dârü'l Kalem, 1425/2004), 2/965.

ayırmak için kül (bütün) kavramı ile birlikte kullanılmış ve "küllî kâide" ya da çoğulu "kavâid-i küllîyye" olarak isimlendirilmiştir. Ayrıca fıkha dair kâideleri dil ve mantık gibi ilimlerin kâidelerinden ayırmak için de kavâidu'l-fıkhîyye terkibi kullanılmıştır.[110]

2.1.2. Küllî Kâidelerin Kaynakları

Fıkıh edebiyatının bir alt yazım türü olan küllî kâidelerin kaynağı öncelikle Kur'ân ve Sünnettir. Bunun yanı sıra fakîhler ayet ve hadislerin genel muhtevalarından istifade ederek İslâm hukukunun ruhuna mutabık bir takım küllî kâideler ortaya koymuşlardır. Bu bakımdan küllî kâidelerin kaynakları Kur'ân, Sünnet ve müctehidlerin ictihâdı olarak kabul edilir.[111] Bu kaynaklara kısaca değinmek yerinde olacaktır. Üçüncü bölümde örnek ve detaylarına yer verilecektir. Ancak burada konumumuzun daha iyi anlaşılması adına kısaca birkaç hususa değinmekte yarar vardır.

2.1.2.1. Kur'ân-ı Kerim

İslâmî ilimler başta olmak üzere İslam hukukunun ve onun bir alt yazım türü olan kavâid ilminin temel kaynağı Kur'ân-ı Kerîm'dir. Şu var ki Kur'ân'da miras veya boşanma gibi bazı hükümler tafsilatlı olarak açıklanırken akidlerin yerine getirilmesi, ahde vefa, mâruf ve münker gibi pek çok konudaki hükümler icmalî/genel olarak belirtilmiştir.[112] Bu bağlamda fakîhler küllî hüküm ifade eden âyetlerden birtakım fıkhî kâideler istinbât ve iktibas etmişlerdir. Bu kâidelerden bir kısmı şunlardır:

---

[110] Mustafa Baktır, "Kâide", *TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2001), 24/205-206.
[111] Muhammed Mustafa ez-Zuhaylî, *el-Kavâidu'l-fıkhîyye ve tetbikâtuhâ fî mezâhibi'l-erbeâ* (Dimeşk: Darü'l-Fikr, 1427/2006) 1/29-31; İhsan Akay, "Klasik Fıkıh Literatüründeki Küllî Kâidelerle Mecelle'deki Küllî Kâidelerin Karşılaştırılması" *Şarkiyat ICSS'17: Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi* (14-17 Eylül 2017), 269.
[112] Baktır, "Kâide", 207.

1. *"Allah size kolaylık diler zorluk dilemez."*[113] *"(Allah) Dinde size bir darlık/güçlük yüklemedi."*[114] gibi ayetlerden fakîhler ***"Meşakkat teysiri celb eder."*** kâidesini tespit etmişlerdir.[115]
2. *"Kim, gönülden günaha yönelmiş olmamak üzere açlık halinde dara düşerse (harâm etlerden yiyebilir)."*[116] *"Kalbi imanla dolu olduğu hâlde zorlanan kimse hariç, inandıktan sonra Allah'ı inkâr eden ve böylece göğsünü küfre açanlara Allah'tan gazap iner ve onlar için büyük bir azap vardır."*[117] gibi âyetlerden fakîhler ***"Zarûretler memnu*' (*yasak) olan şeyleri mubâh kılar."*** kâidesini iktibas etmişlerdir.[118]
3. *"Allah size yalnızca murdar eti, kanı, domuz etini ve Allah'tan başkasının adına kesilmiş olanı harâm kıldı. Ama biri zorda kalırsa, haksızlığa sapmadıkça, sınırı aşmadıkça kendisine günah yoktur. Biliniz ki Allah bağışlayan ve esirgeyendir."*[119] âyetinden fakîhler ***"Zaruretler kendi miktarınca takdir olunur."*** kâidesini çıkarmışlardır.[120]

2.1.2.2. Hadis-i Şerifler

İslâm hukukunun ikinci kaynağı olan Sünnet/hadisler, küllî kâideler için de ikinci kaynak teşkil etmektedir. Hadislerin bir kısmı veciz (kısa ve öz) ve küllî kâide formunda beyân edilmektedir. Nitekim Rasûlullah (s.a.v.) bir hadisinde *"Ben, cevâmiu'l-kelim ile gönderildim."* [121] buyurmuştur. Zira hadiste ifade edilen *cevâmiu'l-kelim* "toplayıp bir araya getiren" manasındaki *câmi'* lafzının çoğulu ile "söz" anlamındaki *kelim* lafzının terkibinden oluşmaktadır. Bazı âlimler *cevâmiu'l-kelim* terkibini Hz. Peygamber'in (s.a.v.) az sözle çok mâna ifade ettiği hadislerinin bir özelliği olarak yorumlamışlardır. Küllî kâidelerin ikinci kaynağı olan hadislerin

---

[113] el-Bakara, 2/185.
[114] el-Hac, 22/78.
[115] Ali Haydar Hoca Eminefendizâde, *Dürerü'l-Hükkâm şerhu Mecelleti'l-Ahkâm*, çev. Fehmi el-Hüseynî (Beyrut: Dârü'l-Ceyl, 1411/1991), 1/35.
[116] el-Maide,5/3.
[117] en-Nahl, 16/106.
[118] Ali Haydar Efendi, *Dürerü'l-Hükkâm*, 1/37.
[119] el-Bakara, 2/173.
[120] Ali Haydar Efendi, *Dürerü'l-Hükkâm*, 1/38.
[121] Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl el-Cû'fî Buhârî, *es-Sahihu'l-Buhârî*, nşr. Muhammed Züheyr b. Nâsır (b.y. Dârü Tavku'n-Necat, 1422/2001), "Kitâbu'l-Taʿbîr", 91 (no:7013).

bazısı -lafızları değiştirilmeden- olduğu gibi kâide formuna bürünmüştür. [122] Bu tür kâidelere şu örnekleri vermek mümkündür:

1) *"Helâl ve harâm birleşirse harâm helal üzerine galip gelir."*[123] hadisi lafzı değişmeden küllî kâide olarak kabul edilmiştir.
2) *"Harâç, damân(ödeme) iledir."*[124] hadisi de olduğu gibi küllî kâide olarak kabul edilmiştir.[125]
3) "*Zarar vermek ve zarara zarar ile karşılık vermek yoktur."*[126] kâidesi olduğu gibi hadisten iktibas edilmiştir. Ayrıca bu hadisten ***"Zarar izâle olunur."*** kâidesi de çıkarılmıştır.[127]

Küllî kâidelerin bir kısmı ise hadislerin muhtevasından çıkarılan ortak bir mananın ürünü olarak türetilmiştir. Bu tür kâidelere şu örnek verilebilir:

"Ameller niyetlere göredir."[128] *"Mü'minin niyeti, amelinden hayırlıdır"*[129] gibi hadislerden ***"Bir işten maksat ne ise hüküm ona göredir"*** kâidesi çıkarılmıştır.[130]

2.1.2.3. Fakîhlerin İctihâdları

Âyet ve hadislerin yanı sıra sahâbe ve tâbiîn büyüklerinden de kâide formunda özlü sözler karşımıza çıkmaktadır. Örneğin Hz. Ali'nin (v. 40/661) *"Ariyet sahibi dâmin olmaz."*[131] sözü ile tâbiîn büyüklerinden olan Şureyh'in (v. 80/699 [?]) *"Gâib*

---

[122] Zuhaylî, *el-Kavâidu'l-fıkhîyye,* 1/30; M. Yaşar Kandemir, "Cevâmiu'l-Kelim" *TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1993), 7/440.
[123]Ahmed b. Hüseyin Ebû Bekir Beyhakî, *es-Sûnenu'l-kübrâ*, thk. Muhammed Abdulkadir Ata (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1424/2003), 7/275 (no.13969).
[124] Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk es-Sicistânî Ebû Dâvûd, *Sûnenu Ebî Dâvud* (Beyrut: Mektebetû'l-Asriyye, ts.), "Buyû", 22 (no. 3510).
[125] Zuhaylî, *el-Kavâidu'l-fıkhîyye*, 1/30.
[126] Ebû Abdillâh el-Asbahî el-Yemenî Mâlik b. Enes, *el-Muvatta'*, thk. Muhammed Mustafâ el-Azamî (Abu Dabi- Bae: Müessesetün Zayed bin Sultan Al Nahyan li'l-a'mali'l-Hayriyye ve'l-İnsaniyye, 1425/2004), "Akdiyye", 600/2758.
[127] Ali Haydar Efendi, *Dürerü'l-Hükkâm*, 1/37.
[128] Buhârî, *es-Sahihu'l-Buhârî*, "Bedu'l-vahiy",1 (no:1)
[129] Ebu'l-Kâsım Süleymân b. Ahmed b. Eyyûb et-Tâberânî, *el-Mu'cemû'l-kebîr,* thk. Hamdi Abdülmecid es-Selefi (Kahire: Mektebetü İbni Teymiyye, ts.), 6/185.
[130] Ali Haydar Efendi, *Dürerü'l-Hükkâm*, 1/19.
[131] Ebû Bekr Abdûrrezzâk b. Hemmâm es-San'ânî, *el-Musannef*, thk. Habiburrahman el-A'zamî (Beyrut: el-Mektebü'l-İslamî, 1403/1982), 8/179 (no.14786).لَيْسَ عَلَى صَاحِبِ الْعَارِيَةِ ضَمَانٌ

hakkında hüküm verilmez."[132] şeklindeki sözleri küllî kâide formunda ifade edilen özlü sözlere örnek teşkil etmektedir.

Aynı şekilde fıkhî mezhep imamlarından İmam Mâlik'in (v. 179/795) *"Şüphe ile kimse kimseye varis olamaz."*[133] sözü ile İmâm Şâfiî'nin *"Hâcet (ihtiyaç durumu), bir kimseye başkasının malına el koyma hakkı vermez."*[134] *"Sukût edene bir söz isnad edilmez."*[135] sözleri de müelliflerin eserlerinde ilgili konu hakkında söylenmiş kâide formundaki veciz sözlerdendir. Hiç kuşkusuz rivâyet edilen bu hukuk ilkelerinin kavâid ilmine büyük katkısı olmuştur.

Netice olarak fıkhî mezheplerin istikrar bulmasıyla küllî kâide formunda veciz sözlere ihtiyaç hasıl olmuştur. Fakîhler küllî kâideleri tespit ederken öncelikle Kur'ân ve Sünnete başvurmuş; sonra ise Arapça, belâgat, mantık gibi muhtelif ilimlerden istifade etmişlerdir. Daha önce de ifade ettiğimiz gibi bazı kâideler olduğu gibi naslardan iktibas edilmiş, bazıları ise nasların genel muhtevalarından yararlanarak hukukî bir tefekkür neticesinde ortaya konulmuştur. Mesela ***"Âdet muhakkemdir."*** kâidesi buna örnek verilebilir. Bu kâide ile ilgili lafzî olarak ne bir âyet ne de bir hadis mevcuttur. Fakat fakîhler nasların genel muhtevasından faydalanarak böyle bir kâide oluşturmuşlardır.[136]

2.1.3. Küllî Kâidelerin Tarihçesi

Külli kâidelerin ilk örnekleri âyet ve hadislerde görülmekle birlikte sahâbe ve tâbiîn büyüklerinden de kâide formunda özlü sözler ifade edilmekteydi. Fakat fıkhî ekollerin teşekkül ettiği ilk dönemlerde fer'î meseleler başlıklar altında toplanıp sistematik bir şekilde ele alınmamıştı. Fıkhî mezheplerin istikrar bulması ve yoğun bir ictihâd neticesinde fıkıh edebiyatı yeni bir boyut kazanmış, daha önce telif edilen fıkhî

---

[132] San'ânî, *el-Musannef*, 8/304. (no.15306). لَا يُقْضَى عَلَى غَائِبٍ

[133] Mâlik b. Enes, *el-Mudevvene* (b.y. Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1414/1193), 2/33. لَا يَرِثُ أَحَدٌ أَحَدًا بِالشَّكِّ

[134] Muhammed b. İdrîs b. Abbâs eş-Şâfiî, *el-Umm* (Beyrut: Dârü'l-Marife, 1410/1989), 2/83. الْحَاجَةَ لَا تُجِقُّ لِأَحَدٍ أَنْ يَأْخُذَ مَالَ غَيْرِهِ.

[135] Şâfiî, *el-Umm*,1/178. وَلَا يُنْسَبُ إلَى سَاكِتٍ قَوْلُ قَائِلٍ

[136] Geniş bilgi için bkz. Zuhaylî, *el-Kavâidu'l-fıkhîyye*, 1/31; Baktır, "Kâide", 24/205-208.

eserler yeniden ele alınarak birbirine benzeyen dağınık fer'î meseleler bir kâide altında toplanma cihetine gidilmişti.[137]

Külli kâidelerin sistematik bir şekilde ele alıp eser yazanın Hanefî fâkihleri olduğu söylenmektedir. Nitekim ilk olarak Hanefi âlimlerinden Ebû Tâhir ed-Debbâs (v. 322/933) Hanefî mezhebini on yedi kâideye irca ettiği rivayet edilmektedir.[138] Aynı dönemde yaşayan Hanefi âlimlerinden olan Ebû'l-Hasan el-Kerhî (v. 340/952) küllî kâideler ile ilgili olarak *Risâle fi'l-usûl* adıyla müstakil bir eser telif etmiş ve bu eseri kavâid alanında verilen ilk eser olarak kabul edilmiştir.[139] Daha sonra ise Hanefilerden olan ve "mukayeseli hukuk" olarak bilinen ilm-i hilaf ilminin kurucusu kabul edilen Ebû Zeyd Abdullâh ed-Debûsî (v. 430/1039) Kerhî'nin risalesinden faydalanarak *Te'sîsu'n-Nazar* adlı eserini kaleme almıştır. Bu eser kavâid edebiyatına dair yazılmış önemli eserlerden olup kendisinden sonra telif edilen küllî kâide literatürüne yön vermiştir. Bu bağlamda küllî kâidelerin sistematik bir şekilde ele alınıp tedvin edilmesi hicri IV. yüzyıla rastlamaktadır. [140]

Hicri VII. yüzyıl ise kavâid ilminin olgunlaşma dönemi olarak kabul edilmektedir. Bu alanda en olgun eserler; kavâid, el-eşbâh ve'n-nezâir veya furûk adlarıyla müstakil olarak kaleme alınmıştır. Bu dönemde Şâfiî âlimlerden olan İzzuddîn b. Abdusselâm'ın (v. 660/1262) *"Kavaidu'l-ahkam"* adlı eseri öncü role sahip olmuştur. Bu eseri Mâliki âlimlerden Ebu'l-Abbâs Şehâbeddin el-Karâfî'nin (v. 684/1285) *"Envâru'l-burûk fi envâi'l-furûk"* adlı eseri takip etmiştir. Kavâid edebiyatı alanında müstakil eser telif eden diğer âlimlerden bir kısmı ise şunlardır: Şâfiî âlimlerinden Ebû Abdillâh İbnu'l-Vekîl (v. 716/1316), Tâcuddîn es-Subkî ve Bedruddîn ez-Zerkeşî (v. 794/1392) önde gelen isimlerden olmuştur. Mâlikî âlimlerinden ise Ebû Abdillâh Muhammed el-Makkârî (v. 758/1357); Hanbelî

[137] Ebû Saîd Muhammed el-Hâdimî, *Mecamiu'l-hakaik ve'l-kavâid ve cevamiu'l-revâik ve'l-fevâid fi usûli'l-fıkh ve'l-kavâidi'l-fıkhîyye,* thk. Hâlid Azîzî (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle Nâşirûn, 1437/2015),10; Baktır, "Kâide", 24/206-207.
[138] Suyûtî, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir,* 29.
[139] Kızılkaya, *Hanefî Mezhebi Bağlamında İslam Hukukunda Küllî Kâideler*, 143.
[140] Kızılkaya, *Hanefî Mezhebi Bağlamında İslam Hukukunda Küllî Kâideler*, 158-163.

âlimlerinden de Takiyyuddin İbni Teymiyye (v. 728/1328) ile Ebu'l-Ferec İbn Recep (v. 795/1393) önemli eserler telif ederek kavâid literatürüne zenginlik katmışlardır.[141]

Hicri onuncu yüzyıldan Mecelle'ye kadar olan dönemde ise kavâid edebiyatı belli bir sistem üzerine oturmuştur. Bu dönemde kaleme alınan önemli iki eserden biri çalışmamıza konu olan Suyûtî'nin *el-Eşbâh ve'n-Nezâir* adlı eseri ile Hanefi âlimlerinden İbn Nuceym'în *el-Eşbâh ve'n-Nezâir* adlı eseridir. Bu iki eser kendinden sonraki kavâid edebiyatı üzerine yapılan çalışmalarda önemli bir rol oynamıştır. Nitekim, Osmanlıların son dönemine tekabül eden ve Hanefî mezhebi esas alınarak tedvin edilen Mecelle'nin oluşum sürecinde İbn Nuceym'in eserinden istifade edilmiştir.[142]

Mecelle sonrası dönemde ise kavâid edebiyatı üzerine yapılan çalışmalar halihazırda devam etmektedir. Bu çalışmalar genel olarak şu şekildedir:

a) Önceki eserlerin üzerine yapılan tahkîk çalışması.
b) Fıkhî eserlerdeki kâidelerin tespiti.
c) Tespit edilen kâidelerin tasnifi veya şerh edilmesi.
d) Muayyen olarak bir kâidenin ayrıntılı olarak incelenmesi.
e) Bir konu hakkında kâidelerin toplanması.[143]
f) Kâidelerin nas ve ictihâd ile ilişkisi.

2.1.4. Küllî Kâidelerin İslâm Hukukundaki Yeri ve Önemi

Küllî kâidelerin İslam hukukundaki yeri ve önemine dair İbn Nuceym'in "Andolsun ki bu ilim (kâide ilmi) temenni, öteleme, keşkeler gibi elde edilemeyeceği kadar meşakkatli ve önemli olduğu" anlamındaki çarpıcı sözleri aslında konuyu özetlemektedir.[144] Bununla birlikte şunu ifade etmek gerekir ki İslâm hukukunda

[141] Nedvî, *el-Kavâid el-fıkhiyye*, 144-152; Kızılkaya, *Hanefî Mezhebi Bağlamında İslam Hukukunda Küllî Kâideler*, 170-171; Baktır, "Kâide", 24/206-207.
[142] İhsan Akay, "Klasik Fıkıh Literatüründeki Küllî Kâidelerle Mecelle'deki Küllî Kâidelerin Karşılaştırılması", 272; Baktır, "Kâide", 24/207.
[143] Muhammed Osman Şubeyr, *el-Kavâ'idu'l-küllîye ve'd-davâbitu'l-fıkhiyye fî şeri'âti'l-İslâmiyye* (Amman-Ürdün: Dâru'n-Nuffâs, 1428/2007), 54-58.
[144] Zeynuddîn b. İbrâhîm b. Muhammed İbn Nuceym, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir alâ Mezhebi Ebi Hanife el-Nû'man,* thk. Zekeriyyâ Umeyrat (Beyrut- Lübnan: Dârü'l-Kûtûbi'l-İlmiyye, 1419/1998), 16.

önemi haiz ve kapsamlı bir çalışmanın ürünü olan küllî kâideler fıkhın başta ibadetler bölümü olmak üzere borçlar, ceza, kamu ve devletler hukuku gibi farklı konulardaki hükümlere ortak bir açıklama getirmektedir.[145] Bu bakımdan kavâid ilmi fıkhî bir konuya açıklık getirme ve fetva verme hususunda fakîhlerin, kâdıların ve müftülerin istifadesine sunulmuştur.[146] Külli kâidelerin önemine dikkat çeken Zerkeşî *el-Mensûr fi'l-kavâid* adlı eserinde fıkıh ilmini on kısma taksim etmiş ve onuncu kısma kâide ve dâbıt ilmini kurmuştur. Akabinde ise bu ilimler içinde kâide ilminin en faydalı, en kâmil ve tamamlayıcı olduğunu belirterek bu ilme vakıf olan fakîhin müctehid derecesine ulaşacağını ifade etmiştir.[147] İbn Nuceym de benzer ifadelerle kavâid ilmine muttali olan fakîhin müctehid derecesine yükseleceğini belirtmiştir.[148]

Kavâid ilminin önemini belirtme sadedinde Karâfî ise şunları söylemektedir: "Bu kâideler fıkıhta oldukça mühimdir, faydaları çoktur. Bunları ihatadaki gücüne göre fakîh büyür ve şerefi artar. Fıkhın güzelliği bu kâideler ile ortaya çıkar." [149] Karâfî fıkhî kâidelere vakıf olmadan fıkıh ilmi ile iştigal edenlerin düşeceği büyük tehlikeye dikkat çekerek sözlerine şöyle devam etmektedir: "Kim ki furû meseleleri, külli kâideler olmaksızın cüz'i benzerliklerle elde etmeye başlarsa furû meseleleri karıştırır ve çıkmaza girer. Bundan dolayı da gönlü daralır başarıdan ümidini keser. Artık sayısız cüz'i meseleyi ezberleme ihtiyacı doğar. Böylece ömrü biter tükenir de istediğini elde edemez. Fakat kim bu kâideleri öğrenirse furûat bu külliyelerin içinde mevcut olduğundan, cüz'i meselelerin çoğunu ezberlemeye ihtiyaç duymaz. Başkasına göre tenakuz (çelişkili) teşkil eden bir mesele, ona göre uygun ve doğru olur."[150] Karâfî'nin bu sözleri, küllî kâidelerin İslâm hukukundaki yeri ve önemi açısından önem arz etmektedir.

---

[145] Baktır, "Kâide", 24/208.
[146] Yakub b. Abdülvehhâb Bâhuseyn, *el-Kavâidu'l-fıkhiyye el-Mebâdi, el-Mukavvîmât, el-Masâdır, ed-Deliliyye, et-Tatavvur* (Riyâd: Mektebû'r-Rüşd, 1418/1997), 278-280.
[147] Ebû Abdillâh Bedrûddîn Muhammed b. Bahâdır ez-Zerkeşî, *el-Mensûr fi'l-kavâid* (Kuveyt: Vizaratü'l-Evkâf, 1405/1984), 69-71.
[148] İbn Nuceym, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir*, 14.
[149] Karâfî, *el-Furûk*, 1/3.
[150] Karâfî, *el-Furûk*, 1/3.

2.1.5. Küllî Kâide ile İlgili Diğer Istılahlar

2.1.5.1. Dâbıt

Kâide kavramı ile ilişkili olan kavramların başında dâbıt kavramı gelmektedir. Sözlükte "kuvvet, büyüklük, bir şeyi koruma" gibi anlamları bulunan[151] dâbıt kavramının ıstılâhî tanımına yönelik iki yaklaşım mevcuttur. Birinci yaklaşıma göre dâbıt ile kâide eş anlama gelmektedir. İmam Nevevî ve Feyyûmî gibi âlimler bu görüşü benimsemektedirler. [152]

İbn Subkî ve İbn Nuceymgibi âlimlerin içinde bulunduğu ikinci yaklaşıma göre ise kâide ile dâbıt arasında kapsam açısından fark bulunmaktadır. [153] Buna göre kâide, fıkhın çeşitli konularını kapsar iken dâbıt ise sadece bir fıkhî konuyu kapsamaktadır. İbn Subkî, konunun daha iyi anlaşılması için şöyle bir örnek vermektedir: "*'Bir işten maksat ne ise hüküm ona göredir.'* kâidesi ibadet, hibe, icâre gibi fıkhın muhtelif konularına tatbik edilebilir. *'Sebebi masiyet olan her kefâret, hemen yerine getirilmelidir.'* cümlesi ise bir dâbıt olup sadece kefâret bahsine mahsustur."[154]

Sonuç olarak dâbıt, fıkhın belli bir konusuna ait alt kuralları kapsamaktadır. Kâide gibi veciz sözlerden oluşmasının yanı sıra çalışmamızda da görüleceği üzere uzun cümleler şeklinde de ifade edildiği görülmektedir.

2.1.5.2. el-Eşbâh ve'n-Nezâir

el-Eşbâh ve'n-Nezâir, kâide ile ilişkili olan diğer önemli bir kavramdır. Eşbâh kelimesi "eş-Şebih veya eş-Şebeh" kelimesinin çoğulu olup sözlükte "benzer/misil"

---

[151] Ebû Abdirrahmân Halîl b. Ahmed, *Kitâbu'l-'Ayn*, thk. Mehdi el-Mahzûmî, İbrâhîm es-Sâmerrâî (Dâr ve Mektebetü'l-Hilâl, ts.), "d-b-t" md. 2/357.
[152] Nevevî, *el-Usûl ve'd-davâbıt*, thk. Muhammed Hasan Heytû (Beyrut: Dârü'l-Beşâiri'l-İslamiyye, 1406/1985), 21-22; Ebu'l-Abbâs Hatîbûddehşe Ahmed b. Muhammed el-Feyyûmî, el-Misbâhu'l-mûnir fi garîbi'ş-şerhi'l-kebîr li'r-Râfi'î (Beyrut: el-Mektebetû'l-İlmiyyetû, ts.), 2/510.
[153] İbn Nuceym, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir*, 137.
[154] Subkî, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir*, 1/11.

anlamına gelmektedir.[155] Nezâir kelimesi ise "Nezîra" kelimesinin çoğulu olup "şekilde, ahlâkta, fiilde ve sözde benzemek" anlamlarına gelmektedir.[156]

Literatürde el-Eşbâh kavramı ilk olarak Hz. Ömer'in (r.a.) Ebû Musa el-Eş'ari'ye (r.a.) yazdığı mektupta karşımıza çıkmaktadır. Mektupta ilgili kısım şöyle geçmektedir: *"Allah'ın kitabında ve sünnette bulamadığın bir konu hakkında kalbinde bir huzursuzluk hissedersen/tereddüt edersen el-emsâl ve el-eşbâhı iyice öğrenip kavra sonra da yanındaki hadiseleri bu ilme kıyaslayarak çözüme kavuştur. Allah'ın emrine en sevimli/en uygun olanı ve hakka en çok benzeyeni uygulamak amacın olsun."*[157] Bu rivâyeti aktaran Suyûtî, el-Eşbâh ilminin önemini şöyle ifade etmektedir: "Bil ki el-Eşbâh ve'n-Nezâir ilmi öyle azimdir ki bununla insan; fıkhın hakikatine, esasına, kaynaklarına ve esrarına muttali olur."[158] Suyûtî ayrıca bazı âlimlerin *"Fıkıh, en-Nezâir ilmini bilmektir."* sözünü de nakleder."[159]

el-Eşbâh ve'n-Nezâir müstakil bir ilim haline dönüşünce âlimler bu iki kavram hususunda birtakım ince noktalara dikkat çekmişlerdir. Nitekim el-Eşbâh ve Nezâir kavramları hususunda iki görüş olduğu görülmektedir. Birinci görüşte olan dilcilere göre bu iki kavram arasında önemli bir fark bulunmamaktadır.[160] Diğer görüşte olan fakîhlere göre ise aralarında bazı ince nüanslar mevcuttur. Nitekim Suyûtî mezkûr kavramlar arasındaki farkı şöyle açıklamaktadır: *"Eşbâh, aralarında birçok yönden benzerlik bulunan şeyler iken nezâir* aralarında *sadece bir veya birkaç açıdan benzerlik bulunan şeylerdir."*[161] Hamevî de şöyle beyân etmektedir: *"Birbirine benzeyen ancak fakîhlerin tetkik ile idrak ettiği gizli sebeplerden dolayı hükümleri farklı olan meselelerdir."*[162]

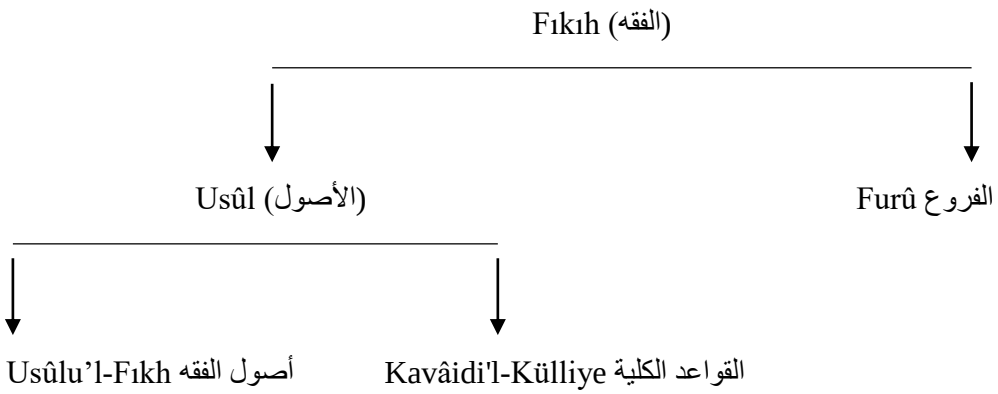
[155] Ebû Mansûr Muhammed b. Ahmed el-Ezherî el-Herevî, *Tehzîbu'l-luga*, thk. Muhammed Ivad Murib (Beyrut: Dârü İhyai't-Turasi'l-Arabî, 1421/2001), 6/59; İbn Manzûr, *Lisânü'l-ʿArab*, 13/503.
[156] İbn Manzûr, *Lisânü'l-ʿArab*, 5/219.
[157] Suyûtî, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir*, 28.
[158] Suyûtî, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir*, 27-28.
[159] Suyûtî, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir*, 27.
[160] Baktır, "el-Eşbâh ve'n-Nezâir", *TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1995), 11/456.
[161] Baktır, *"el-Eşbâh ve'n-Nezâir",* 11/456.
[162] Hamevî, *Gamzu uyuni*, 1/38.

Fıkıh literatüründe *el-Eşbâh ve'n-Nezâir* adıyla telif edilen eserlerin ilki İbnû'l-Vekil'e ait olduğu kabul edilmektedir.[163] Yine bu alanda aynı isimle yazılan eserler arasında Tâcuddîn es-Subkî, İbnu'l-Mulakkın (v. 804/1401), Suyûtî ve İbn Nuceym'in *el-Eşbâh ve'n-Nezâir* adlı eserleri zikredilebilir. Bu isimle telif edilen eserler şemsiye bir kavram olup, muhtevasında fıkhî kâidelerle birlikte, furûk, hiyel, fıkhî bilmeceler ve fıkhî hikayeler gibi farklı yazım türlerini barındırmaktadır. Bu bakımdan el-Eşbâh ve'n-Nezâir türü eserler kavâid ilminden daha kapsamlı olmaktadır.[164]

2.1.5.3. Usûl-i Fıkıh Kâidesi

Küllî kâide ile ilişkili olan diğer bir kavram usûl-i fıkıh kâidesidir. Usul-i fıkıh kâidesinin tanımına geçmeden önce küllî kâide ile usûl-i fıkıh arasındaki farka değinmek yerinde olacaktır. Bu iki kavram arasındaki ilişkiye değinen müelliflerin başında Karâfî gelmektedir. Şöyle ki Karâfî fıkıh ilmini usûl ve furû olmak üzere iki kısma ayırmıştır. Usûl ilmini de usûl-i fıkıh ve kavâid-i küllîye-i fıkhîyye olmak üzere iki kısma taksim etmiştir."[165] Böylece külli kâide, usul ilminin bir alt şubesi olmaktadır. Şemada gösterimi şu şekildedir.

[163] Baktır, "*el-Eşbâh ve'n-Nezâir*", 11/457.
[164] Kızılkaya, *Hanefî Mezhebi Bağlamında İslam Hukukunda Küllî Kâideler,* 179-182.
[165] Karâfî, *el-Furûk*, 1/2.

Usûl-i-fıkıh, genel olarak şöyle tanımlanmaktadır: *"Şer'î amelî hükümleri tafsilî delillerden istinbat edilmesini/ çıkarılmasını mümkün kılan* ***kâideleri*** *ve* ***icmali delilleri*** *bilmektir."*[166]

Fıkıh usûlünün tanımında yer alan *kâideler* ile "emir vücûp ifade eder, nehiy tahrîm ifade eder" gibi genel mefhumlar ifade edilmektedir.[167] Usûl-i fıkıh kâidesine dair çağdaş dönemde birtakım tanımlar yapılmaktadır. Bunlardan biri şudur: *"Tafsilî delillerden fer'î şer'î hükümlerin istinbatına kendisiyle ulaşılabilen küllî kadiyye/önermedir."*[168]

Bir başka tanım ise şöyledir: *"Usûl konularının ilgili meselelere hakîm olan* ***küllî kaziyedir****."*[169] Bu tanıma göre usûlu fıkıh kâidesi; şer'î delillerden (kitap, sünnet, icma, kıyas vb.), ahkâm-ı şer'îyyeden (teklifi ve vazî hükümler), delalet (nâs, zâhir, emir, nehiy vb.) veya ictihâd bahislerinden birini kapsamaktadır.[170]

Usûl kâidesi ile küllî kâide arasındaki farklar şöyle sıralanabilir:

a) Usûl kâidelerin ekseriyeti Arapça gramerden istifade edilerek türetilmiştir. Küllî kâideler ise şer'î hükümler arasındaki benzerliklerden elde edilmiştir.

[166] Ali Haydar Efendi, *Dürerü'l-Hükkâm,* 1/17; Fahrettin Atar, *Fıkıh Usûlü* (İstanbul: İFAV, Marmara Üniversitesi Ilahiyat Fakültesi Vakfı, 2013), 23; Asım Cüneyd Köksal-İbrahim Kâfi Dönmez, "Usûl-i Fıkıh", *TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2012), 42/201.
[167] Kızılkaya, *Hanefî Mezhebi Bağlamında İslam Hukukunda Küllî Kâideler,* 75.
[168] Şubeyr, *el-Kavâ'idü'l-küllîye,* 26-27.
[169] Kızılkaya, *Hanefî Mezhebi Bağlamında İslam Hukukunda Küllî Kâideler,* 75.
[170] Kızılkaya, *Hanefî Mezhebi Bağlamında İslam Hukukunda Küllî Kâideler,* 75.

b) Usul kâideleri tümel/küllîdir, tüm cüz'iyyatı kapsar ve istisnaları çok azdır. Küllî kâideler ise istisnaları vardır, ilgili olduğu konunun tamamını veya çoğunu kapsar.
c) Usûl kâideleri kuvvetli bir hüccettir/delildir, fakîh bununla şer'î hüküm istinbât eder ve hataya düşmekten kurtulur. Küllî kâide ise tek başına bir delil değildir. ("Küllî Kaîdelerin Müstakil Delil Olma Vasfı" başlığı altında bu konuya değindik.)
d) Usûl kaîdeleri ile fıkhın esrarına ve hikmetine muttali olunmaz. Çünkü bu kâideler ile delilden hüküm istinbât edilir. Küllî kaîdeler vasıtasıyla fıkhın esrarına ve hikmetini muttali olunur. Çünkü fıkhî kâideler çeşitli furû konularını kapsamaktadır, bu konular da şerîatın maksadını ortaya çıkarmaktadır.
e) Usûl kâidelerinin konusu "emir vücup gerektirir" kâidesinde olduğu gibi sem'î delillerdir. Küllî kâidelerin konusu ister kavlî olsun ister bir fiilî olsun mükellefin fiilleridir. Akid ve niyet konusu örnek olarak verilebilir.[171]

2.1.6. Küllî Kâidelerin Temel Özellikleri

Küllî kâdilerin kapsayıcı olmaları, istisnalarını bulunması ve veciz ifadeler içirmesi gibi birtakım temel özelliklere sahiptir. Bunları şöyle detaylandırmak mümkündür.

a. Kapsayıcı Olmaları

Küllî kâideler içlerinde pek çok fer'î meseleleri ve kendilerine bağlı alt kâideleri barındırıyor olması hasebiyle kuşatıcı bir yapıya sahiptir. Bu husus, Curcânî'nin kâide ile ilgili *"Cüziyatının tamamını kapsayan küllî kaziyedir."*[172] tanımında da belirtilmektedir. Küllî kâidelerin kapsayıcı özelliğini bir örnekle açıklamak mümkündür: "*Zarar izâle olunur*." kâidesi; ta'zîr, şûf'a, kefâret, kısâs, müşriklerle savaş, nikâh, hacr gibi muhtelif meseleleri kapsamaktadır.[173] Bu kâideye bağlı alt kâideler ise şunlardır: "*Zarûretler ile mubâh olan şeyler, kendi miktarınca*

[171] Şubeyr, *el-Kavâidu'l-küllîye*, 28-29.
[172] Curcânî, *et-Tâ'rifât*, 1/171.
[173] Suyûtî, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir,* 133.

takdir edilir."[174] "*Zarar, başka bir zarar ile izâle olunmaz*."[175] "*Hâcet umûmi olsun husûsi olsun zarûret menzilesine tenzîl olunur*."[176]

b. İstisnalarının Olması

Küllî kâidelerin kapsayıcı özelliği bulunmasının yanı sıra özel bir durum veya bir delil sebebiyle bütün cüziyyatı kapsamayan istisnaları da mevcuttur. Bu husus, Nedvî'nin yukarda verdiğimiz *"Kâide, altına giren hükümlerin kendisiyle bilindiği ağlebi bir kaziyedeki şeri hükümdür."*[177] tanımından *ağlebilik/çoğunluk* kaydına yer vermesi ile açıkça anlaşılmaktadır. Örneğin: *"Farz, nâfileden daha faziletlidir."*[178] kâidesinin istisnası selam verme konusudur. Şöyle ki selam vermek sünnet, selamı almak farzdır, buna rağmen selam vermek daha faziletlidir.[179] Çünkü Rasulûllah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: *"İki kişinin hayırlısı selamı ilk verendir."*[180]

Şunu da vurgulamak gerekir ki küllî kâidelerin istisnalarının olması, onların İslâm hukukundaki ilmi kıymetlerini ve değerini azaltmaz. Nitekim külli kâideler, fıkhın muğlak meselelerini anlamada ve fıkhî melekenin gelişiminde büyük bir rol oynamıştır.[181]

c. Veciz İfade Yapısına Sahip Olmaları

Küllî kâidelerin bir diğer özelliği ise özlü ifadelere sahip olmalarıdır. Bu bakımdan küllî kâideler, pratikte kullanılması kolay olup az lafız ile birçok manâyı ihtiva etmektedir. Ayrıca kelime yapılarının ihtimam ile seçilmesi, üslup berraklığı da veciz ifade yapısına sahip olma özelliğinin bir yansımasıdır. Örneğin: *"Bir işten maksat ne ise hüküm ona göredir." "Şekk ile yakîn zâil olmaz." "Berâet-i zimmet asıldır." "Meşakkat teysiri celb eder." "Zarar izâle olunur."*[182] gibi kâidelerinde bu özellik açıkça görülmektedir.

---

[174] Suyûtî, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir*, 134.
[175] Suyûtî, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir*, 135.
[176] Suyûtî, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir*, 139.
[177] Nedvî, *el-Kavâid el-Fıkhiyye*, 40-43.
[178] Suyûtî, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir*, 220.
[179] Suyûtî, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir,* 220-221.
[180] Buhârî, "Edeb", 78 (no. 6077).
[181] Baktır, "Kâide", 24/208.
[182] Ali Haydar Efendi, *Dürerü'l-Hükkâm*, 1/19, 22, 25, 35, 37.

2.1.7. Kapsam Açısından Külli Kâideler

Küllî kâideler yapıları itibariyle kuşatıcıdırlar. Ancak bir kısım kâideler fıkhın tüm bâblarını kapsarken bir kısmı ise daha dar kapsamlı olmaktadır. Bu bakımdan küllî kâideler kapsam açısından üç kısma ayrılmaktadır. Bunlar temel fıkhî kâideler, umûmî fıkhî kâideler ve husûsî fıkhı kâidelerdir.[183] Bu taksime kısaca değinmek yerinde olacaktır.

a. Temel Küllî Kâideler

Fıkhî mezhepler tarafından ittifak edilen[184] ve furû-u fıkhın bütün bâblarını kapsayan beş temel kâidedir.[185] Bu kâideler *"Kavâid-i Hamse"*[186] veya *"el-Kavâidu'l-fıkhîyye el-Esasu'l-kubra"*[187] gibi isimler ile anılmaktadır.

Kaynaklarımızda temel küllî kâidelerin tespiti öncelikle Ebû Tâhir ed-Debbâs'ın Hanefi mezhebini on yedi kâideye irca etmesiyle başladığı rivayet edilmektedir. Şâfiî fakîhlerin ekseri *"İslâm beş esas üzerine bina edilmiştir.* (بُنِيَ الإِسْلاَمُ عَلَى خَمْسٍ)"[188] hadisi ışığında temel fıkhî kâideleri beşe indirmiştir. İzzuddîn b. Abdisselâm (v. 660/1261) maslahat prensibinin önemine istinaden bütün fıkhî ahkâmı celb-i mesâlih ve def-i mefâsid (yararın sağlanması zararın önlenmesi) kâidesine irca etmiştir.[189] Fakat Subkî, bu yaklaşımın tekellüf (zorlama) olduğunu belirterek fıkhı kâidelere indirgemek istersek bu kâideler elli hatta iki yüzden fazla olabileceğini söylemektedir.[190] Netice olarak fakîhlerin temel külli kâide olarak ittifak ettiği beş kâide şunlardır:

1) *"Bir işten maksat ne ise hüküm ona göredir."* (الْأُمُورُ بِمَقَاصِدِهَا)[191]

---

[183] Subkî, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir*,1/13, 94, 200.
[184] Zuhaylî, *el-Kavâidu'l-Fıkhîyye*, 1/31.
[185] Suyûtî, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir,* 30.
[186] Subkî, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir*,1/13.
[187] Zuhaylî, *el-Kavâidu'l-fıkhîyye*, 1/31.
[188] Buhârî, "Kitâbu'l-imân", 2 (no. 8).
[189] Suyûtî, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir*, 29-30.
[190] Subkî, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir*,1/12.
[191] Subkî, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir*,1/54; Ali Haydar Efendi, *Dürerü'l-Hükkâm*, 1/19 (Mecelle md. 2).

2) *"Şekk ile yakîn zâil olmaz."* (الْيَقِينُ لَا يُزَالُ بِالشَّكِّ)[192]

3) *"Meşakkat teysiri celb eder."* (الْمَشَقَّةُ تَجْلِبُ التَّيْسِير)[193]

4) *"Zarar, izâle olunur."* (الضَّرَرُ يُزَالُ)[194]

5) *"Adet muhkemdir."* (الْعَادَةُ مُحَكَّمَةٌ)[195]

b. Umûmî Küllî Kâideler

Umûmî fıkhî kâideler, temel fıkhî kâidelere göre daha dar kapsamlı ve furû-i fıkhın birçok bâbını kuşatan kâidelerdir. Mecelle'deki kâidelerin pek çoğu bu gruba girer. Bu kâidelerin çoğu mezhepler arasında ittifak edilen kâidelerdendir.[196] Tâcuddîn es-Subkî bu tür kâideleri *"el-Kavâidu'l-âmme"* olarak isimlendirmektedir.[197] Bu kâidelerden birkaçı şunlardır:

"İctihâd ile ictihâd nakzolmaz." (الِاجْتِهَادُ لَا يُنْقَضُ بِمِثْلِهِ)[198]

"Alması harâm olanın vermesi de harâmdır." (مَا حَرُمَ أَخْذُهُ حَرُمَ إِعْطَاؤُهُ)[199]

"Def-i mefâsid, celb-i menâfiden evlâdır." (دَرْءُ الْمفَاسد أَولَى مِنْ جَلْبِ الْمَنَافِعِ)[200]

c. Husûsî Küllî Kâideler (Davâbıt)

Temel ve umûmî kâidelerden kapsam olarak daha düşük düzeyde olan kâideler de mevcuttur. Bu kâideler fıkhın belli bir konusuna ait alt kuralları kapsamaktadır. Bu bakımdan bu tür husûsî kâideler, davâbıt-ı fıkhiyye olarak da zikredilmektedir. Tâcuddîn es-Subkî bu tür husûsî kâideleri *"el-Kavâidu'l-hasse"* olarak tanımlamaktadır.[201] Örneğin *"Erkeğin ipekli elbise ile namaz kılması harâmdır."*

---

[192] Subkî, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir*,1/13; Ali Haydar Efendi, *Dürerü'l-Hükkâm*, 1/22 (Mecelle md. 4).
[193] Subkî, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir*,1/49; Ali Haydar Efendi, *Dürerü'l-Hükkâm*, 1/35 (Mecelle md.17).
[194] Subkî, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir*,1/41; Ali Haydar Efendi, *Dürerü'l-Hükkâm*, 1/37 (Mecelle md.20).
[195] Bu kâideyi Subki, الرجوع إلى العادة şeklinde ele almıştır. Subkî, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir*,1/50; Ali Haydar, *Dureru'l-Hukkâm*, 1/44 (Mecelle md.36).
[196] Zuhaylî, *el-Kavâidu'l-fıkhîyye*, 1/31.
[197] Subkî, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir,* 1/94.
[198] Ali Haydar Efendi, *Dürerü'l-Hükkâm*, 1/34 (Mecelle md. 16).
[199] Ali Haydar Efendi, *Dürerü'l-Hükkâm*, 1/43 (Mecelle md. 34).
[200] Ali Haydar Efendi, *Dürerü'l-Hükkâm*, 1/41 (Mecelle md. 30).
[201] Subkî, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir*,1/200.

(صلاة الرجل في الثوب الحرير محرمة) kâidesi ile *"İstiklâl-i kıble namazın sıhhat şartıdır."* (استقبال القبلة شرط في صحة الصلاة) [202] kâidesi namaz bahsine münhasır birer kâidedir. Bu kâideler fıkhın bir konusuna münhasır olmaları bakımından aynı zamanda dâbıt olarak da isimlendirilmektedir.

2.1.8. Küllî Kâidelerin Müstakil Delil Olma Vasfı

Küllî kâidelerin tek başına hüccet olup olmaması hususu çağdaş dönemde tartışma konusu olmuştur. Nitekim kavâid edebiyatı alanında telif edilen klasik eserlerde küllî kâidelerin farklı özellikleri üzerinde durulmuş, müstakil delil olma hususu belirsiz kalmıştır.[203] Çağdaş dönemde ise bu konu hakkında klasik eserlere başvurulup birtakım araştırmalar yapılmıştır. Bu araştırmalar neticesinde genel olarak iki yaklaşım öne çıkmıştır. Bunlara kısaca değinmek uygun olacaktır.

2.1.8.1. Küllî Kaîdeleri Müstakil Delil Olarak Kabul Edenler

Hüküm verme konusunda doğrudan nassa dayanmayan küllî kâideleri müstakil şer 'î delil olarak kabul edenlerin birtakım argümanları bulunmaktadır. Bunlardan biri öncelikle Kur'ân-ı Kerim'dir. Bu görüş sahiplerinden biri olan Helîfî şu ayetleri delil olarak sunmaktadır: *"Biz kitapta hiçbir şeyi eksik bırakmadık."*[204] "*Bu kitabı sana her konuda açıklama getiren bir rehber, bir hidayet ve rahmet kaynağı, Allah'a gönülden bağlananlar için bir müjde olarak indirdik."*[205] Helîfî bu ayetlerden yola çıkarak şöyle söylemektedir: "Hükümlerin tafsilî olarak tasrih edilmemesi ve dedenin mirası, av konusu vb. hükümlerin Kitap'ta beyân edilmemesi, şer'î hükümlerin küllî oluşunu göstermektedir Bu bakımdan küllî beyanın küllî metoda hamledilmesi gerekmektedir. Dolayısıyla yeni karşılaşılan meselelerde nas ve icmâ gibi kuvvetli bir delil mevcut olmadığı vakit fıkhî kâidelerle istidlâlde bulunulabilir."[206] Helîfî görüşüne destek olarak İmam Şâfiî'nin *"Allah'ın Kitab'ında Müslümanlardan birinin karşılaşacağı*

[202] Subkî, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir*,1/207.
[203] Akay, "Kavâid-i Fıkhîyyenin Müstakil Delil Olma Problemi", 90.
[204] el-En'am, 6/38.
[205] en-Nahl, 16/89.
[206] Riyâd Mansûr el- Helîfî, *el-Kâidetu'l-fıkhîyye hûcciyyetuhâ ve davâbitu'l-istidlâlî bihâ* (Kûveyt: Vizâratu'l-Evkâf ve'ş-Şuûnû'l-İslamîyye, ts.), 310-311.

herhangi bir meselenin hükmünü doğru olarak gösterecek bir delil mutlaka mevcuttur."[207] sözünü de delil olarak sunmaktadır.[208]

Helîfî'nin diğer bir delili ise Hz. Ömer'in (r.a.) Ebû Musa el-Eş'ari'ye (r.a.) yazdığı mektuptur. Hz. Ömer (r.a.) şunları söylemektedir: *"Allah'ın kitabında ve sünnette bulamadığın bir konu hakkında kalbinde bir huzursuzluk hissedersen/tereddüt edersen el-emsâl ve el-eşbâhı iyice öğrenip kavra sonra da yanındaki hadiseleri bu ilme kıyaslayarak çözüme kavuştur. Allah'ın emrine en sevimli/en uygun olanı ve hakka en çok benzeyeni uygulamak amacın olsun."*[209]

Helîfi, mektuptaki ifadeleri kıyâsu'ş-şebeh kapsamında değerlendirmekte ve fıkhî kâideler ile aralarında bir benzerlik bulunduğunu ifade ederek konuyu şöyle açıklamaktadır: "Fıkhî kâide altında birleşen birçok fer'î mesele mevcuttur, bu bakımdan bir fer'î meselenin aynı çatı altındaki birçok fer'î meseleye kıyası mümkündür. Hz. Ömer'in (r.a.) sözünü ettiği hususta bir fer'î mesele başka bir fer'î meseleye kıyas edilmektedir. Bu bağlamda fıkhî kâideleri delil olarak kullanmak kıyâsû'ş-şebehi delil olarak kullanmaktan daha evlâdır."[210]

Bu görüş sahiplerinin başka delilleri de mevcuttur. Çağdaş dönemde bu konu ile ilgili detaylı araştırmalar yapılmaktadır.[211]

2.1.8.2. Küllî Kaîdeleri Müstakil Delil Olarak Kabul Etmeyenler

Doğrudan nassa dayanmayan küllî kâideleri müstakil delil olarak kabul etmeyenlerin de birtakım argümanları bulunmaktadır. Bu görüş sahiplerinin en önemli delillerinden biri, küllî kâidelerin hakikatte küllî (her zaman geçerli) değil, *ağlebi/ekserî* (çoğunlukla geçerli) olması ve özel bir durum veya bir delil nedeniyle

[207] Şâfiî, *er-Risâle: (İslâm Hukukununun Kaynakları),* trc. Abdulkadir Şener- İbrahim Çalışkan (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayinları, 1997), 9.
[208] Helîfî, *el-Kâidetu'l-fıkhîyye,* 310-311.
[209] Suyûtî, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir,* 27.
[210] Helîfî, *el-Kâidetu'l-Fıkhîyye*, 311-312.
[211] Bkz. İhsan Akay, "Kavâid-i Fıkhîyyenin Müstakil Delil Olma Problemi", *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 31 (2018), 89-120.

istisnalarının olmasıdır. Bu durumu göz önünde bulunduran Hamevî, müftünün müstakil delil olarak küllî kâideler ile fetva vermesinin caiz olmadığını söylemiştir.[212]

Bu görüş sahiplerinin bir diğer delili ise klasik eser telif eden âlimlerin fıkhî kâideleri ele alırken sarf ettikleri sözleridir. Örneğin çağdaş araştırmacılardan biri olan Nedvî kendi görüşünü desteklemek için Cuveynî'nin eşyaya taalluk eden haklar hususundaki şu sözünü aktarır: "Eşyada aslolan ibâhadır, berâet-i zimmet asıldır kâidelerini zikretmem onları delil olarak kullandığım anlamına gelmez, ehli ilim sahipleri de mutlak olarak bu kâideleri delil olarak kullanmamışlardır."[213] Nedvî aynı şekilde Mecelle şârihi olan Alî Haydar Efendinin de aynı görüşte olduğunu ifade ederek farklı argümanlar sunmaktadır. [214]

Sonuç olarak fıkhî kâidelerin müstakil şer'î delil olup olmama problemi üzerine halihazırda araştırmalar yapılmaktadır. Ancak şunu diyebilir ki doğrudan nassa dayanmayan fıkhî kâideler, tek başına delil olarak kabul edilmeyeceğidir. Nitekim klasik eserlerde ele alınan kâidelerin daha çok tespit ve uygulama alanlarına yönelik olduğu ve bu kâidelerin delil olup olmama vasfına değinilmemiş olması fıkhî kâidelerin tek başına hüccet olmadığı görüşünü desteklemektedir. Ayrıca günümüzde de kavâid alanında telif edilen eserlerde müstakil delil olma vasfına yönelik istenen düzeyde çalışmalar da mevcut değildir. [215] Bu da göstermektedir ki fıkhî kâideler daha çok hükmün şahit ve desteği olarak kabul edilmiştir. [216] Öte yandan dayanağı doğrudan nass olan kâideler de mevcuttur. Bu tür kâidelerin tek başına hüccet kabul edilmesi hususunda bir ihtilâf söz konusu değildir.[217]

2.2. ŞÂFİÎ MEZHEBİNDE KÜLLİ KÂİDE LİTERATÜRÜ

Şâfiî mezhebinde kavâid literatürü alanında *el-Eşbah ve'n-Nezair* ile *Furûk* türü eserler telif edilmiştir. Bu eserlerde külli kâideler, müstakil başlıklar şeklinde veya fıkhî bir meselenin açıklamasında ele alınmıştır. Söz konusu alanda önde gelen eser

[212] Hamevî, *Gamzu uyun*, 1/37.
[213] İmâmu'l-Haremeyn Abdûlmelik b. Abdillâh el-Cuveynî, *Giyâsu'l-umem fi iltiyâsi'z-zulem,* thk. Abdûlazîm ed-Deyb (b.y. Mektebetu'l-Harâmeyn, 1401/1981), 499.
[214] Nedvî, *el-Kavâid el-fıkhiyye,* 329-330.
[215] Akay, "Kavâid-i Fıkhîyyenin Müstakil Delil Olma Problemi", 107.
[216] Nedvî, *el-Kavâid el-fıkhiyye*, 330.
[217] Nedvî, *el-Kavâid el-fıkhiyye*, 330.

ve müelliflerinin isimlerini zikretmek yerinde olacaktır. Eser ve müellifler sırasıyla şöyledir:

1. **el- Furûk fi furûi'ş-Şâfiyye:** Ebû'I-Abbas İbn Sureyc (v. 306/918). İmâm Şâfiî'nin talebesi olan Müzenî'nin (v. 264/878) *el-Muḫtaṣar'*ında geçen bazı fıkhî soruların cevaplarını içermektedir.[218]
2. **el- Cem' ve'l-Fark:** Ebû Muhammed Abdullah b. Yusuf el-Cuveynî (v. 438/1046).
3. **el- Furûk:** Ebû'l-Abbas Ahmed b. Muhammed el-Curcânî (v. 482/1089).
4. **el-Kavâid fi furûi'ş-Şâfiyye:** Muhammed b. İbrahim el-Câcermi es-Sehlekî (v. 613/1216).
5. **el-Kavâidu'l-ahkâm fi mesâlihu'l-enâm:** İzzuddîn b. Abdisselâm. Müellif bu eserinde fıkhın tüm konularını "maslahatın/yararın sağlanması mefsedetin/zararın önlenmesi *(celb-i menâfi' ve def-i mefâsid)*" ilkesine irca etmiştir.[219]
6. **Kitabu'l-Eşbâh ve'n-Nezâir:** İbnu'l-Vekil Muhammed b. Ömer (v. 716/1316).
7. **el-Mecmû'u'l-muzehheb fi kavâidi'l-mezhep:** Halil b. Keykeldî el-Alâi (v. 761/1359).
8. **el-Eşbâh ve'n-Nezâir:** Tacuddîn Abdulvehhab b. Ali b. Abdulkâfî es-Subkî (v. 771/1369).
9. **Metâliu'd-dekâik fi tahrîri'l-cevâmi ve'l-fevârik:** Cemaleddin Ebû Muhammed el-İsnevî (v. 772/1370).
10. **el-Mensûr fi'l-kavâid**: Bedruddin b. Muhammed b. Bahadır b. Abdillah ez-Zerkeşî (v. 794/1391). Kavâid edebiyatı alanında alfabetik olarak telif edilen ilk eserdir.
11. **Kitabu'l-mesâil ve'l-ilel ve'l-furûk:** Ebû'l-Hasen Ali b**.** Ahmed en-Nesevî.
12. **Muhtasar min kavâidi'l-Alâi ve kelâmi'l-İsnevi:** Nureddin Muhammed b. Ahmed İbn Hatîp ed-Dehşe (v. 834/1431).

[218] Özen, "Furûk", 13/ 223-227.
[219] Suyûtî, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir*, 30; Adnan Algül, "Kavâid İlmi ve İzzüddîn b. Abdüsselâm'ın Kavâid İlmine Etkisi", *Kilis 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3/4 (2016), 60.

13. **el-Kavâid:** Takiyyuddîn Ebû Bekir b. Muhammed el-Hısnî (v. 829/1425).
14. **el-İ'tinâ fi'l-fark ve'l-istisnâ:** Bedruddin Muhammed b. Ebi Bekr el-Bekrî (v. 871/1466).
15. **el-Eşbâh ve'n-Nezâir:** Celauddin Abdurrahman b. Ebî Bekr es-Suyûtî (v. 911/1505).
16. **el-Mekâsidu's-seniyye fi beyân'l-kavâidi'ş-şer'îyye:** Abdülvehhab Şa'rânî (v. 973/1565). Zerkeşî'nin kaleme aldığı eserin muhtasarıdır.
17. **el-Fevâidu'l-ceniyye hâşiyetû'l-Mevâhibi's-Seniyye şerhi'l-Ferâidi'l-Behiyye fi nazmi'l-kavâid'i-l-fıkhîyye fi'l-Eşbâh ve'n-Nezâir alâ mezhebi'ş-Şâfiîyye:** Ebû'l-Feyd Muhammed Yâsin b. İsa el-Fâdânî el-Mekkî (v. 1410/1989).[220]

[220] Nedvî, *el-Kavâid el-fıkhiyye*, 477-481; Ahmet Yaman, "Bir Kavram Olarak 'Fıkıh Kâideleri' ya da İslam Hukukunun Genel İlkeleri", *Marife* 1 (2001), 70-71.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3.1. DAYANAĞI NAS OLAN KÜLLÎ KÂİDELER

Daha önce ifade edildiği üzere küllî kâidelerin bir kısmının temeli Kur'ân ve Sünnettir. Dolayısıyla küllî kâidelerin naslarla sıkı hatta birebir alakası olduğu rahatlıkla söylenebilir. Bu bağlamda Suyûtî, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir* adını verdiği eserini özellikle İbnu'l-Vekîl ve İbnu's-Subkî'nin eserlerinden istifade ederek yedi ana bölüme ayırmıştır. İlk iki bölümünde kâide ve uygulamalarına yer vermiş, diğer bölümlerde ise muhtelif konulara değinmiştir. Müellif ilk iki bölümdeki kâideleri genelden özele ve ehemden mühime tercih eden bir tertibe tabi tutmuştur.[221] Çalışmamızda ise Suyûtî'nin takip ettiği yöntem takip edilmeyecektir. Çünkü çalışmamız kâidelerin önem tertibinden ziyade dayanağı nas ve ictihâd olan kâideleri tespit etmek ve bu kâideleri bir tasnife tabi tutmak şeklinde olacaktır. Bununla birlikte bu bölümde dayanağı nas olan beş temel kâide -Suyûti'nin ehemden mühime tertibi dikkate alınarak- detaylı bir şekilde incelenecektir, akabinde ise dayanağı nas olan diğer sekiz kâideye yer verilecektir. Böylece toplamda dayanağı nas olan on üç kâide ele alınacaktır.

Şunu da belirtmek gerekir ki bu çalışmada incelenen fer'î meselelerin dayanağı küllî kâideler değildir. Zira her bir fer'î meselenin dayanağı hususunda muhtelif naslar mevcuttur. Çalışmamız ise daha çok küllî kâidelerin naslarla ilişkisini tespit etmektir. Bu bakımdan ele alınan her bir fer'î meselenin dayanağına yer verilmemiştir. Bu bağlamda çalışmamızdaki küllî kâideler, hükmün şahit ve desteği olarak değerlendirilmiştir.

3.1.1. İttifak Edilen Beş Temel Kâide

Suyûtî, ittifak edilen beş temel kâidenin şerhine geçmeden önce Şâfiî mezhebindeki beş temel kâidenin oluşum sürecini açıklayarak konuya giriş yapmaktadır. Şöyle ki Hanefi âlimlerinden olan Ebû Tâhir ed-Debbâs Hanefi mezhebini on yedi kâideye irca etmiştir. Rivayet edildiğine göre Ebû Said el-Herevî

[221] İhsan Akay, "Klasik Fıkıh Literatüründeki Küllî Kâideler", 271.

(v. 458/1066), Debbâs'ın her gece camide tekrarladığı kâideleri bir gece gizlice dinlemiş ancak yedi tane kâideyi ezberleme imkanını bulmuştur. Şâfiî âlimlerden Kâdı Hüseyin (v. 462/1069) ise bu yedi kâideyi Şâfiî mezhebi çerçevesinde şu dört kâideye indirgemiştir: *"Şekk ile yakîn zâil olmaz.", "Meşakkat teysiri celb eder.", "Zarar izâle olunur.", "Âdet muhakkemdir."* Mezkûr kâidelere ise âlimler *"Bir işten maksat ne ise hüküm ona göredir."* kâidesini de beşinci kâide olarak eklemişlerdir.[222]

Suyûtî, anılan beş temel kâidenin oluşum sürecini beyan ettikten sonra onları ayrıntılı bir şekilde incelemiştir. Bu bağlamda öncelikle kâidelerin şer'î dayanaklarını zikretmiş ve onların uygulama alanlarına dair fıkhın çeşitli konularından örnekler vermiştir. Kâidelerin anlam ve açıklamalarına ilişkin detayları müstakil başlıklar altında ele almıştır. Bununla birlikte konuyu derli toplu olarak daha iyi kavramak için aşağıda her bir kâideye ilave bazı açıklamalar getirilecek ve konu bütünlüğünü sağlamak adına da bazı ıstılâhî kavramlar dipnotta verilecektir.

3.1.1.1. Bir İşten Maksat Ne ise Hüküm Ona Göredir (الْأُمُورُ بِمَقَاصِدِهَا)

Subki bu kâideyi, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir* adlı eserinde beşinci sırada İbn Nuceym ise aynı isimle anılan eserinde ikinci sırada zikretmiştir. Fakîhler bu kâideyi sıra bakımından birbirinden farklı olarak ele almış olsalar da netice olarak mezkûr kâideye büyük önem atfettikleri görülmektedir. Subkî, sözünü ettiğimiz diğer dört kâidenin aksine bu kâidenin şer'î dayanağını zikrederek konuya dair ayrıntılı bilgilere yer vermektedir. İbn Nuceym ise bu kâideye dair on konu başlığı açmış ve kâideye temel teşkil eden niyet konusuyla birlikte teferruatlı bir şekilde incelemiştir. Bu yönüyle Suyûtî'nin eserine benzerlik gösterdiği dikkat çekmektedir.[223]

Kâidenin Açıklaması ve Dayanağı

Kâidenin Açıklaması: Mecelle'nin ikinci maddesi olan bu kâideyi Ali Haydar Efendi şöyle izâh etmektedir: "Bir mesele üzerine terettüp edecek şer'î hüküm, o şeyden failinin maksadı ne ise hüküm ona göre olur. Şöyle ki niyet ve kast fiile eşlik etmedikçe şer'î bir hüküm terettüp etmez. Örneğin bir kimse eşini telaffuz etmeden

[222] Suyûtî, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir,* 29.
[223] Subkî, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir,* 1/54-55; İbn Nuceym, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir,* 23-24.

kalbinden boşasa yahut bir şey satarsa bu durumda ne talâk ne de satış gerçekleşir. Çünkü şer'î hüküm bâtına değil, zâhire göre şekillenmektedir."[224] Bu kâide ve açıklamalardan anlaşıldığı üzere ibadet, muamelat ve ahlak gibi pek çok dinî-hukukî alanda niyet ve maksada göre farklı hükümler ortaya çıkmaktadır. Öte yandan uhrevî açıdan da mükellefin düşünce ve eylemlerinin kabul olması ve sevabın hasıl olması yine niyete bağlıdır. Özellikle îmân/akaid konusunda niyetin ehemmiyeti büyük bir önem arz etmektedir.[225]

Suyûtî, İslam hukukunda önemi haiz olan niyet ile ilgili bu kâideyi tafsilatlı bir şekilde yedi başlık altında ele almıştır. Bu bağlamda ele aldığı ilk konu ilgili kâidenin dayanağı olan hadislerdir.

Kâidenin Dayanağı: Rasûlullâh (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: "*Şüphesiz ki ameller niyetlere göredir."*[226] Suyûtî, bu hadisi aktardıktan sonra aynı zamanda bir hadis âlimi olması hasebiyle hadisin kaynakları ve senedi ile ilgili gerekli malumatı verir. Bunun akabinde ise kâidenin dayanağı olan diğer hadisleri zikreder. Bu hadisler sırasıyla şöyledir: *"Niyeti olmayan amel, kabul edilmez."*[227] *"Mü'minin niyeti, amelinden hayırlıdır."*[228] *"Allah'ın rızasını gözeterek yaptığın harcamalarda hatta eşinin ağzına verdiğin lokmada dahil, hepsinin mükafatını alacaksın."*[229] *"Mekke'nin fethinden sonra hicret yoktur, fakat niyet ve cihat vardır."*[230] *"İki saf arasında nice öldürülen kişi vardır ki niyetlerini en iyi bilen yalnız Allah'tır."*[231] *"İnsanlar niyetleri üzere dirilirler."*[232] *"Şüphesiz ki Allah sadece bir ok ile üç kişiyi cennete kurar. Bunlardan biri de ecrini bekleyerek o oku yapan (ustası) kişidir."*[233] *"Kim gece namazını kılmaya niyet edip uyursa ve uyku ona galip gelir kalkamazsa o kişiye niyet*

---

[224] Ali Haydar Efendi, *Dürerü'l-Hükkâm*, 1/19. أَنَّ الْحُكْمَ الَّذِي يَتَرَتَّبُ عَلَى أَمْرٍ يَكُونُ عَلَى مُقْتَضَى مَا هُوَ الْمَقْصُودُ مِنْ ذَلِكَ الْأَمْرِ

[225] Vehbe b. Mustafa ez-Zuhaylî, *Mevsû'atu kadâyâ İslâmiyye mu'âsıra* (Dimeşk: Dârü'l-Mektebî, 1430), 6/98-99.

[226] Buhârî, *es-Sahihu'l-Buhârî*, "Bed'ul-vahiy",1 (no:1).

[227] Beyhakî, *es-Sünenu'l-kübrâ*, 1/67.

[228] Tâberânî, *el-Mu'cemu'l-Kebîr*, 6/185.

[229] Buhârî, "İman", 2 (no:56).

[230] Buhârî, "Cihad",56 (no: 2783).

[231] Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî Ahmed bin Hanbel, *el-Müsned*, thk. Şuayb el-Arnavut, (Müessetü'r-Risâle, 1421), 6/314 (no: 3772).

[232] Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd İbn Mâce, *Sünenu İbni Mâce* (Dârü İhyâi Kütübi'l-Arabiyye, ts.), Zühd, 37 (no: 4230).

[233] İbn Mâce, *İbn Mâce*, Cihâd, 24 (no: 2811); Ebû Dâvud, "Cihad", 15 (no: 2513).

ettiği, sevap olarak yazılır."[234] *"Kim bir kadınla evlenirse ve o kadına mehrini vermemeye niyet ederse, bu kişi öldüğü gün zinakâr olarak ölür. Kim, bir şey satın alırsa ve bedelini/ücretini ödememeyi niyet ederse o kişi öldüğü gün hâin olarak ölür. "*[235]

Suyûtî, mezkûr hadisleri aktardıktan sonra şöyle der: "Bil ki niyet ile ilgili hadisin kıymeti hakkında âlimlerden yapılan nakiller, tevatür derecesine ulaşmıştır. İmam Şâfiî, Ahmed bin Hanbel (v. 241/855), İbn Medînî (v. 234/848-49), Ebû Dâvud (v. 275/889), Dârekutnî (v. 385/995) ve bunun dışındaki âlimler niyet ile ilgili hadisin ilmin üçte biri olduğu üzerine ittifak etmişlerdir. Bazıları da ilmin dörtte biri olduğunu söylemiştir."[236] Beyhâkî (v. 458/1066), ilmin üçte biri oluşunu şöyle izah etmiştir: "Kulun ilmi elde etmesi üç şekilde olur. Bunlar: Kalp, dil ve diğer organlardır. Niyet bu üç kısımdan kalple ile ilgili olandır. Bu kısımların en tercih edileni ise niyettir. Çünkü niyet müstakil bir ibadettir, diğer kısımlar ise niyete muhtaçtır." [237]

Suyûtî'nin de ifade ettiği gibi niyet, İslam hukukunda önemi haiz bir mevzudur. Bu bakımdan fakîhler fetva verirken hadislerin tamamını zikretmek yerine fıkhî bir kâide olarak "Bir işten maksat ne ise hüküm ona göredir." kâidesiyle yetinmişlerdir. Şunu da belirtmek gerekir ki "*Ameller niyete göredir*."[238] hadisini bazı kimselerin bilerek veya bilmeyerek maksadına uygun kullanmadıkları görülmektedir. Şöyle ki harâm olan bir şey, iyi bir niyetle yapılırsa helal olacağı yönündeki söylemlerin giderek toplumda yaygın bir anlayış haline gelmektedir. Bu anlayışın doğru olmadığını vurgulamak yerinde olacaktır. Zira iyi niyet harâm olan bir şeyi helal yapmamaktadır.

Suyûtî'nin niyet konusu ile ilgili ele aldığı ikinci başlık fıkhî konulardır. Bu konulara kısaca değinmek yerinde olacaktır.

---

[234] Ebû Abdirrahmân Ahmed b. Şuayb b. Alî en-Nesâî, *es-Sünenu's-suğrâ li'n-Nesâî* (Haleb: Mektebü'l-Mektubati'l-İslamiyye, 1406), 9: Kıyamü'l-Leyl, 20 (no: 1787).
[235] Tâberâni, 8/35.
[236] Suyûtî, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir,* 32.
[237] Suyûtî, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir*, 32.
[238] Buhârî, *es-Sahihu'l-Buhârî*, "Bed'ul-vahiy",1 (no:1).

a. Niyet ile İlişkili Fıkhî Kâideler

Niyetin önemine dair ulemâdan birçok söz aktaran Suyûtî, ibadetlerin tamamında niyetin gerekli olduğunu söylemektedir.[239] Bu bağlamda Hanefi âlimlerinden olan Merginânî (v. 593/1197) ise *"İbadet ancak niyetle olur.* (لا عبادة إلا بالنية)" şeklinde bir nevi kâide formunda konuyu ifade etmiştir.[240]

Niyetin rücu ettiği fıkhî konular hususunda Suyûtî şöyle söylemektedir: "Namazın tüm çeşitlerinde, abdestte, farz veya nâfile olan gusüllerde ve curmûk[241] meselesinde niyet söz konusudur."[242] Şöyle ki üstte giyilen meste mi altta giyilen meste mi mesh etme konusunda niyete bakılır. Eğer bir kimse üstte giyilen meste niyet etmişse o mest hükmünü alır. Bu bakımdan söz konusu mest, meshi bozacak kadar su geçirirse mesh bozulur. Suyûtî şunları da ilave etmektedir: "Bir görüşe göre necâseti giderme hususunda niyet edilmesi gerekir."[243] Yani niyetinde herhangi bir kiri değil de namaza engel olan necaseti gidermeye niyet edilmesi gerekir. "Kapları ziynet için mi yoksa ihtiyaçtan dolayı mı yama yapma konusunda da niyete bakılır. Allah Teâlâ'ya kurbiyet/yakınlaşmak kastı ile yapılan şu hususlarda da niyete bakılır: Davranışlarda, ilmi yaymada, insanlar arasında hüküm vermede, akitlerde, köle azat etmede, nikâh esnasında sarih sözle nikâhı batıl eden şeye niyet etme konusunda. Ayrıca kasten öldürmeyi hata ile öldürmeden ayırt etmede, kısasta vekaleti alan kişi kendi nefsi için mi yoksa müvekkili için mi kısası uygulamış olmasında, alacaklı borçlu olan kişinin malını hırsızlık niyeti ile mi yoksa ödeme hakkını kastederek almasında, vasiyette vb. diğer konuların hepsinde niyet söz konusudur."[244] Kısacası hükümler niyete göre şekillenir.

---

[239] Suyûtî, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir,* 33.
[240] Burhâneddîn Ebû'l-Hasan Ali b. Ebûbekr el-Mergînânî, *el-Hidâye şerhu Bidâyetü'l-Mübtedî,* thk. Talâl Yusuf (Beyrut-Lübnan: Dâru İhyâi't-Turâs el-Arabî, ts.), 1/126.
[241] Curmûk: Mestin üzerine giyilen koruyucu şey, tozluk.(Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, 80.)
[242] Suyûtî, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir*, 33.
[243] Suyûtî, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir*, 33.
[244] Suyûtî, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir*, 33.

Suyûtî, mubah konularda da niyetin söz konusu olduğunu ifade etmektedir. Şerîatın maksadına uygun ibadeti tekmil edebilmek için yemek yemek, uyumak, çalışıp kazanç sağlamak vb. davranışların yanında, iffeti korumak veya sâlih bir evlâd ya da ümmeti çoğaltmak kastıyla evlenmek gibi sünnete uygun amaçlarda da niyetin önemini vurgulamaktadır.[245] Öte yandan bir kimsenin mubah bir fiili, günah niyetiyle işlemesi yahut bu niyetle işlenen bir fiilin sonradan mubah olduğunun ortaya çıkması hususunda hükümlerin de değişeceğine şu örnekleri vermektedir: "Bir kimse masum birini öldürme niyetiyle birini öldürür de sonradan dinen öldürülmesi caiz olduğu ortaya çıkarsa yahut başkasının malını telef ederken kendi malı olduğu anlaşılırsa bu durumlarda da niyete itibar edilir."[246] Buna göre bu kimseye öldürdüğü kişi için kısas uygulanmaz, telef ettiği mal için de tazmin edilmez. Fakat niyetinde günah olarak inandığı fiilleri işlemesi nedeniyle günahkâr olur. Suyûtî bu hususta Şeyh İzzuddîn'in şu sözünü aktarır: "Allah'a (c.c.) isyan etmelerinden dolayı bu tür kimselere fâsık[247] hükmü uygulanır. Çünkü büyük günah olduğuna inanılan bir suçu işlemekle güvenirlik bozulur, böylece bu kişiler adil olma vasfını kaybeder."[248]

b. Niyetin Kendisi İçin Teşri Kılındığı Durumlar

Suyûtî niyetin gerekli olduğu konuları veciz ifadelerle beş husus şeklinde ele alarak niyetin önemine dair şunları söylemektedir: "İbadetleri âdetlerden ve bir ibadeti diğer bir ibadetten ayırmanın temel göstergesi niyettir. Çünkü bir kimse abdest ve guslü; temizlik, serinlemek veya ibadet için alabilir. Aynı şekilde mescitte, istirahat veya ibadet için oturabilir. Yine bir kimse malını hibe veya dünyalık bir maslahat için harcayabilir."[249] Suyûtî mezkûr örnekleri verdikten sonra konu ile ilgili beş önemli hususa geçmiştir. Bu hususlar şunlardır:

Birinci Husus: Âdet/örf olmayan ve diğer ibadetlerle karışmayan durumlarda niyet şart değildir.[250] Suyûtî, ibadetlerin adetlerle ve başka bir ibadetle karışma ihtimalinden dolayı niyetin tüm ibadetlerde farz kılındığını belirtmişti. Fakat adetlerle

[245] Suyûtî, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir*, 34.
[246] Suyûtî, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir*, 34.
[247] Fâsık: Büyük günah işleyen ya da tevilsiz küçük günahları işlemekte ısrarlı olan kimse. (Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, 136.)
[248] Suyûtî, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir*, 34-35.
[249] Suyûtî, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir*, 35-36.
[250] Suyûtî, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir*, 36.

ve başka bir ibadetle karışma ihtimali bulunmayan hususlarda ise niyetin farz kılınmadığını söylemektedir. Şu var ki bu konularda niyetin farz kılınmaması, niyetin gereksiz olduğu anlamına gelmemektedir. Çünkü mubah olan bazı meselelerde niyete göre sevap hasıl olmaktadır. İbn Nuceym'in mezkûr eserinde birinci kâide olan *"Ancak, niyetle sevap elde edilir.* (لَا ثَوَابَ إِلَّا بِالنِّيَّةِ*)"* kâidesi de bu duruma dikkat çekmektedir.[251] Niyetin şart olmadığı konulara Suyûtî'nin verdiği örnekler şunlardır: Allah Teâlâ'ya iman, marifetullah, havf (Allah'ın azabından korkmak) ve recâ (O'nun rahmetinden ümitvar olmak), Kur'ân okumak, zikir yapmak. Bu durumlarda niyet farz değildir. Eğer Kur'ân okumak bir nezir/adak şeklinde bir farz ise onu sünnet veya nâfileden ayırmak için niyet şarttır. Nehiylerden kaçınma konusunda da maksadın yerine gelmesinden dolayı niyet şart değildir. Örneğin zinayı terk etmek gibi durumlarda kaçınma söz konusu olduğu için yasak olan bir şeyden uzak durmak maksadı vardır. Eğer yasak olan bir şeyi terk etmekten dolayı sevap elde etme niyeti de olursa bu durumda niyet şarttır.[252]

İkinci Husus: Başka ibadetlerle karışma ihtimali olan durumlarda ibadeti tayin etmek şarttır. Örneğin öğle ve ikindi namazlarının şekil ve fiilleri birbirine eşittir, bunları birbirinden ayırmak için tayin gereklidir. Farzla birlikte namazın öncesinde ve sonrasında kılınan revâtib sünnetler[253] gibi mutlak olmayan nâfile namazlarda, iki bayram namazı, istihare, hacet ve tesbîh namazı gibi namazlarda da tayin şarttır. [254] Tayinde kılınan namazın ismi belirtilir.

Suyûtî, ibadetin başka bir ibadetle karışma ihtimali olduğu durumlarda niyetle birlikte tayininin de farz olduğunu ifade ettikten sonra bu husus ile ilgili dâbıt ve kâidelere yer vermektedir. Bunlar sırasıyla şöyledir: Suyûtî, bir Şâfiî fakîhi olan Ebû İshâk Şîrâzî'nin (v. 476/1083)[255] *el-Mühezzeb* adlı eserindeki görüşünü dâbıt başlığı altında aktarmaktadır. Şîrâzî şöyle söylemektedir: "Esâh görüşe göre, niyetin gerektiği

[251] İbn Nuceym, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir*, 17.
[252] Suyûtî, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir*, 36-38.
[253] Sünen-i râtibe: Düzenli kılınan sünnet namazlar. (Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü,* 475.)
[254] Suyûtî, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir*, 38.
[255] Bilal Aybakan, "Şîrâzî, Ebû İshak", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2010), 39/184-186.

bütün ibadetlerde tayin de gereklidir, ancak farz olan teyemmümde gerekli değildir."[256] Çünkü teyemmümde başka bir ibadetle karışma ihtimali yoktur.

Kâide: İcmalî ve tafsilî olarak belirtilmesi şart olmayan ibadetlerin tayininde hata edilirse bu ibadete zarar vermez. Örneğin namazın zamanı ve mekânı, yine imamın kendisine iktidâ[257] edenleri tayin etmesi yahut esir ve kölenin orucu eda etmesi veya kaza orucunu tutması gibi durumlarda bunların hilafı anlaşılırsa ibadete zarar vermez. Fakat kendisine tayinin şart olduğu durumlarda hata edilse bu ibadeti bozar. Örneğin: Oruç yerine namaza niyet etmek, öğle namazı yerine ikindi namazına niyet etmek gibi durumlarda ibadet batıl olur.[258]

Suyûtî, kendisine tayinin şart olduğu bir ibadette tayin konusunda hata edilmesiyle ibadetin batıl olacağını belirtmiş, fakat şu noktaya değinmek yerinde olacaktır. Bir kimse eğer diliyle hata eder de kalbiyle hata etmezse ibadeti batıl olmaz. Çünkü Suyûtî'nin de ileriki konuda temas edeceği gibi "Niyetin mahalli/yeri kalptir." dolayısıyla bir kimse, öğle namazı yerine ikindi namazına niyet ederse bu durumda kalbe itibar edilir. Eğer kalbinde öğle namazına niyet etmişse ve diliyle ikindi namazı söylemişse namazı sahih olur.

Kâide: İcmalî olarak belirtilmesi gereken ibadette, tafsilî bir şekilde tayin edilmesi şart değildir. Bu durumda tafsilî olarak tayin edilip de hata edilirse ibadete zarar verir. Örneğin, bir kimse Zeyd'e imam olmaya niyet etse Amr olduğu anlaşılsa bu namaz sahih olmaz. Çünkü başka birine niyet etmiş olur. Cenaze namazında imamın kendisine iktidâ edenlerin sayısını tayin etmesi şart değildir. Ancak imam, kendisine tâbî olanları on kişi olarak belirtip namazı kıldırsa ancak kendisine tâbî olanların sayısı on kişiden fazla ise bu namaz geçerli olmaz, cemaatin bu namazı iade etmesi gerekir. Çünkü aralarında namazı kılınmayan vardır. Eğer on kişiden az olduğu ortaya çıkarsa azhar olan görüşe göre namaz geçerli olur.[259]

---

[256] Ebû İshâk İbrahim bin Ali, eş-Şîrâzî, *el-Mühezzeb* (Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts), 1/68; Suyûtî, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir*, 40.
[257] İktidâ: Namazda imama uymak. Yunus Vehbi Yavuz, "İktidâ", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2000) 22/54.
[258] Suyûtî, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir*, 40.
[259] Suyûtî, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir*, 40-41.

Üçüncü Husus: Niyetin kendisi için teşrî kılındığı durumlarda niyetin farziyetine değinmek şarttır. Suyûtî bu konuda niyetin; abdest, gusül, namaz, zekât, oruç ve hutbede farziyetine dair iki görüş olduğunu ifade etmektedir. Esâh görüşe göre gusülde niyet farzdır. Çünkü gusül bazen adetlerden/alışkanlık olabilir. Abdestte ise niyet farz değildir; çünkü abdest sadece ibadetler kısmına dahildir.[260] Suyûtî abdestte niyetin farz olmadığını ifade etmekte, ancak Şâfiî mezhebinin genel görüşüne göre abdestte niyet farzdır.[261]

Dördüncü Husus: Namazların kaza ve edâsında niyet şarttır. Suyûtî, ibadetlerin birbiriyle karışması ihtimali sebebiyle kaza ve edâ namazlarında evceh olan görüşe göre niyetin farz olduğunu söylemektedir. Bu görüşü Cuveynî tercih etmiştir. Niyetin teşri kılınmasının hikmetinin ise vaktinde kılınan namaz ile kaza namazının derecelerinin farklı olması nedeniyledir. Yani edâ edilen namazı, kaza namazından ayırt etmek için niyet şarttır.[262]

Beşinci Husus: Niyetle ilişkili olan bir diğer önemli husus ise ihlastır. Suyûtî, niyette ihlâsın farz olmadığı ve ihlâs olmadan da sadece niyetle yapılan ibadetlerin sahih olduğunu belirtmektedir.[263] Ancak ihlâs kurbiyette, ibadete tesirde ve sevap derecesinde büyük önem arz etmektedir. Bu hususu Suyûtî şöyle açıklamaktadır: "Niyet, niyâbet kabul etmez. Çünkü maksat ibadetin sırrını incelemektir. İbnu'l-Kâs (v. 335/946) ve diğerleri şöyle demiştir: Fiile bağlantılı olan durumlar hariç niyette vekâlet caiz değildir. Ancak zekâtı, kurbanı, boğazlamayı ve haccı ayırt etme konusunda niyette vekâlet caizdir."[264] Suyûtî ihlas ile ilgili bazı müteâhhir âlimlerin ise şöyle dediğini aktarır: "İhlâs, niyete zâid bir durumdur ki niyet olmadan ihlas elde edilmez; fakat ihlas olmadan niyet elde edilebilir. Fukahânın görüşüne göre hükümler ancak niyetle gerçekleşir, ihlasın durumu Allah'a (c.c.) aittir. Bundan dolayı bütün ibadetlerde ihlâsın Allah'a izafe edilmesi vâcip değildir. Yani ihlas olmadan da ibadetler sahihtir."[265]

---

[260] Suyûtî, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir*, 43-44.
[261] Nevevî, *Minhâc'u't-Tâlibîn*, 12.
[262] Suyûtî, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir*, 45.
[263] Suyûtî, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir*, 46.
[264] Suyûtî, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir*, 46.
[265] Suyûtî, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir*, 46.

İbadetlerde niyet ve ihlasın önemine değinen Suyûtî, konu ile ilgili üç dâbıta yer vermektedir. Birincisi, ibadet olmayan bir şeyle birlikte bir ibadete niyet edilirse bu ibadetin batıl olmasıdır. Örneğin, Allah (c.c.) ile birlikte O'nun dışındaki bir şey için kurban kesmek, kurban ibadetini batıl eder. Aynı şeklide bir kimse abdestte veya gusülde, serinlemeye niyet ederse bir görüşe göre ortaklık olduğu için yani hem ibadet hem de âdet olduğu için abdesti ve guslü sahih olmaz. Esâh olan görüşe göre ise abdesti, âdetlerden olmaması nedeniyle sahihtir. Çünkü ister kastı olsun ister olmasın serinlemek hasıl olur.[266] Suyûtî her ne kadar ikinci dâbıtı zikretmese de verdiği örnekte farz ve nâfile olan bir ibadete aynı anda niyet edilmesi durumunda "Kuvvetli olan zayıf olanı kapsar" kâidesi gereğince farz olan ibadetin sahih olduğu, nâfile olanın ise sahih olmadığı anlaşılmaktadır. Örneğin bir kimse hem farz hem de nâfile hacca niyet ederse farz olan haccı sahih olur. Çünkü nâfileye niyet ederse farzı yerine getirmemiş olur. Oysa farz olan ibadetin yerine getirilmesi gerekmektedir. Yine bir kimse Ramazan ayında hem kaza hem de teravih namazına birlikte niyet ederse İbnu's-Salâh'a (v. 548/1153) göre kaza namazı sahih olur, teravih namazı ise geçerli olmaz.[267] Suyûtî üçüncü dâbıtı da zikretmemiştir, ancak verdiği örnekte birbirine benzeyen ibadetlerin karışma ihtimali olması nedeniyle farz olan ibadetin sahih olmadığı, nâfile olanın ise sahih olduğu görülmektedir. Örneğin bir kimse hem zekâta hem de sadakaya niyet eder ve harcama yaparsa bu kimsenin zekâtı sahih olmaz, sadakası ise geçerli olur.[268]

[266] Suyûtî, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir*, 46-47.
[267] Ebû Amr Takıyyuddîn Osmân b. Salâhiddîn İbnu's-Salâh, *Fetâvâ ibnü's-Salâh*, thk. Muvaffak Abdullah Abdulkadir (Beyrut: Mektebetü'l-Ulum ve'l-Hikem, 1407), 1/236; Suyûtî, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir*, 48.
[268] Suyûtî, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir*, 50.

c. Niyetin Vakti

Niyet konusunu detaylıca ele alan Suyûtî, niyetin ibadetlerin başında mı ortasında mı yoksa sonunda mı olması gerektiğine dair fakîhler arasında bir ihtilâfın olduğunu aktarmakta ve niyetin vakti için aslolanın ibadetlerin evvelidir görüşünü benimsemektedir. Suyûtî, farz olan oruca fecir ile birlikte niyet edilirse bu orucun sahih olmadığını, nâfile oruçta ise niyeti vaktin evvelinden tehir etmenin caiz olduğunu aktarmaktadır.[269] Yani öğle vaktine kadar oruca zarar veren bir durum meydana gelmemişse nâfile oruca niyet edilebilir. Müellif nâfileye benzer ibadetlerde de vaktin evvelinden önce niyet edilmesinin caiz olduğunu da ifade etmekte[270] ve niyetin vakti hususunda iki tenbîhe değinmektedir. Bu tenbîhler şöyledir: İbadetlerin evveli zikirdir. Niyetin vakti zikrin evveli olması nedeniyle zikirde tüm lafızların niyetle birliktelik yapması vâciptir. Örneğin namazın evveli tekbir getirmektir. Niyetin tekbirin bütünüyle birliktelik yapması tekbirin her bir harfi esnasında niyetin olması demektir. Müellifin aktardığı bu görüşün meşakkatli olduğu görülmektedir. Zira kendisi bir görüşe göre sadece tekbirin başında niyet etmenin yeterli olduğunu ve İmam Gazzâlî'nin (v. 505/1111) de bu görüşü benimsediğini söylemektedir.[271] İkinci tenbîh ise ibadetlerin evvelinin hakikî veya nisbî olması nedeniyle ibadetlerin evvelinde niyet etmenin vâcip olmasıdır. Örneğin teyemmümde toprağın nakli ile birlikte niyet etmek vâciptir. Çünkü nakil, yapılacak rükünlerin evvelidir. Ayrıca yüzü mesh ederken yine niyetle meshin aynı anda olması vâciptir. Çünkü maksud olan (istenilen) rükünlerin evvelidir. Teyemmümde nakil ise yüzün meshi için vesiledir."[272] Teyemmümde nakil demek yerdeki toprağı yüze götürmek demektir ki bu da nisbi bir ibadettir. Yüzü mesh etmek ise hakiki ibadettir. Suyûtî'nin ifadesine göre hem nakilde hem de mesh etmede niyet etmek vâciptir.

[269] Suyûtî, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir,* 51
[270] Suyûtî, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir*, 51.
[271] Suyûtî, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir*, 53.
[272] Suyûtî, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir*, 54.

d. Niyetin Mahalli

Suyûtî, bütün fıkhî meselelerde niyetin mahallinin/yerinin kalp olduğunu ve niyetin iki aslı olduğunu ifade etmektedir.[273] Bunlardan birincisi sadece dil ile bir ibadeti telaffuz etmenin yeterli olmadığıdır. Müellif bu hususta kalpten geçenle ile dil ile söylenen arasında bir ihtilâf olması halinde kalbe itibar edilmesi gerektiğini söylemektedir. Örneğin bir kimse eğer abdeste niyet eder de diliyle serinlemeyi söylerse abdesti sahih olur, fakat serinlemeye niyet edipte diliyle abdest almayı söylerse abdesti sahih olmaz. Çünkü kalbi buna mutabık değildir. Yine bir kimse diliyle ikindi namazını söyleyip kalbiyle öğle namazına niyet ederse kalbinden geçen sahih olur.[274]

Suyûtî'nin belirttiği gibi Şâfiî âlimlerinden olan Hısnî (v. 829/1426) de niyetin namazın rükünlerinden olduğunu ve kalbin gafil olduğu bir durumda sadece dil ile yapılan bir niyetin yeterli olmadığını, kalp ile dil arasında uyuşmazlık meydana geldiğinde ise kalbe bakılacağını belirtmiştir. Bu bağlamda konuyu *"Bütün ibadetlerde niyet, kalp ile sahih olur/kalbe itibar edilir.* (النِّيَّة فِي جَمِيع الْعِبَادَات مُعْتَبرَة بِالْقَلْبِ)" sözüyle açıklamıştır.[275]

Niyetin ikinci aslı ise bir ibadeti kalpten geçirmenin yeterli olmasıdır. Örneğin bir kimse Zeyd'e selam vermemeye yemin ederse ve Zeyd'in bulunduğu bir topluluğa selam verirse kalbinden de Zeyd'e selam vermemeye niyet ederse bu yemini bozulmaz. Çünkü kalben ona selam vermemeye niyet etmiştir. Fakat Zeyd'in yanına gitmeyeceğine dair yemin ederse ve Zeyd'in içinde bulunduğu topluluğa girip kalbinden onun yanına gitmemeye niyet ederse esâh olan görüşe göre yemini bozulur. Bu iki durum arasındaki fark şudur ki yanına gitmek tek fiil olduğundan istisna kabul etmez.[276] Niyetin ikinci aslında istisnalar olduğunu ifade eden Suyûtî, bu hususta nezir örneğini vermektedir. Buna göre bir kimse diliyle söylemeyip kalbiyle bir şeyi

[273] Suyûtî, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir*, 59.
[274] Suyûtî, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir*, 60.
[275] Takıyyuddîn Ebû Bekr b. Muahmmed el-Hısnî, *Kifâyetü'l-ahyâr fî halli Gayeti'l-ihtisar*, thk. Ali Abdulhamid el-Baltacî (Dimeşk: Dârü'l-Hayr, 1994), 101-102.
[276] Suyûtî, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir*, 63-64.

nezrederse (adak adarsa) bu sahih olmaz. Çünkü nezirde telaffuz şartı vardır.[277] Bu istisnaları içeren örnekleri çoğaltmak mümkündür.

e. Niyetin Şartları

İbadetlerin sahih olması için niyetin farz olduğunu ifade eden Suyûtî, niyetin de dört şartı olduğunu söylemektedir. Bunlar: Müslüman olmak, temyiz kuvvetine sahip olmak, hangi ibadete niyet ettiğini bilmek ve niyet ile çelişmeyen konulardır. Suyûtî, Müslüman olmayan bir kimsenin hiçbir ibadetinin sahih olmadığını ancak bazı âlimlere göre abdest ve teyemmüm dışında guslünün, diğer bazı âlimlere göre ise sadece abdestinin sahih olduğunu söylemektedir. [278] Suyûtî'nin aktardığı bu âlimlerin görüşüne göre bir kimse Müslüman olmadan önce gusül veya abdest almışsa Müslüman olduktan sonra bunları iâde etmesi gerekmez. Suyûtî mezkûr şartın istinası olduğunu şöyle ifade etmektedir: "Müslüman olmayan kişinin keffâreti[279] sahihtir, buna niyet etmesi şart koşulur. Çünkü para cezası yönü galip gelmiştir ve bu borca benzer. Bundan dolayı buradaki niyet ibadet için değil, ayırt etmek içindir. Bu iki durum arasındaki fark şudur: Müslüman olduktan sonra (Müslüman olmadan önce) ödediği borcu tekrar ödemesi gerekmez, fakat guslü iade etmesi gerekir."[280]

Niyetin ikinci şartı olan temyiz, iyiyi ve kötüyü birbirinden ayırt edecek kadar akıl ve idrak sahibi olmak demektir.[281] Suyûtî küçük çocukların, mecnunun ve temyîz gücü olmayanların ibadetlerinin sahih olmadığını söylemektedir. Bu kuralın istisnasının ise tavâf etmesi için çocuğa velisi tarafından aldırılan abdestin olduğunu ifade etmektedir.[282] Müellif temyîz şartını taşımayan sarhoş kimse hakkında tam sarhoş olmayana kadar abdestli olup olmadığı yahut başka bir ibadetinin sahih olup olmadığı hususunda hüküm verilmeyeceğini belirtmektedir. [283] Çünkü bu kimsenin sarhoşluğunun ilk anında temyîz gücü bulunma ihtimali vardır.

---

[277] Suyûtî, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir*, 64.
[278] Suyûtî, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir*, 66-67.
[279] Keffâret: Bir tür ceza ve telafi yolu. (Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, 302.)
[280] Suyûtî, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir*, 67-68.
[281] Temyîz: Ayırma. İyi ve kötüyü, kâr ve zararını ayırabilecek derecede akıl ve idrâk sahibi kimse. (Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, 566.)
[282] Suyûtî, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir*, 68.
[283] Suyûtî, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir*, 69.

Niyetin üçüncü şartı olan niyet edilen ibadetin bilinmesi hususunda Suyûtî mezhep içindeki âlimlerden nakiller yapmaktadır. Buna göre Beğâvî (v. 516/1122) ve diğer âlimler, namazın veya abdestin farziyetini bilmeyen kimsenin bu ibadetlerinin sahih olmadığını söylemektedirler. Yine bu âlimlere göre bir kimse namazın farziyetini bilse içindeki farzları bilmezse ya da hepsinin sünnet yahut bazısının farz, bazısının sünnet olduğunu bilse yani hangisinin farz ve sünnet olduğunu ayırt edemezse bu kimsenin de namazının sahih olmadığını, eğer hepsinin farz olduğuna inanırsa esâh olan görüşe göre bu namazın sahih olduğunu ifade etmektedirler. Çünkü farz olduğuna inanarak kılınan sünnetler farzdan fazla değildir, bu da namaza zarar vermez.[284] İmam Gazzâlî bu hususta farzları sünnetten ayırt edemeyen bir kimsenin farz namazları nâfile kastı ile kılmaması durumunda bu kimsenin namazının sahih olduğunu, aksi durumda sahih olmadığını söylemektedir.[285]

Niyetin dördüncü şartı olan niyetle çelişmeyen durumlar hususunda Suyûtî niyetin sahih olması için niyete aykırı hallerin olmaması gerektiğini söylemektedir. Örneğin bir kimse namaz, oruç, hac veya teyemmüm esnasında irtidâd ederse bu ibadetleri batıl olur; fakat abdest veya gusül esnasında irtidâd ederse bu ibadetleri batıl olmaz, çünkü abdest ve gusülde yıkanan azalar birbirine irtibatlı değildir. Yani irtidâd vaktinde yıkanan azalar geçerli olmaz, irtidâd etmeden önce yıkanan azalar ise geçerli olur. Eğer abdest veya guslü bitirdikten sonra irtidâd ederse esâh olan görüşe göre abdesti ve guslü bozulmaz. Fakat teyemmümden sonra irtidâd ederse teyemmümü bozulur, çünkü teyemmüm abdest gibi kuvvetli bir ibadet değildir. Yine bir kimse namaz, hac ve oruçtan sonra irtidâd ederse bu ibadetleri batıl olmaz, yani dine girmesiyle/Müslüman olmasıyla bunları iade etmesi gerekmez.[286] Suyûtî, tereddüt ve belirsizlikle durumunda da niyetin sahih olduğu hallerin olduğunu söylemektedir. Mesela bir kimse mutlak su ile gül suyu hususunda tereddüt ederse ictihâd etmez, her birinden bir defa abdestini alır. Zarûret söz konusu olduğu için bu tereddüdü affedilir.[287]

[284] Suyûtî, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir*, 69.
[285] Suyûtî, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir*, 69.
[286] Suyûtî, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir,* 70-71.
[287] Suyûtî, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir*, 76.

f. Niyet ile İlgili Çeşitli Meseleler

Suyûtî muhtelif konuları ele almadan önce Şâfiî fakîhleri arasında niyetin şart mı yoksa rükün mu olduğu hususundaki ihtilâfa değinmektedir. Buna göre fakîhlerin çoğunluğu ibadetlerin içinden olması nedeniyle niyetin rükün olduğunu söylemektedirler.[288] Niyetin hükümleri şekillendirdiğine dair müellif muhtelif örnekler vermektedir. Bunlardan birkaçı şöyledir: İsmi Hür olan bir köleyi, efendisi azat etme niyetiyle çağırırsa bu durumda köle azat edilmiş olur. Aynı şekilde ismi Tâlik olan bir kadını, kocası talâk niyetiyle çağırırsa boşanma gerçekleşmiş olur. Niyetin önemli olduğu konulardan biri de cünüp bir kimsesinin Kur'ân-ı Kerim'den bazı ayetleri okuması veya çantasında taşımasıdır. Cünüp olan bir kimse kıraat etme maksadıyla ayetlerden bazı zikirleri okursa bu harâmdır, ancak zikir maksadıyla okursa harâm olmaz. Yine cünüp bir kimse Mushaf'ı taşıma niyetiyle çantasında taşırsa bu harâmdır, fakat niyetinde sadece yükünü taşıma veya hem yük hem de Mushaf'ı taşıma varsa bu durumda harâm olmaz.[289]

3.1.1.2. Şekk ile Yakîn Zâil Olmaz (الْيَقِينُ لَا يُزَالُ بِالشَّكِّ)

Subkî, bu kâideyi *el-Eşbâh ve'n-Nezâir* adlı eserinde ilk sırada " اليقين لا يرفع بالشك" lafzıyla İbn Nuceym ise üçüncü sırada zikretmektedir. Subkî, Suyûtî'nin aksine mezkûr kâidenin şer'î delilini zikretmez iken İbn Nuceym, Suyûtî ile aynı şer'î delili zikretmiştir.[290] Ayrıca bu kâide Mecelle'nin dördüncü maddesinde yer almaktadır.[291]

Kâidenin Açıklaması ve Dayanağı

Kâidenin Açıklaması: Sözlükte "mutlak tereddüt" anlamına gelen "şek" bir şeyin olup olmadığı hususunda tereddüt edilmesi ve iki taraftan birini diğerine tercih edememe durumudur.[292] Yakîn ise sözlükte "sabit olmak, durulmak, sükûnete kavuşmak" anlamında olup doğruluğunda tereddüt veya şüphe bulunmayan kesin bilgi

[288] Suyûtî, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir*, 79.
[289] Suyûtî, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir*, 79-84.
[290] Subkî, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir*,1/13; İbn Nuceym, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir*, 48.
[291] Ali Haydar Efendi, *Dürerü'l-Hükkâm*, 1/22.
[292] Nedvî, *el-Kavâid el-fikhiyye*, 359-360; Hacı Mehmet Günah, "Şüphe", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2010), 39/263.

demektir.[293] *"Şekk ile yakîn zâil olmaz."* demek**,** kesin olarak bilinen ve emin olunan bir şeyin aksi delil bulunmadıkça şüphe, ihtimal veya vehim ile ortadan kalkmaması durumudur.[294] Çünkü yakîn kuvvetli, şekk ise zayıftır. Suyûtî mezkûr kâide için fıkhın bütün konularını kapsadığını, bu konular tek tek açıklanırsa kâidenin şerhinin çok uzayacağını söyleyerek kâidenin önemine dikkat çekmiştir.[295]

Kâidenin Dayanağı: Rasûlullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: *"Sizden biriniz, karnında bir şeyler hissetse ve bir şeyler çıkıp çıkmadığına dair şüphe duyarsa bir ses işitmedikçe veya bir koku almadıkça mescitten dışarı çıkmasın."*[296] *"Sizden biri, namazda iken üçüncü mü dördüncü mü rekâtta olduğu konusunda şüphe ederse bu şüphesini bıraksın, en yakîn olana (kıldığına emin olduğuna) namazını bina etsin."*[297] *"Sizden biri namazında birinci mi ikinci rekâtta olduğunu şaşırırsa, birinci rekât üzerine bina etsin, iki rekât mi üç rekât mı kıldığına emin değilse, ikinci rekât üzerine bina etsin, üçüncü rekât mı dördüncü rekât mı diye şaşırırsa, üçüncü rekât üzerine bina etsin ve selam vermeden önce sehiv secdesi yapsın."*[298]

İttifak edilen kâidelerden olan *"Şekk ile yakîn zâil olmaz."* kâidesinin şer'î dayanağı Suyûtî'nin de naklettiği gibi İslam hukukunun ikinci kaynağı olan hadislerdir. Mezkûr hadislerden çıkarılan ortak mana kesin olarak bilinen bir şeyin şüphe ile ortadan kalkmamasıdır. Ancak şunu da belirtmek gerekir ki bazı durumlarda zann-ı gâlibe (kuvvetli zan) göre amel edilmektedir. Örneğin görülmeyen necasetin temizlenmiş olduğu kanaati oluşana kadar yıkanması gerekmektedir. Bunun en az miktarı ise necaset bulaşan şeyi üç defa yıkamaktır. Bu bağlamda Merginânî, *"Görülmeyen şeylerde, zann-ı galibe itibar edilir.* (فاعتبر غالب الظن فما ليس بمرئي)" kâidesiyle konuya açıklık getirmiştir.[299]

---

[293] Nedvî, *el-Kavâid el-fıkhiyye*, 357. Osman Demir, "Yakîn", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2013), 43/271.
[294] Zuhaylî, *Mevsû'atu kadâyâ İslâmiyye mu'âsıra*, 6/100.
[295] Suyûtî, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir*, 91.
[296] Ebu'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc Müslim, *el-Câmi'u's-sahîh,* thk. Muhammed Fuâd Abdülbaki (Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâs el-Arabî, ts.), "Hayız",99.
[297] Müslim, "Mescid", 88.
[298] Ebû Îsâ Muhammed b. Îsâ b. Sevre et-Tirmizî, *Sünenü't-Tirmizî,* thk. Ahmed Muhammed Şakir vd. (Mısır: Şeriketu Mektebetin ve Metb'etin Mustafa, 1395/1975), "Salât", 2. (no.398).
[299] Merginânî, *el-Hidâye*, 1/38.

Suyûtî, mezkûr kâidenin dayanağını verdikten sonra alt kâidelere ve fıkhın çeşitli konulara dair ek bilgilere yer vermiştir. Bunlara kısaca değinmek yerinde olacaktır.

- **الْأَصْل بَقَاء مَا كَانَ عَلَى مَا كَانَ**

''Bir şeyin bulunduğu hal üzere kalması aslolandır."

Subkî mezkûr kâideyi *"Şekk ile yakîn zâil olmaz."* kâidesinin açıklama kısmında zikrederken[300] İbn Nuceym, Suyûtî gibi husûsî olarak alt kâide şeklinde ele almıştır.[301] Mezkûr kâide aynı lafızlar ile Mecelle'nin beşinci kâidesi olarak da zikredilmektedir.[302] *"Bir şeyin bulunduğu hal üzere kalması aslolandır."* demek geçmişte sabit olan bir şeyin aksi bir delil olmadıkça o hal üzere kalması, değişikliğe uğramaması demektir.[303] Müellif mezkûr kâide ile ilgili şu örneklere yer vermektedir: Bir kimse abdestli olduğunu yâkinen biliyorsa sonra abdestsiz olduğundan şüphe ederse abdestli olduğu sabit olduğu için abdesti bozulmaz. Aynı şekilde abdestsiz olduğunu yakinen biliyorsa sonra abdestli olduğundan şüphe ederse bu kişinin abdestsiz olduğu kabul edilir. Yine oruç tutan bir kimse gecenin sonunda yemek yerse ve fecrin doğup doğmadığına dair şüphe ederse orucu bozulmaz, çünkü gecenin olduğu hal üzere kalması aslolandır, fakat gündüzün sonunda yemek yerse ve güneşin batıp batmadığına dair şüpheye düşerse orucu bozulur, çünkü aslolan gündüzün olduğu hal üzere kalmasıdır.[304]

- **الْأَصْلُ بَرَاءَةُ الذِّمَّةِ**

"Berâeti zimmet alsolandır."

Mezkûr kâideyi Subkî müstakil başlık olarak ele almamış, ancak bazı meseleleri açıklarken kâide olarak zikretmiştir.[305] İbn Nuceym ise Suyûtî'nin

[300] Subkî, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir,* 1/13.
[301] İbn Nuceym, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir,* 49.
[302] Ali Haydar Efendi, *Dürerü'l-Hükkâm,*1/23.
[303] Zuhaylî, *Mevsû'atu kadâyâ İslâmiyye mu'âsıra*, 6/101.
[304] Suyûtî, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir,* 91-93.
[305] Subkî, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir,* 1/218.

metodunu takip ederek alt kâide olarak ele almıştır.[306] Ayrıca bu kâide Mecelle'nin sekizinci maddesi olarak aynı lafızlarla geçmektedir.[307]

Sözlükte "borçtan kurtulma, bir şeyden veya bir kimseden uzak kalıp onunla ilişkiyi kesme" anlamlarına gelen berâet, bir kimsenin hukukî veya cezaî sorumluluğunun olmaması anlamına gelen fıkhî bir terimdir.[308] Zimmet ise sözlükte "antlaşma, ahid, taahhüt altına girme, güvence" gibi anlamlarında olup fıkhî bir terim olarak insanın hak ve borçlarının varlık zemini anlamına gelmektedir.[309] Bu iki kavramın terkibiyle oluşan *"Berâeti zimmet alsolandır."* kâidesi, bir kimsenin suçu ispatlanmadığı sürece suçsuz; borcu ispat edilmedikçe borçsuz olduğu anlamında kullanılmaktadır. Nitekim İslam'da insanlar günahsız ve suçsuz doğar.[310] Örneğin yemin davalıya yönelir; eğer yeminden cayarsa sadece bu caymasından dolayı hüküm verilmez, çünkü berâeti zimmet aslolandır. Bilakis davacı yemin etmelidir.[311]

- **مَنْ شَكَّ هَلْ فَعَلَ شَيْئًا أو لا؟ فَالْأَصْلُ أَنَّهُ لَمْ يَفْعَلْهُ**

"Kim bir işi yapıp yapmadığına şüphe ederse, aslolan o işi yapmamaktır."

Suyûtî mezkûr kâideye alt kâide olarak "Her kim bir işi yaptığından emin olup da az mı çok mı yaptığından şüphe ederse, az yaptığına hamledilir, çünkü az yaptığından emindir." kâidesini zikrettikten sonra İmam Şâfiî'nin *"Yâkin ile sabit olan ancak yâkin ile ortadan kalkar.* (أَنَّ مَا ثَبَتَ بِيَقِينٍ لَا يَرْتَفِعُ إِلَّا بِيَقِينٍ)"[312] sözüyle kâidenin kaynağını nakletmektedir. Akabinde ise mezkûr kâideye bina edilen uygulama alanına yer vermektedir. Buna göre bir kimse, namazda yapılması istenilen bir fiili terk etmiş olduğu konusunda şüphe ederse sehiv secdesi yapması gerekir. Yine bir kimse namazda yasaklanan bir fiili yapmış olduğuna şüphe ederse bu durumda ise sehiv secdesi yapmaz. Çünkü bu iki durumda da aslolan fiilin yapılmamasıdır. Yine bir kimse namaz veya başka bir ibadetin rüknünü terk ettiği konusunda şüpheye düşerse

[306] İbn Nuceym, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir*,50.
[307] Ali Haydar Efendi, *Dürerü'l-Hükkâm*, 1/25.
[308] Ali Bardakoğlu, "Berâet", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1992), 5/470.
[309] Eyyüp Said Kaya- Hasan Hacak, "Zimmet", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2013), 44/424.
[310] Zuhaylî, *Mevsû'atu kadâyâ İslâmiyye mu'âsıra*, 6/102.
[311] Suyûtî, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir*, 94.
[312] Suyûtî, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir*, 97.

bu durumda o ibadeti iade etmesi vâciptir.[313] Çünkü rüknü terk etmek namazı batıl eder.

- **الْأَصْلُ الْعَدَمُ**

"Asıl olan yokluktur."

Subkî'nin mezkûr eserinde bu kâideye rastlanılmamaktadır. İbn Nuceym'in eserinde ise Suyûtî ile aynı metod takip edilmiş ve *"Şekk ile yakîn zâil olmaz."* kâidesinin alt kâidesi olarak zikredilmiştir.[314] Mecelle şârihi Ali Haydar Efendi bu kâidenin İbn Nuceym'in eserindeki *"Asıl olan yokluktur, fakat bu mutlak yokluk değildir, sıfat-ı arızada aslolan yokluktur.* (الْأَصْلُ الْعَدَمُ وَلَيْسَ الْعَدَمُ مُطْلَقًا وَإِنَّمَا هُوَ فِي الصِّفَاتِ الْعَارِضَةِ)" sözünden iktibas edildiğini söylemektedir. Mecelle'nin dokuzuncu maddesinde ise *"Sıfat-ı arızada aslolan ademdir.* (الْأَصْلُ فِي الصِّفَاتِ الْعَارِضَةِ الْعَدَمُ)" şeklinde geçmektedir.[315] Asıl olan yokluktur yani esas olan bir şeyin olmamasıdır. Örneğin bir kimse çalıştığı işte kâr etmedim derse onun sözüne itibar edilir, çünkü aslolan kârın olmamasıdır. Yahut şu kadar kâr ettim derse yine onun sözüne itibar edilir, çünkü aslolan zâidliğin (fazlalık) olmamasıdır. Yine borç, kişi üzerine ikrâr veya delil ile sabit olmuşsa ve bu kişi borcunu ödediğini iddia ederse borçlu olan kişinin sözüne itibar edilir, çünkü aslolan borcun olmayışıdır.[316]

- **الْأَصْلُ فِي كُلِّ حَادِثٍ تَقْدِيرُهُ بِأَقْرَبِ زَمَنٍ**

''Her hadisin en yakın zamana takdir edilmesi aslolandır.''

Her olay sonradan meydana gelir, bundan öncesi ise yokluktur. Bu bakımdan yeni karşılaşılan bir olay karşısında eski zamana nispeti sabit olmazsa en yakın zamana göre hüküm verilir.[317] Örneğin birkaç gün kuyudan abdest alan bir kimse, son kıldığı namazından sonra kuyuda fare görürse namazını kaza etmesi gerekmez. Çünkü en yakın zamanda necâsetle namaz kılmadığı sabittir. Yani en son kıldığı namazını temiz su ile kıldığını kesin olarak bilmektedir. Eğer necâsetle kıldığına yakînen inanırsa namazını iâde eder. Yine bir kimse hastalık anında ölüm korkusundan dolayı malını

[313] Suyûtî, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir*, 97.
[314] İbn Nuceym, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir*, 53.
[315] Ali Haydar Efendi, *Dürerü'l-Hükkâm*, 1/26.
[316] Suyûtî, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir*, 100-102.
[317] Zuhaylî, *Mevsû'atu kadâyâ İslâmiyye mu'âsıra*, 6/102.

hibe ederse hastalıktan dolayı değil de başka biri onu öldürse ya da boğulursa malının üçte biri hibe edilir, çünkü bu kimse hastalık anında ölmüş gibi kabul edilir.[318]

Suyûtî'nin verdiği bu son örnekte miras hukukunun tahakkuk ettiği görülmektedir. Şöyle ki ölüm hastalığı (marazü'l-mevt) edâ ehliyetine bir kısıtlama getirmektedir. Fakîhlerin ekseri, vârislerinin haklarını korumak amacıyla ölüm hastalığında olan bir kimsenin bazı tasarruflarının kısıtlanması gerektiğini belirtmişlerdir. Dolayısıyla ölüm hastalığında olan bir kimse, tüm malını hibe ederse malının sadece üçte biri hibe, geri kalanı ise miras hukukuna göre vârisler arasına taksim edilir. Bu bağlamda fakîhler ölüm korkusunu da ölüm hastalığına kıyas etmişlerdir. [319]

- **الْأَصْلُ فِي الْأَشْيَاءِ الْإِبَاحَةُ حَتَّى يَدُلَّ الدَّلِيلُ عَلَى التَّحْرِيمِ**

"Eşyada, harâmlık sabit olmadıkça asıl olan ibâhadır."

Suyûtî mezkûr kâidenin Şâfiî mezhebine göre olduğunu Hanefî mezhebine göre ise eşyada, mubahlık sabit olmadıkça asıl olanın tahrimlik olduğunu söylemektedir. Bu hususta açık bir nas olmaması nedeniyle bir ihtilâfın ortaya çıktığını ifade eden müellif, Şâfiî fakîhlerinin görüşünü destekler nitelikte şu hadisi kâidenin dayanağı olarak nakletmektedir: *"Allah'ın helal kıldığı helal, harâm kıldığı harâmdır, kendisi hakkında sukut edilen şeyler de affedilmiştir. Onu Allah katından afiyetle kabul edin, Allah hiçbir şeyi unutmuş değildir."*[320] Suyûtî mezkûr kâidenin birçok müşkil meseleyi çözüme kavuşturduğunu belirterek farklı mevzulara dair örnekler vermektedir. Örneğin herhangi bir güvercin bir mülke girse ve mülkün sahibi bu güvercini kullanıp kullanmama (helâl-harâm) hususunda şüpheye düşerse bu durumda güvercini kullanabilir, çünkü eşyada aslolan mubahlıktır. Zürafa konusu da müşkil bir konudur. Çünkü eşyada aslolan mubahlıktır ve zürafanın yırtıcı dişi yoktur. Üstelik harâmlığına işaret eden bir delil de yoktur.[321] Böylece birçok müşkil mesele çözüme kavuşmuş olmaktadır.

---

[318] Suyûtî, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir,* 102-103.
[319] Bilal Aybakan, "Maraz-ı Mevt", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2003), 28/39-40.
[320] Ebu'l-Hasen Alî b. Ömer b. Ahmed ed-Dârekutnî, *Sünenü'd-Dârekutni*, thk. Şuayb el-Arnâut vd. (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1424), 3/59.
[321] Suyûtî, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir,* 103-104.

- **الْأَصْلُ فِي الْكَلَامِ الْحَقِيقَةُ**

"Kelâmda aslolan hakikattir."

Lafzın konulduğu manada kullanılmasına hakikat denir. Hakikatin zıddı olan mecâz ise lafzın konulduğu mana dışında kullanılmasıdır. O halde bir lafzın hakiki manada kullanılması mümkün oldukça mecâz anlama gidilmez. Çünkü aslolan hakiki/gerçek manadır.[322] Örneğin bir kimse koyun yemeyeceğine dair yemin ederse, koyunun etini yemesiyle yemini bozulur. Çünkü yemindeki hakiki anlam, etin yenmesidir. Fakat koyunun sütü ve yavrusunu yerse yemini bozulmaz. Çünkü koyunun sütü ve doğurduğu yavrusu mecâz anlamdır. Yine bir kimse bir şey satmayacağına veya satın almayacağına yemin ederse ya da kölesini vurmayacağına yemin ederse sonra bunları yapması için bir vekil tutarsa, lafzın hakikatine hamledildiği için yemini bozulmaz.[323]

Suyûtî, mezkûr kâidenin uygulama alanlarına değindikten sonra İbnu'l-Kâs'ın *et-Telhîs* adlı eserinde geçen *"Şekk ile yakin zail olmaz."* kâidesinin istisnası olan on bir meseleyi detaylıca incelemiştir.[324]

3.1.1.3. Meşakkat Teysiri Celb Eder (الْمَشَقَّةُ تَجْلِبُ التَّيْسِيرِ)

Subkî, mezkûr kâideyi -şer'î dayanağına değinmeden- Suyûtî ile aynı sırada İbn Nuceym ise -şer'î dayanağına değinerek- dördüncü sırada zikretmektedir.[325] Ayrıca bu kâide Mecelle'nin on yedinci maddesinde geçmektedir.[326]

Kâidenin Açıklaması ve Dayanağı

Kâidenin Açıklaması: Güçlük/zorluk ve sıkıntı beraberinde kolaylık getirir anlamında kullanılan meşakkat teysiri celb eder kâidesi büyük bir öneme sahip olan ana kâidelerdendir. İslâm hukukunun tekliflerde kolaylık ilkesi mükelleften meşakkati

[322] Ahmed b. Muhammed b. Osmân el-Halebî ez-Zerkâ, *Şerhu'l-kâvaidi'l-fıkhiyye*, tsh: Abdülfettâh b. Muhammed Ebû Gudde (Dimeşk: Dâru'l-Kalem, 1432), 133-134.
[323] Suyûtî, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir*, 107.
[324] Suyûtî, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir*, 119-120.
[325] Subkî, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir*, 1/49; İbn Nuceym, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir*, 64.
[326] Ali Haydar Efendi, *Dürerü'l-Hükkâm*, 1/35.

(zorlukları) kaldırmayı hedeflemektedir.[327] Bu bağlamda mükellefe meşakkat olacak bazı durumlarda ruhsat verilmektedir.

Kâidenin Dayanağı: Allah Teâla Kur'ân-ı Kerim'de şöyle buyurmuştur: *"Allah size kolaylık diler, zorluk dilemez"*[328] *"(Allah) Dinde size bir darlık/güçlük yüklemedi."*[329] Rasûlullâh (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: *"Ben kolaylaştırılmış Haniflikle gönderildim"*[330] *"Allah'a en sevimli din, kolaylaştırılmış Hanifliktir."*[331] *"Ben zorlaştırıcı olarak değil, kolaylaştırıcı olarak gönderildim."*[332] *"Dininizin hayırlısı onu kolaylaştırandır."*[333] *Şüphesiz ki, Allah bu ümmet için kolaylık dilemiştir, zorluk dilememiştir."*[334] Hz. Aişe (r.anhu) şöyle demiştir*: "Rasûlullah (s.a.v.) günah olmadıkça, iki işten birini tercih etme konusunda serbest olduğu vakit en kolayını seçerdi."*[335]

Suyûtî, mezkûr kâidenin kaynağını verdikten sonra fakîhlerin "Bu kâideden bütün şer'î ruhsatlar ve hafifletmeler çıkar."[336] sözlerini aktararak kâidenin önemini vurgulamıştır. Akabinde ise bazı ek bilgilere yer vermiştir. Bu bilgiler şöyledir:

a. Yedi Hafifletme Alanı

Suyûtî, mezkûr kâide ile ilgili seferilik, hastalık, ikrâh, unutkanlık, cehalet, zorluk/umûmu'l-belvâ[337] ve noksanlık olmak üzere yedi hafifletme alanı olduğunu söylemekte ve bunlardan seferilik, hastalık, zorluk ve noksanlık ile ilgili uygulama alanlarına değinmektedir. Müellif, seferilik hususunda İmam Nevevî'nin taksimini aktarmaktadır. Buna göre seferi olan bir kimseye sekiz konuda ruhsat verilmiştir. Bu konular şunlardır: Uzun sefere has olan ruhsatlar namazı kısaltmak, oruç tutmamak,

---

[327] Zerkâ, *Şerhu'l-kâvaidi'l-fıkhiyye*, 157.
[328] el-Bakara, 2/185.
[329] el-Hac, 22/78.
[330] Ahmed bin Hanbel, *el-Müsned*, 36/624.
[331] Ebu'l-Kâsım Süleymân b. Ahmed b. Eyyûb Tâberâni, *el-Mu'cemu'l-evsat*, thk. Târık bin Avdullah (Kâhire: Darü'l-Harameyn, ts.), 7/229 (no.7351).
[332] Buhârî, "Vudû", 4 (no. 220).
[333] Ahmed bin Hanbel, *el-Müsned*, 25/284 (no. 15936).
[334] Suyûtî, *ed-Dürrü'l-mensûr*, 1/464.
[335] Buhârî, "Menâkıb", 61 (no.3560).
[336] Suyûtî, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir*, 132.
[337] Umûm-i Belvâ: Kaçınılması zor veya imkânsız olan durum.(Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, 587.)

bir gün ve geceden fazla mest giymektir. Uzun sefere bağlı olmayan ruhsatlar cuma namazını kılmamak ve ölü hayvan eti yemektir. Bu ruhsatlarda uzun sefer şartı aranmamaktadır. Uzun sefere bağlı olup olmadığı konusunda ihtilâf olan fakat esâh olan görüşe göre uzun sefere bağlı olan mesele ise namazları cem'etmektir. Uzun sefere bağlı olup olmadığı konusunda ihtilâf olan fakat esâh olan görüşe göre uzun sefere bağlı olmayan mesele ise hayvan üzerinde nâfile namaz kılmak ve teyemmümle farz namazın borcunu kaldırmaktır. [338]

Suyûtî hastalık konusunda birçok ruhsat olduğunu söylemektedir. Örneğin hastalıktan dolayı suyu kullanmada meşakkat olursa teyemmüm edilebilir, abdestte uzuvları yıkamada başkasından yardım alınabilir. Yine farz namazlarda ayakta durmaya gücü yetmeyen bir kimse namazını otururak kılabilir, bunlardan hiçbirini yapamayan bir kimse namazını îmâ[339] ile kılabilir. Ayrıca İmam Nevevî, Subkî, İsnevî (v. 772/1370) ve Bulkînî'nin (v. 805/1403) görüşüne göre seferi olmayan fakat hasta olan bir kimse de namazlarını cem' edilebilir. Yine hasta olan bir kimse Cuma namazında ve cemaatle kılınan namazlarda, ön safta namaz kılmanın sevabını elde etmek için arka safta namaz kılabilir.[340]

Suyûtî, zorluk ve umûmu'l-belva hususunda da tekliflerde kolaylık ilkesinin bir gereği olarak bazı ruhsatların olduğunu ifade etmektedir. Örneğin yara, çıban ve sivilce kanı gibi affedilmiş necâsetle, izalesi zor olan necâset izi ile yol üzerindeki çamur ve kuş pisliği ile namaz kılınabilir. Yine küçük çocuk abdestsiz olarak Mushaf'a dokunabilir. Aşırı yağışlı yağmurda namazlar cem'edilebilir. Cuma namazına bilinen bir özürden dolayı gidilmeyebilir. Bir ihtiyaç durumunda veli, yetimin malından yaptığı işin ücreti kadar alabilir. Ayrıca kısas ve diyet arasında seçim yapmak bu ümmet için bir kolaylıktır. Çünkü, Musa'nın (a.s.) şerîatinde kısas zorunluydu, diyet yoktu. İsa'nın (a.s.) şerîatinde ise diyet vardı, kısas yoktu.[341]

[338] Suyûtî, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir*, 126.
[339] Îmâ: Hasta olanların namaz kılarken gözle değil de başı aşağıya doğru eğivermek suretiyle yapacağı işaret. (Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, 248.)
[340] Suyûtî, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir*, 126.
[341] Suyûtî, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir*, 126-127.

Suyûtî insan nefsinin kemale meyilli olması nedeniyle noksanlığın da bir meşakkat çeşidi olduğunu ifade etmekte ve noksan durumlarda tekellüfü hafifletmenin gerekli olduğunu söylemektedir. Örneğin erkeklerin mesul olduğu Cuma namazı, cemaatle namaz, cihâd ve cizye gibi konularda çocuklar, mecnun ve kadınlar sorumlu değildir.[342]

b. Meşakkat Kısımları

Suyûtî meşakkatleri ibadetleri kesintiye uğratmayan meşakkatler, ağır meşakkatler, orta meşakkatler ve hafif meşakkatler olmak üzere dört kısma taksim etmiştir. Genellikle ibadetleri kesintiye uğratmayan meşakkatlerde ibadetin yerine getirilmesi gerekmektedir. Örneğin abdest ve gusülde suyun soğuk olması ibadeti kesintiye uğratmaz. Fakat su aşırı soğuk olursa ve bundan dolayı bir hastalık oluşması korkusu varsa o halde teyemmüm ruhsatı kullanılabilir. Yine meşakkat olmasına rağmen çok sıcak ve uzun günlerde oruç tutulur. Aynı şekilde seferi olan bir kimse hacceder ve cihâda çıkar. Bu meşakkatler ibadetleri kesintiye uğratmamaktadır. Yine had cezalarındaki acı, recm veya cinâyet hadlerinde duyulan acı, hiçbir zaman ibadeti kesintiye uğratmaz. Yani recm ve kısas gibi hadler meşakkatten dolayı hiçbir zaman düşmez, gereğince uygulanır. Müellif ağır meşakkatler kapsamında can ve uzuvları korumayı ele almakta ve canın tehlikeye girmesi, uzuvların zarar görmesi gibi durumlarda ruhsatları kullanmanın vâcip olduğunu belirtmektedir. Öyle ki can ve uzuvları korumanın dinin maslahatı için ibadeti kaçırmaktan daha evlâ olduğunu söyleyerek bu ruhsatın önemine dikkat çekmektedir. [343]

Müellif orta meşakkatlerin ağır meşakkatlere daha yakın olması durumunda ruhsatları kullanmanın vâcip olduğunu, daha hafif olması durumunda ise vâcip olmadığını söylemektedir. İbadetlerin maslahatını gözetmenin daha evlâ olması hasebiyle parmaktaki küçük bir ağrı, hafif baş ağrısı ya da ruh halinin kötü olması gibi zararı olmayan hafif meşakkatleri defetmenin gerekli olmadığını da belirtmektedir. Ayrıca ateş ve diş ağrısı gibi meşakkatli hastalıkların hangi meşakkate ilhak edileceği

[342] Suyûtî, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir*, 129.
[343] Suyûtî, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir*, 129.

hususunda bir ihtilâfın olduğunu ve bu durumda yakınlık gözetildiğini de ifade etmektedir.[344]

Suyûtî hayati bir tehlike söz konusu olması durumda ruhsatları kullanmanın vâcip oluşuna değinmekte ancak şuna da yer vermek gerekir: Bir kimse dinden çıkmaya/küfre zorlanırsa bu durumda ruhsat veya azîmeti kullanma hususunda serbesttir. Fakîhler bu mesele için şer'î delil olarak Müseylimetü'l-kezzâb olayını naklederler.[345] Şöyle ki Müseylime'nin adamları tarafından iki sahabi esir alınmıştı. Müseylime sahabileri küfre zorlayınca onlardan biri küfür sözlerini söylerken diğeri söylemeyip şehit olmuştu. Bu durum Rasûlullah'a (sav.) bildirilince şöyle buyurmuştur: *"Birincisi Allah'ın tanıdığı ruhsatı kullanmış, ikincisi ise hakikati haykırmıştır, ne mutlu ona."*[346]

c. Kolaylaştırma Çeşitleri

Suyûtî, İzzuddîn b. Abdüsselam'dan nakil yaparak kolaylaştırma çeşitlerini iskât (düşürme), eksiltme, bedel, takdim, tehir ve ruhsat olmak üzere altı kısma ayırmıştır. Cuma namazı, hac, umre ve cihâd gibi bir özürden dolayı mükelleften düşen ibadetler iskât; namazları kasretmek eksiltme; abdest ve guslün teyemmüm ile yapılması, namazdaki kıyamın oturarak, uzanarak veya îmâ ile yapılması bedel; namazları cem' etme, bir yılın zekatını önceden ödeme, ramazan ayında fıtır zekâtı verme ve yemin kefâreti vb. durumlarda öne alma yapıldığı için takdim; namazları cem' etme, hasta ve yolcu kişinin ramazan orucunu sonradan tutması, birini boğulmaktan kurtarmak için namazı sonra kılma tehir ve boğaza takılan lokmayı çıkarmak için şarap içilmesi, tedavi için necis bir şeyin yenilmesi ruhsat kısmında yer almaktadır.[347]

---

[344] Suyûtî, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir*, 129-130.
[345] Zekiyyüddîn Şa'ban, *İslam Hukuk İlminin Esasları (Usûlü'l Fıkh)*, çev. İbrahim Kâfi Dönmez (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2016), 257.
[346] Muhammed b. Ahmed el-Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'ân*, thk. Ahmed el-Berdunî-İbrahim el-'Itfiyyiş (Kâhire: Dârül-Kütübi'l-Mısriyye, 1384/1964), 10/189.
[347] Ebû Muhammed İzzuddîn Abdülazîz b. Abdüsselâm, *Kavâidü'l-Aakâm fî mesâlihi'l-enâm*, thk. Tâha Abdurraûf Sa'd (Kâhire: Mektebetü'l-Küllîyati'l-Ezheriyye, 1414/1993), 2/8; Suyûtî, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir*, 131.

d. Ruhsat Kısımları

Suyûtî ruhsat kısımlarını vâcip, mendup, mubâh, terki evlâ olan ve mekruh şeklinde beş kısma ayırmıştır. Zor durumda kalındığında murdar hayvan etini yemek ile bir kimse mukim olsa da açlık ve susuzluktan dolayı helak olma korkusu varsa oruç tutmaması vâcip; seferiyken namazları kasretmek, hastalıkta veya seferiyken oruç tutma meşakkatli ise oruç tutmama ruhsatını kullanmak, yine serinlikte öğle namazını kılmak mendup; selam akdi ise mubâh ruhsatlara örnektir. Mest üzerine mesh etmek ile namazları cem'etmek ruhsatlarını terk etmek, seferi iken zararı yoksa oruç tutmama ruhsatını kullanmamak yani seferi iken oruç tutmak ise evlâ olandır. Yine bir kimsenin almaya güç yetirebildiği semeni mislinden[348] fazla olan suyun bulunduğu yerde teyemmüm etmeyi terk etmesi evlâ olandır, yani teyemmüm yerine suyu alıp abdest alması evlâ olandır. Üç merhale uzaklıktan az olan yerde namazları kasretmek ise mekruhtur.[349]

3.1.1.4. Zarar İzâle Olunur (الضَّرَرُ يُزَالُ)

Subkî mezkûr kâideyi ikinci sırada, İbn Nuceym ise beşinci sırada ele almıştır.[350] Ayrıca bu kâide Mecelle'nin yirminci maddesinde geçmektedir.[351]

Kâidenin Açıklaması ve Dayanağı

Kâidenin Açıklaması: İslam hukukunun genel prensiplerinden biri de umûmi veya husûsi olsun mağduriyetin/zararın usulü dairesinde giderilmesidir. Bu bakımdan zarara yol açan durumların ortadan kaldırılması ve uğranılan zararın telâfi edilmesi vâciptir.[352] Zarar hususunda öncelikli amaç zararın meydana gelmesini önlemektir. Bu bağlamda Hanefî fakîhi Kâsânî (v. 587/1191) *"Bir şeyi baştan önlemek meydana*

[348] Semen-i Misil: Satılan şeye emsaline kıyasen ve bilirkişilerce takdir edilen kıymet. (Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, 501).
[349] Suyûtî, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir*, 129-132.
[350] Subkî, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir*, 1/41; İbn Nuceym, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir*, 72.
[351] Ali Haydar Efendi, *Dürerü'l-Hükkâm*, 1/37.
[352] Zerkâ, *Şerhu'l-kâvaidi'l-fıkhiyye*, 179.

geldikten sonra kaldırmaktan daha kolaydır. (لِأَنَّ الْمَنْعَ أَسْهَلُ مِنْ الرَّفْعِ)" sözüyle zararın önlenmesine dikkat çekmektedir.[353]

Kâidenin Dayanağı: Rasûlullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: *"Zarar vermek ve zarara zarar ile karşılık vermek yoktur."*[354] Suyûtî birçok fıkhî ahkâmın delilini teşkil eden mezkûr kâidenin dayanağını naklettikten sonra kâideye ta'zîr, şüf'a, kefâret, kısâs, müşriklerle savaş, nikâh, hacr gibi pek çok meselelerin ve fıkıh bâblarının bina edildiğini söylemekte ve alt kâidelere ile birlikte uygulama alanlarında kapsamlı bir şekilde yer vermektedir. [355] Bu alt kâideler ve füruları sırasıyla şöyledir:

- **الضَّرُورِيَّاتُ تُبِيحُ الْمَحْظُورَاتِ بِشَرْطِ عَدَمِ نُقْصَانِهَا عَنْهَا**

"Zarûretler kendisinden az olmamak şartıyla yasak olan şeyleri mubâh kılar."

Suyûtî harâm olan bir şeyin zarûri olan durumdan daha fazla kötülüğe yol açması durumunda caiz olmayacağını söylemektedir. Örneğin bir kimse başka birini öldürmeye veya zina etmeye zorlanırsa bunlardan birini yapmak mubah olmaz, çünkü bunları işlemesindeki ifsat ve bozgunculuk bu kimsenin hayatta kalmasıyla eşdeğerdir, hatta daha büyük bir bozgunculuktur. Yine bir kimse kefensiz gömülürse gömüldüğü yerden çıkarılmaz, çünkü gömüldüğü yerden çıkarılmasının mefsedeti kefensiz gömülmekten daha şiddetlidir. Ancak birtakım zarûri durumlar vardır ki bunlar harâmları mubâh kılmaktadır. Örneğin kıtlık zamanında murdar hayvan eti yemek, boğazda kalan lokmayı yutmak için içki içmek, ikrâh altında iken küfür sözünü telaffuz etmek veya başkasının malını telef etmek, borcunu ödemeyen kimseden malını onun izni olmadan almak, saldırgan bir kimseyi ölümüne sebep olsa da defetmek, bir ülkede harâm yaygınlaşmışsa ve helaller de nadir ise ihtiyaç kadarını kullanmak caizdir.[356]

---

[353] Alâuddîn Ebû Bekr b. Mes'ûd b. Ahmed el-Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi'fî tertîbi'ş-şerâ'i* (Lübnan: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1406/1986), 2/270.
[354] Mâlik b. Enes, *el-Muvatta'*, "Akdiyye", 600/2758.
[355] Suyûtî, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir*, 133.
[356] Suyûtî, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir*, 133.

- **مَا أُبِيحَ لِلضَّرُورَةِ يُقَدَّرُ بِقَدْرِهَا**

"Zarûretler ile mubâh olan şeyler, kendi miktarınca takdir edilir."

İbn Nuceym, Suyûtî ile aynı metodu takip ederek "Zarar izâle olunur." kâidesinin bir alt kâidesi olarak aynı lafızlarla mezkûr eserinde bu kâideye yer vermiştir.[357] Ayrıca Mecelle'nin yirmi ikinci maddesinde bu kâide müstakil olarak geçmektedir.[358]

Suyûtî, her ne kadar da mezkûr kâidenin dayanağını vermemiş olsa da fakîhler şu ayeti delil olarak göstermektedirler: *"Allah size yalnızca murdar eti, kanı, domuz etini ve Allah'tan başkasının adına kesilmiş olanı harâm kıldı. Ama biri zorda kalırsa, haksızlığa sapmadıkça, sınırı aşmadıkça kendisine günah yoktur. Biliniz ki Allah bağışlayan ve esirgeyendir."*[359] Fakîhler bu ayetten yola çıkarak zarûri bir durumdan dolayı mubâh olan bir şeyin ancak zarûret miktarınca caiz olacağını söylemektedirler.[360] Örneğin bir kimse zor durumda kalırsa ölmeyeceği kadar murdar hayvan etinden yiyebilir, yine bir kimse iddet süresi içindeki kadına "Bu adam sana yaramaz." diyerek evlilik niyetini belirtmesi kafidir. Çünkü daha fazla söz söylemek zarûret miktarını aşmaktadır. Yine dâru'l-harpteki yemek ihtiyaç miktarınca yenilir, fakat İslam bölgesine ulaşılınca bunlardan geri kalanından uzak durulur.[361]

- **مَا جَازَ لِعُذْرٍ بَطَلَ بِزَوَالِهِ**

"Özür sebebiyle caiz olan şey, özrün sona ermesiyle batıl olur."

İbn Nuceym bu kâideyi de aynı şeklide alt kâide olarak vermiştir.[362] Ayrıca Mecelle'nin yirmi üçüncü maddesinde de aynı lafızlarla geçmektedir.[363] Bir önceki kâideye benzerlik gösteren bu kâide zarûretin ortadan kalkmasıyla caiz olan bir fiilin tekrar yasak olma durumunu ifade etmektedir. Örneğin teyemmüm abdesti alan bir

[357] İbn Nuceym, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir*, 73.
[358] Ali Haydar Efendi, *Dürerü'l-Hükkâm*, 1/38.
[359] el-Bakara, 2/173.
[360] Zerkâ, *Şerhu'l-Kâvaidi'l-Fıkhiyye*, 187.
[361] Suyûtî, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir*, 134.
[362] İbn Nuceym, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir*, 74.
[363] Ali Haydar Efendi, *Dürerü'l-Hükkâm*, 1/39.

kimse suyu, namazdan önce bulursa teyemmümü geçersiz olur. Çünkü suya ulaşamama özrü ortadan kalkmıştır. Yine, hâkimin hükmünden önce gerçek şahidin hasta olması durumda, hasta kişinin yerine başka biri şahitlik için mahkemeye gidebilir ve hasta olan kimsenin falan olaya şahit olduğuna dair şahitlik edebilir. Ancak gerçek şahit (hasta olan kimse) hâkimin hükmünden önce iyileşirse bu ikinci kişinin şahitliği geçersiz olur. Gerçek şahidin şahitlik etmesi gerekir. Bu durumda da hastalık özrü ortadan kalkmıştır.[364]

- **الضَّرَرَ لَا يُزَالُ بِالضَّرَرِ**

"Zarar başka bir zarar ile izâle olunmaz."

Daha önce ifade ettiğimiz gibi zarar, usulü dairesinde giderilir. Bu nedenle bir zararı ortadan kaldırırken başka bir zarara sebep olmamak gerekir.[365] Mecelle'nin yirmi beşinci maddesinde *"Bir zarar kendi misliyle izâle olunmaz.* (الضَّرَرُ لَا يُزَالُ بِمِثْلِهِ)"[366] kâidesi de zararın ortadan kaldırılma usulüne açıklık getirmektedir. Bu bağlamda zarar kendisine müsavi veya daha büyük bir zarar ile giderilmez. Örneğin bir kimse açlıktan dolayı zor durumda kalır da murdar hayvan ile sahipsiz bir yiyecek bulursa esâh olan görüşe göre bu ikisinden murdar hayan etini yer, çünkü murdar hayvanı yemek nas ile sabit iken sahipsiz yiyeceği yemek ictihâd ile sabittir.[367] Suyûtî'nin verdiği bu örnekte nas ile ictihâd arasında kalan bir kimsenin ictihâdı tercih etmesiyle zararın başka bir zarara neden olduğu anlaşılmaktadır. Zira daha kuvvetli olan nas terkedilmektedir. Bu da zarardır. Diğer bir örnek ise bir kimse yasak av ile murdar hayvan bulursa murdar hayvanı yer, çünkü avda hem yeme hem de öldürme yasağı vardır.[368]

[364] Suyûtî, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir*, 135.
[365] Zuhaylî, *Mevsû'atu kadâyâ İslâmiyye mu'âsıra*, 6/107.
[366] Ali Haydar Efendi, *Dürerü'l-Hükkâm*, 1/40.
[367] Suyûtî, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir*, 135-137
[368] Suyûtî, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir*, 135-137.

- **إِذَا تَعَارَضَ مَفْسَدَتَانِ رُوعِيَ أَعْظَمُهُمَا ضَرَرًا بِارْتِكَابِ أَخَفِّهِمَا**

"İki fesat teâruz edince (çakışınca) hafif olanı işlemekle zarar bakımından büyüğüne riayet edilir."

İbn Nuceym alt kâide olarak verdiği bu kâide Mecelle'nin yirmi sekizinci maddesinde aynı lafızlarla geçmektedir.[369] İki zarar ortaya çıkarsa bu zararlardan imkân dahilinde hafif olanı işlenerek büyük zararın giderilmesi çalışılır.[370] Suyûtî bu kâide ile ilgili fer'î meselelere değinmemiştir, İbn Nuceym ise birçok fer'î mesele üzerinde kâideyi incelemeye tabi tutmuştur. Bunlardan biri de şöyledir: Bir kimse yaralı olduğu halde secde eder de yarası kötüleşirse bu kimse namazını oturarak kılar, secde ve rükûlarını ise ima eder. Çünkü secdeyi terk etmek yaranın kötüleşmesinden daha az zararlı olandır.[371] İki zarar birbirine eşit olduğu durumda ise kişi dilediğini tercih edebilir. Örneğin bir kimse yanan gemide denize atlarsa boğularak atlamazsa yanarak ölür, bu kimse istediği gibi hareket eder.[372]

- **دَرْءُ الْمَفَاسِدِ أَوْلَى مِنْ جَلْبِ الْمَصَالِحِ**

"Fesadı defetmek, menfaati celb etmekten daha evlâdır."

Subkî mezkûr kâideyi umûmi kâideler başlığı altında incelerken[373] İbn Nuceym, Suyûtî'nin metodunu devam ettirerek bu kâideyi alt kâide olarak ele almıştır.[374] Ayrıca Mecelle'nin otuzuncu maddesinde "دَرْءُ الْمفَاسد أُولَى مِنْ جَلْبِ الْمَنَافِعِ" lafzıyla geçmektedir.[375]

Suyûtî, mefsedet (kötülük) ile maslahatın tearuz etmesi durumunda kötülüğün giderilmesi gerektiğini ve nehyedilene riayet etmenin emredilene riayet etmekten daha önemli olduğunu söylemektedir.[376] Yani bir kimse faydasına olan bir şeyi yaparken

---

[369] İbn Nuceym, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir*, 76; Ali Haydar, *Dürerü'l-Hükkâm*, 1/41.
[370] Abdulkerîm Zeydân Behîc (Bîc), *el-Vecîz fî şerhi'l-kavâidi'l-fıkhiyye fi'ş-şeri'âti'l-İslâmiyye* (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1422), 96.
[371] İbn Nuceym, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir*, 76.
[372] İbn Nuceym, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir*, 77.
[373] Subkî, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir*, 1/405.
[374] İbn Nuceym, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir*, 78.
[375] Ali Haydar Efendi, *Dürerü'l-Hükkâm*, 1/41.
[376] Suyûtî, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir*, 138.

aynı zamanda kötü bir fiili de işlemek durumda kalırsa kötü fiilden uzak durmak için menfaatinden vazgeçmelidir. Suyûtî kâidenin dayanağı olarak Hz. Peygamber'in (sav.) şu hadisini aktarmaktadır: *"Size bir şey emrettiğim zaman gücünüz yettiğince yapın, sizi bir şeyden nehyettiğim zaman ondan uzak durun."*[377] Suyûtî'nin mezkûr kâideye dair incelediği fer'î meseleler ise şunlardır: Mazmaza[378] ve istinşâkta[379] mübalağa yapmak sünnet iken oruçlu bir kimseye mekruhtur. Çünkü orucun bozulma ihtimali vardır. Orucun bozulması ise mefsedettir. Aynı şekilde abdestte saçları hilalleme sünnet iken ihramlı kimseye mekruhtur. Çünkü ihram yasaklarını işleme ihtimali vardır. Bu iki durumda da ibadetin maslahatı gözetilmiştir. Yine yalan söylemek mefsedet ve harâm iken insanların arasını düzeltmek veya eşin (karı-kocanın) ıslahı için yalan söylemek maslahatı elde etmekten dolayı caizdir. Çünkü bu durumda iki zarar söz konusudur. İki zarardan hafif olanı işlenerek büyük zarar giderilir.[380]

Fakîhler iki kişinin arasını düzeltme maslahatının yalan söyleme mefsedetinden daha büyük olması nedeniyle bu maslahatın gözetilmesi gerektiğini ifade etmişlerdir. Dolaysıyla mefsedetin giderilmesi mutlak bir kural değildir. Maslahatın mefsedetten daha büyük olması halinde maslahat tercih olunur. [381]

- **الْحَاجَةُ تَنْزِلُ مَنْزِلَةَ الضَّرُورَةِ عَامَّةً كَانَتْ أَوْ خَاصَّةً**

"Hâcet umûmi olsun husûsi olsun zarûret menzilesine tenzîl olunur."

İbn Nuceym'in alt kâide olarak incelediği bu kâide Mecelle'nin otuz ikinci maddesinde geçmektedir.[382] İhtiyaç durumu ister toplumun tamamını ilgilendirsin ister kişiye özel olsun zarûret oluşu yönüyle değerlendirilir ve insanların maslahatı

[377] Buhârî "İ'tisâm", 96 (no. 7288).
[378] Mazmaza: Ağıza dolu dolu su verip çalkalama. (Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, 348.)
[379] İstinşâk: Buruna su verme ve iç kısmını yıkama.(Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, 268.)
[380] Suyûtî, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir*, 138-139.
[381] Ali Haydar Efendi, *Dürerü'l-Hükkâm*, 1/41-42.
[382] İbn Nuceym, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir*, 78; Ali Haydar Efendi, *Dürerü'l-Hükkâm*, 1/42.

gözetilir. Sözgelimi icâre,[383] ceâle,[384] hâvale[385] ve bunun gibi akitler genel kurala aykırı olmasına rağmen ihtiyaçtan dolayı caizdir.[386]

3.1.1.5. Âdet Muhakkemdir (الْعَادَةُ مُحَكَّمَةٌ)

Subkî mezkûr kâideyi *"Âdet olana rücu edilir.*(الرجوع الى العادة)" şeklinde şer'î dayanağına değinmeyerek dördüncü sırada[387] İbn Nuceym ise Suyûtî ile aynı şer'î dayanağı zikrederek altıncı sırada ele almıştır.[388] Ayrıca bu kâide Mecelle'nin otuz altıncı maddesinde geçmektedir.[389]

Kâidenin Açıklaması ve Dayanağı

Kâidenin Açıklaması: Örf/âdet toplum içinde zamanla yerleşmiş, istikrar bulmuş genel kabuller, davranışlar veya sözlerdir. [390] İslam hukukunda örf ve âdetler dinin temel esaslarına aykırı olmadığı sürece birer fer'î delil olarak kabul edilmiş, bunun dışında olanlar ise reddedilmiştir. Bu bakımdan örf ve âdetler mutlak kabul veya reddedilme yerine bir değerlendirmeye tabi tutulmaktadır.[391]

Kâidenin Dayanağı: Rasûlullâh (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: *"Müslümanların güzel gördüğü şeyler, Allah katında da güzeldir."*[392]

Suyûtî, örf ve âdetlere itibârın fıkha râcî olduğunu söylemektedir. Örneğin bulûğ ve hayız olma yaşı ile hayzın en az süresi, nifas, namaza aykırı fiiller, azlığından dolayı affedilmiş necâsetler, abdest alırken muvâlâtın zaman bakımından az veya çok

[383] İcâre: Bir şeyi kiraya vermek. (Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, 222.)
[384] Cu'âle: Bir hizmet mukabilinde verilen ücret. Ör: Ödül koymak. (Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, 79.)
[385] Havâle: Borcu bir kimseden diğer kimseye nakletmek. (Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, 186.)
[386] Suyûtî, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir,* 139-140.
[387] Subkî, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir*, 1/50.
[388] İbn Nuceym, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir,* 79.
[389] Ali Haydar Efendi, *Dürerü'l-Hükkâm*, 1/44.
[390] Zerkâ, *Şerhu'l-kâvaidi'l-fıkhiyye*, 219.
[391] Hayreddin Karaman, "Âdet" *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1988), 1/369.
[392] Ahmed bin Hanbel, *el-Müsned*, 1/199 (no. 243).

olması, hutbenin süresi, îcâp ve kabul lafızları, selâm almak-vermek gibi konularda toplum içinde yerleşmiş âdetlere bakılarak hüküm verilir.[393]

Suyûtî, mezkûr kâideyi detaylıca ele alıp beş konu başlığı açmıştır. Bu konulara kısaca değinmek yerinde olacaktır.

a. Örf ile Sabit Olan Hükümler

İslam hukukun fer'î kaynakları arasında kabul edilen örfü *"Âdet muhakkemdir."* kâidesi başlığı altında inceleyen Suyûtî, hükümlere etki etmesi bakımından ele alınan örfün sabit olması gerektiğini ifade etmektedir. Örneğin av köpeği eğitim için birkaç defa ava çıkması gerekir. Bu sayının belirlenmesi ise zan-ı galip ile olur. Zira zan-ı galip ise örf ile ortaya çıkmaktadır.[394]

b. İtibar Edilen Muttarit (Düzenli) Âdetler

Suyûtî, bir bölgede istikrar bulmuş yani kesintisiz uzun bir zaman çoğunluk tarafından yapılagelen âdetlerin de hükümlere etkisi olduğunu belirtmektedir. Mesela bir kimse bir şeyi dirhem ile satar ve paranın cinsini belirtmeyip mutlak olarak bırakırsa, o beldede tedâvül edilen paraya hamledilir. Eğer o beldede istikrar bulmuş âdet, muayyen bir para ise bu paranın cinsini beyan etmesi vâciptir. Aksi durumda yaptığı bu satışı batıl olur. Yine dikiş, iplik, mürekkep, sürme gibi eşyalar kim üzerine kiralandığı konusunda ihtilaf varsa örfe/âdetlere râcî olunur. Eğer muttarit âdet yoksa beyan edilmesi vâciptir, aksi durumda icâre akdi batıl olur.[395] Müellif, İmam Râfi'nin (v. 623/1226) de bu görüşte olduğunu söylemektedir.[396]

Suyûtî'nin alt başlık olarak incelediği bu konu, Mecelle'nin kırk birinci maddesinde *"Âdete itibar, muttarit veya galip oluncadır.* (إِنَّمَا تُعْتَبَرُ الْعَادَةُ إِذَا اطَّرَدَتْ أَوْ غَلَبَتْ)" kırk ikinci maddesinde ise *"İtibar, galip ve yaygın olanadır; nadir olana değildir.* (الْعِبْرَةُ لِلْغَالِبِ الشَّائِعِ لَا لِلنَّادِرِ)" şeklinde müstakil birer kâide olarak geçmektedir.[397]

[393] Suyûtî, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir*, 142-143.
[394] Suyûtî, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir*, 144.
[395] Suyûtî, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir*, 146.
[396] Suyûtî, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir*, 146.
[397] Ali Haydar Efendi, *Dürerü'l-Hükkâm*, 1/50.

Suyûtî örf ile şerîatın, örf ile dilin/lafzın ve örf-i âmm ile örf-i hâssın teâruz ettiği/çeliştiği meseleleri detaylıca el alıp birçok örnekler vermiştir. Bu meselelere kısaca değinmek yerinde olacaktır.

b.1. Örf ile Şerîatın Teâruz Etmesi

Suyûtî bir bölgede örf haline gelmiş ve istikrar bulmuş meselelerin nas ile teâruz etmesi halinde iki durumun söz konusu olduğunu söylemektedir. Bunlardan birincisi: Herhangi bir şey hakkında şer'î hüküm yoksa örfe takdim edilir. Örneğin bir kimse, et yemeyeceğine dair yemin ederse ve balık yerse yemini bozulmaz. Çünkü örfte balık et sayılmaz. Aynı şekilde bir kimse halı üzerine veya ışık altında oturmayacağına dair yemin ederse Allah (c.c.) yeri halı, ışığı güneş olarak isimlendirse dahi bu kimsenin yere veya ışık altına oturmasıyla yemini bozulmaz. İkinci durum ise bir şey hakkında nas varsa örfe takdim edilir. Örneğin bir kimse, namaz kılmayacağına dair yemin ederse rükû ve secdesi olmayan namazı kılarsa yemini bozulmaz. Aynı şekilde bir kimse oruç tutmayacağına dair yemin ederse ve niyet etmeden imsak ile birlikte bir şey yemezse yemini bozulmaz. Yine bir kimse, eşine ayı görürsen sen boşsun derse eşi değil de başkası ayı görürse ve eşi bundan haberdar olursa bu durumda boşanma gerçekleşmiş olur. Bu durum şer'e hamledilir. Çünkü Rasûlullah'ın (s.a.v.) *"Ayı görürseniz oruç tutun."*[398] sözünden dolayı buradaki görme, bilme anlamındadır.[399] Suyûtî bir kelimenin lafız manasının umum, şer'î manasının da husus ifade etmesi durumunda esâh olan görüşe göre şer-i hususa itibar edilmesi gerektiğini söylemektedir. Örneğin bir kimse et yemeyeceğine dair yemin ederse murdar et yemesiyle yemini bozulmaz. Çünkü şer'an murdar et helal olmaması nedeniyle tahsis edilmiştir.[400]

b.2. Örf ile Dilin Teâruz Etmesi

Suyûtî, Şâfiî fakîhlerinin vaz' ile örfün birbirine teâruzu durumunda vaz'a meylettiğini söylemektedir. Ancak bu fakîhler arasında Cuveynî ile İmam Gazzâlî örfe itibar edilmesi gerektiği görüşündedirler. İmam Râfi' bu hususta yemin örneğini

[398] Buhârî, "Savm", 30 (no. 1900).
[399] Suyûtî, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir*, 147.
[400] Suyûtî, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir*, 147.

vermektedir. Ona göre yeminin lügat manası yaygınlaşmışsa örfe takdim edilmesi gerekir. Diğer âlimlere göre ise örfün lügatte hiçbir karşılığı/kullanımı yoksa lügatın itibara alınması gerekir. Aksi durum ihtilâflıdır. Eğer lügat terkedilip unutulmuşsa örf lügate takdim edilir. Örneğin bir kimse, bir evde oturmayacağına dair yemin ederse ve bu kimse bedeviyse bina ve bina olmayan meskenlerde oturmasıyla yemini bozulur. Zira toplum, her ikisine de ev dediğinden burada örf ve lügat birbirine mutabık olmuştur. Bedevi olmayan kişinin bu yemini hakkında ise iki görüş vardır, zikredilen asla binaen örfe itibar edilirse yemini bozulmaz, esâh olan görüşe göre ise yemini bozulur. Yine bir kimse su içmeyeceğine dair yemin ederse ve tuzlu su içerse, bu içmesi alışkanlık haline getirmese de yemini bozulur, çünkü isimlendirmeye ve dilde kullanımına itibar edilir.[401]

Suyûtî konu ile ilgili örnekleri verdikten sonra bazı fakîhlerin görüşlerini tenbîh başlığı altında ele almıştır. Bu tenbîhe göre Şeyh Ebû Zeyd (v.?) şunları söylemiştir: "İmam Şâfiî'nin yemin konusunu örfe mi dile mi bina ettiğini bilmiyorum. Eğer dile göre hüküm verilirse bir kimse, baş yemeyeceğine dair yemin ederse ve kuş ya da balık başı yerse yemini bozulur. Eğer örfe göre hüküm verilirse, köy halkı çadırı ev olarak kabul etmez."[402] İmam Râfi' ise şöyle demiştir: "Bazen dile göre hüküm verilir, bu da dilin zahir ve yaygın olmasıyla olur. Aslolan da budur. Bazen de örfe göre hüküm verilir ki bu da örfün devamlı ve sürekli olmasıyla olur."[403]

b.3. Örf-i Âmm ile Örf-i Hâssın Teâruz Etmesi

Suyûtî bir bölgenin tamamına ait örf (örf-i âmm) ile belli bir bölgeye ait örfün (örf-i hâss) hükümlere etkisini kapsam açısından ele almıştır. Şöyle ki öfr-i hâss eğer sınırlandırılmışsa şer'î hükümlere etkisi yoktur, yani böyle bir durumda örfe itibar edilmez. Eğer yaygın ise hükümlere etkisi vardır.[404] Müellif konu ile ilgili şöyle bir soru yöneltmektedir: Bir halkın adetinde geceleri mahsullerini, gündüzleri de hayvanlarını muhafaza etmek varsa bu adet örf-i âmm menzilesinde mi olur? Suyûtî

[401] Suyûtî, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir*, 148.
[402] Nevevî, *Ravzatü`t-tâlibin ve umdetü'l-müftîn*, thk. Züheyr el-Şaveys (Beyrut- Dımeşk-Umman: el-Mektebü'l-İslamî, 1412), 11/81.
[403] Suyûtî, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir*, 150.
[404] Suyûtî, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir*, 151.

bu soruya esâh olan görüşle yanıt verir, buna göre mezkûr adet, örfi-âmm olmaktadır.[405] Böylece örf-i âmm ile örf-i hâssın teâruzunun söz konusu olması durumda örf-i âmmın öncelendiği görülmektedir.

c. Devamlı Olan Âdetler Şart Olarak Kabul Edilir mi?

Suyûtî, devamlı ve düzenli olan âdetlerin şart olarak kabul edilip edilmemesi hususunu soru-cevap yöntemi ile ele alıp ilgili fer'î meselenin hükmünü fakîhlerin görüşleri bağlamında açıklamıştır. Örneğin bir memlekette devamlı olarak üzümler olgunlaşmadan kesilmesi âdet haline gelmişse bu âdetler şart olarak kabul edilir mi, yani kesme şartı olmaksızın yapılan üzüm satışı sahih olur mu? Bu konu hakkında iki görüş vardır. Esâh olan görüşe göre bu satış sahih değildir. Kaffâl'a (v. 365/976) göre ise bu satış caizdir. Aynı şekilde borç alan bir kimse, geri ödemede fazlasıyla ödemeyi âdet haline getirmişse bu şart olarak kabul edilir mi? Bu kişiye borç vermek harâm mıdır? Bu konu hakkında da iki görüş vardır. Esâh olan görüşe göre şart olarak kabul edilmediğinden dolayı harâm değildir.[406]

Müellifin verdiği örneklerden anlaşıldığı üzere düzenli âdetlerin şart olarak kabul edilmediğidir. Ancak bu konunun istinası da mevcuttur. Şöyle ki mümin bir kimse ile kafir bir kimse tartışsa ve emân[407] şart koşulmuşsa (iki tarafa da yardım edilmemesi) bundan dolayı mümine yardım etmek caiz olmaz. Peki, emân şart koşulmamışsa ve emân da âdetten ise burada emân şart koşulmuş gibi kabul edilir mi? Esâh olan görüşe göre şart koşulmuş gibi kabul edilir.[408]

d. Lafızlara Hamledilen Örf

Suyûtî lafızlara hamledilen örf başlığı altında İmam Râfi'nin görüşünü incelemiştir. Şöyle ki baskın âdetler, insanların revaçta olan alışverişe rağbet etmesinden dolayı muamelatı etkiler iken talik[409] ve ikrarı etkilemez. Aksine lafızlar

[405] Suyûtî, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir*, 151.
[406] Suyûtî, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir*, 151.
[407] Emân: Düşmana verilen can, mal, ırz ve din güvenliğini sağlayan dokunmazlık güvencesi. (Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, 119.)
[408] Suyûtî, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir*, 151.
[409] Talîk: Adli bir muamelenin veya muhakemenin gelecek bir zamana bırakılması. (Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, 543.)

bu durumda umûm üzere kalır. Zira talikin vukuu azdır. İkrar ise önceki bir gerekliliğin ihbarıdır. Gereklilik de çoğu zaman örf-ü galibe takdim edilir. Şayet bir kimse, kendi aleyhinde mutlak dirhemler üzerine ikrarda bulunup bu dirhemleri devletinin basımı olmayan dirhemlerle açıklarsa bu açıklaması kabul edilir.[410] Bu bağlamda Mecelle'nin yetmiş dokuzuncu maddesinde *"Kişi, ikrarıyla sorumlu tutulur.* الْمَرْء مُؤَاخَذ بِإِقْرَارِهِ" kâidesi yer almaktadır.[411]

e. Mutlak Olarak Teşri Olan Meseleler

Suyûtî, mutlak olarak teşri olan meseleleri âlimlerin görüşleri bağlamında açıklık getirmiştir. Şöyle ki herhangi bir şey hakkında şerîatta tanımlanabilen belli bir hüküm yoksa veya lügatte kuralı yoksa örfe göre hüküm verilir. Örneğin gizlenmiş bir şeyin çalınması (şerîatte buna dair kesin bir hüküm yoktur, bir şeyin gizlenmiş olarak kabul edilmesi için örfe bakılması gerekir, çünkü gizlenmiş malın çalınmasında el kesme haddi vardır); alışverişte kabz;[412] ayrılma (bir şeyi satın alıp almama esnasında ayrılmanın örfe göre belirlenmesi); hayzın zamanı ve süresi; ölü araziyi ihya etmek (bazı yerlerde ölü arazi devlet tarafından el konulduğu için örfen o yerin dokunulmazlığı anlaşılır); hangi konular gasp sayılır; namazda niyet konusunda, niyetin tekbirle birlikte olması mı yoksa kişinin kendi içinden namaza hazır olunması mı gereklidir ya da niyetten sonra tekbir getirmek mi gereklidir? Bu konuda İmam Nevevî (kendi zamanına göre) istihdarı (hazır olma hali) şart koşmuştur. Bu vb. meselelerin hepsinde şer'î olarak kesin hüküm olmadığından dolayı örfe göre hüküm verilir. Yemin meselesinde ise öncelikle dile sonra örfe bakılır. Örfe itibar edilmeyen bununla birlikte dilde ve şer'î bir kuralı olmayan meseleler, bundan istisna edilir. Örneğin: Mezhebin aslına göre, mu'âtât akdi ile alışveriş sahih değildir. Ancak âdet bu tür âdet haline gelmişse günahı yoktur. İmam Nevevî ise şöyle demiştir: "Delili daha kuvvetli ve doğru olan (Mu'âtât akdinin) sahih olmasıdır. Zira konuyla alakalı şerîatte herhangi bir lafız itibara alınmamıştır. Dolayısıyla benzeri lafızlarda olduğu gibi burada da örfe rücu vâciptir. Örneğin istisna'[413] akdinde, ücret karşılığında

[410] Suyûtî, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir*, 152.
[411] Ali Haydar Efendi, *Dürerü'l-Hükkâm*, 1/79.
[412] Kabz: Müşterinin satın aldığı şeyi bayiden fiilen teslim alması. (Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, 282.)
[413] İstısnâ: Sipariş akdi, bir şeyi yapmak üzere -malzeme ustadan- sanat ehli ile sözleşme yapmaktır. (Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, 261.)

çalışmayı âdet edinenler şart koşmadıkça esâh olan görüşe göre başka bir şeye hakları yoktur. Yine bir kimse dikmesi veya kısaltması için terziye bir elbise vermesi veya berberin önüne oturup berberin onu tıraş etmesi ve yahut kesecinin önüne oturup kesecinin onu keselemesi veya izin alarak gemiye binip sahile varması gibi. Hamama giriş ise hiçbir şey konuşulmasa dahi ücret gerektirmektedir. Zira hamama giren orada durmasıyla hamamdan faydalanır. Burada ise fayda sahibi faydasını (başkasına) vermiştir.[414]

3.1.2. Beş Temel Kâide Dışındaki Diğer Kâideler

Suyûtî, eserindeki birinci bölümde beş temel kâideyi dayanağıyla birlikte ele almış, ikinci bölümde ise kırk kâideye yer vermiştir. Bu kırk kâide içinden tespit ettiğimiz sekiz kâide dayanağı nassa dayanmaktadır. Bu bölümde eserdeki beş temel kâide dışındaki dayanağı nas olan kâideler ele alınacaktır. Bu kâideler ele alınırken Suyûtî'nin ehemden mühime metodu takip edilmemiştir.

3.1.2.1. Helâl ve Harâm Birleşirse Harâm Gâlip Kılınır (إِذَا اجْتَمَعَ الْحَلَالُ وَالْحَرَامُ غُلِّبَ الْحَرَامُ)

Subkî mezkûr kâideye ilgili konuda fasıl başlığı açarak değinirken İbn Nuceym mezkûr kâidenin şer'î dayanağını zikrederek alt başlık şeklinde ele almıştır.[415]

Kâidenin Açıklaması ve Dayanağı

Kâidenin Açıklaması: Herhangi bir meselede harâm ve helalin hükmü aynı anda mevcut ise harâm gözetilmiş olur. Yani yasak olan bir şeyi işlememek için helal terk edilir.

Kâidenin Dayanağı: Rasûlullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: *"Helal ve harâm birleşirse harâm helal üzerine galip gelir."*[416]

Görüldüğü üzere mezkûr kâide lafızları değiştirilmeden olduğu gibi hadisten iktibas edilmiştir. Bu hadisi destekler mahiyette gördüğümüz şu hadis de dikkat

[414] Suyûtî, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir,* 154-155.
[415] Subkî, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir*, 1/117; İbn Nuceym, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir*, 93.
[416] Beyhakî, *es-Sünenu'l-kübrâ,* 7/275 (no. 13969).

çekmektedir: *"Kul, sakıncalı şeylere düşme endişesiyle sakıncası olmayan bazı şeyleri terk etmedikçe gerçek muttakilerin derecesine ulaşamaz."*[417]

Suyûtî kâidenin dayanağını verdikten Şâfiî fakîhlerinin *"Tahrim/yasak, helâlden daha sevimlidir, çünkü tahrimde harâmdan kaçınmak için mubahın terki vardır."* sözünü aktarır.[418] Mezkûr kâide ile ilgili fer'î meselelerin birkaçı şöyledir: Anne veya babasından biri ehli kitap diğeri ise Mecusî veya Putperest olan bir kimsenin -azhar olan görüşe - kestiği hayvanın etinden yenilmez ve onunla nikâh kıyılmaz. Bu kimsenin babası ehli kitap dahi olsa (annesi Mecusî veya Putperest olduğu için) harâm ile helâlin birleşmesi söz konusudur ve bu durumda harâmdan kaçınmak gerekir.[419]

Kâidenin istisnaları: Tefsir kitaplarındaki yazılar eğer Kur'ân ayetlerinden daha fazla ise esâh olan görüşe göre abdestsiz dokunmak caizdir.[420]

Bu kâidenin kapsamına başka bir kâide daha girer ki o da şudur:

- **إِذَا تَعَارَضَ الْمَانِعُ وَالْمُقْتَضِي قُدِّمَ الْمَانِعُ**
  "Mâni (engel) ve muktadî (işi gerektiren) çakışırsa mâni takdim olunur."

İbn Nuceym mezkûr kâideye fasıl başlığı altında değinmiştir.[421] Ayrıca bu kâide Mecelle'nin kırk altıncı maddesinde geçmektedir.[422] Mezkûr kâideye göre bir işte aynı anda bir şey amel edilmesini gerektirse diğer bir şey de yapılmasını engellerse o şeyin yapılmaması tercih edilir. Yani engelleyici unsur olan mâni'nin gereği yapılır. Örneğin abdestte vakit daralırsa veya abdest suyu azalırsa bu durumda abdestin sünnetlerini eda etmek harâm olur. Çünkü namaz kılmak farz/muktadî, vaktin daralması veya suyun yokluğu manî'dir.[423] Eğer sünnet eda edilirse farz olan namaz, mâni olan suyun yokluğu veya vaktin daralmasıyla terk edilmiş olmaktadır, oysa farz daha önemlidir. Bu kâidenin aksine bir kâide de vardır ki o da şudur:

---

[417] Tirmizî, "Kıyâme", 35 (no. 2451)
[418] Suyûtî, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir*, 165.
[419] Suyûtî, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir*, 166.
[420] Suyûtî, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir*, 167.
[421] İbn Nuceym, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir*, 100.
[422] Ali Haydar Efendi, *Dürerü'l-Hükkâm*, 1/80.
[423] Suyûtî, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir*, 178.

- **الْحَرَامُ لَا يُحَرِّمُ الْحَلَالَ**

  "Harâm olan bir şey helal olanı harâm kılmaz."

Bu kâideyi şöyle bir örnek ile izah etmek mümkündür: Bir kimse iki kız kardeş ile evlenirse birinci eşten dolayı ikinci eş harâm olur, fakat ikinci eş birinci eşi harâm kılmaz. [424] Yani ikinci eş harâmdır ve harâm olması nedeniyle helal olan birinci eşi harâm kılmaz.

3.1.2.2. Îsâr İbadetlerde Mekrûh Başka Şeylerde Sevimlidir (الْإِيثَارُ فِي الْقُرْبِ مَكْرُوهٌ وَفِي غَيْرِهَا مَحْبُوب)

İbn Nuceym, Allah'a (c.c.) yakınlaşmada îsârın mekruh olup olmadığını hususunu soru şeklinde ele almış akabinde ise İmam Şâfiî'nin "Îsâr ibadetlerde mekrûh başka şeylerde güzeldir." sözünü aktararak cevap vermiştir.[425]

Kâidenin Açıklaması ve Dayanağı

Kâidenin Açıklaması: Bir ahlak terimi olan îsârı Curcânî şöyle tarif etmektedir: "Kişinin başkasının yarar ve çıkarını kendi çıkarına tercih etmesi veya bir zarardan öncelikle onu koruması demektir."[426] İbadetler hususunda ise îsâr mekruhtur.

Kâidenin Dayanağı: Allah Teâla şöyle buyurmuştur: *"Kendileri son derece ihtiyaç içinde bulunsalar bile onları kendilerine tercih ederler."*[427]

İzzuddîn b. Abdüsselam, Allah'a (c.c.) yakınlaşma söz konusu olan durumlarda, abdestte su, setr-i avret ve namazlarda ilk safta îsâr söz konusu olmadığını söylemektedir. Çünkü bu durumların tamamı ibadet niteliğindedir. Bu ibadetlerde ise taz'im ve iclâl vardır. Taz'im ve iclâli terk etmek ise uygun değildir.[428] İmam Cuveynî ise namaz vakti içinde bir kimsenin yanındaki abdest suyunu bir başkasına vermesinin

---

[424] Suyûtî, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir*, 179.
[425] İbn Nuceym, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir,* 101.
[426] Curcânî, *et-Taʿrîfât*, "el-îs̱âr" md. 1/40. (أن يقدم غيره على نفسه في النفع له والدفع عنه، وهو النهاية في الأخوة)
[427] el-Haşr 22/9.
[428] Suyûtî, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir*, 180.

caiz olmadığını, çünkü îsârın ibadetlerin aksine nüfuslara/zata taalluk ettiğini söylemektedir.[429] Suyûtî konuyu şöyle özetlemiştir: Îsâr vacibi terk etmeye sebep oluyorsa harâmdır, sünneti terk etmeye veya mekruh bir fiili işlemeye sebep oluyorsa mekruhtur.[430]

3.1.2.3. Hadler Şüphe ile Düşer (الْحُدُودُ تَسْقُط بِالشُّبُهَاتِ)

Subkî mezkûr kâideyi ilgili meselede "الحدود تسقط بالشبهة" lafzıyla İbn Nuceym ise "الْحُدُودُ تُدْرَأُ بِالشُّبُهَاتِ" lafzıyla zikretmiştir.[431] Mecelle'nin yetmiş dördüncü maddesinde ise *"Tevehhüme itibâr edilmez."* (لَا عِبْرَةَ لِلتَّوَهُّمِ) şeklinde geçmektedir.[432]

Kâidenin Açıklaması ve Dayanağı

Kâidenin Açıklaması: Fıkhî bir terim olan had, Allah (c.c.) hakkı olarak yerine getirilmesi gereken kısas ve diyet dışındaki cezaî müeyyidelerdir. Had cezalarını gerektiren suçlar Hanefî mezhebine göre beş, cumhura göre ise yedi tanedir. Bu suçlar şunlardır: Hırsızlık (sirkat), yol kesmek vb. (hirabe), zina, iffetli bir kadına zina iftirasında bulunmak (kazf), içki içmek, dinden dönmek (irtidat) ve meşru yönetime isyan etmek (bağy).[433]

Şer'î hadlerin tatbikinde adalet ve hakkaniyet esastır. Hadler büyük cezalardan olması hasebiyle uygulanması hususunda göz önünde bulundurulması gereken önemli noktalar vardır. Bunlardan biri de işlenen suçun kesin deliller ile ispat edilmesidir. Kesin deliller ile ispat edilmeyen suçlar, şüpheli olması hasebiyle had cezası uygulanmaz.

---

[429] Suyûtî, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir,* 180.
[430] Suyûtî, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir,* 180.
[431] Subkî, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir,* 1/21; İbn Nuceym, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir,* 108.
[432] Ali Haydar Efendi, *Dürerü'l-Hükkâm,* 1/73..
[433] Ebû Ceyb, Sa'dî, *el-Kâmûsu'l-fikhiyye luğaten ve ıstilâhen* (Lübnan: Daru Nuru's-Sabâh, 1434/2011),102; Ali Bardakoğlu, "Had", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1996), 14/547-549.

Kâidenin Dayanağı: Rasûlullâh (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: *"Gücünüz yettiğince hadleri defedin."*[434] *"Gücünüz yettiğince Müslümanlar üzerinden hadleri düşürün, bir çıkış yolu bulursanız onu uygulayın, şüphesiz ki imamın af konusunda yaptığı hata ceza konusunda yaptığı hatadan daha hayırlıdır."*[435]

Suyûtî **"**Hadler şüphe ile düşer" kâidesine dair birçok farklı fer'î meselelere değinmiştir. Bunlardan birkaçı şöyledir: Bir kimse kendi babasının veya oğlunun ya da efendisinin malını çalarsa had cezası olarak eli kesilmez. Çünkü o malda hakkı olabileceği şüphesi vardır. Şöyle ki babanın çocuğa, çocuğun da babaya belli şartlar dahilinde bakma yükümlülüğü vardır. Efendinin baba ve oğula benzetilmesi ise efendinin kendisine nafaka vermesinden dolayıdır. Yine bir kimse kendi malı olduğu zannıyla bir şeyi çalarsa eli kesilmez, aynı şekilde babasının veya oğlunun mülkü olduğunu zannederek çaldığı mal için de eli kesilmez. Namazı kasıtlı olarak terk eden de öldürülmez, çünkü namazın terki hususunda had cezasının uygulanıp uygulanmaması meselesi fakîhler arasında ihtilâflı konudur. İhtilaflı konularda da şüphe olması hasebiyle had cezası uygulanmamaktadır.[436]

Suyûtî fer'î meselelere dair çeşitli örnekler vererek konunun daha iyi anlaşılmasına katkı sunmuştur. Bununla birlikte yer yer tenbîh başlığı açarak kâideye dair önemli ikâzlarda da bulunmuştur. Bu tenbîhlerden biri de şöyledir: Şüphe kefâreti düşürür; ta'ziri[437] düşürmez. Kaffâl tenbîhe dair şöyle bir açıklama yapmaktadır: "Şüphe ile fidye düşmez, çünkü fidye mali bir sorumluluk gerektirir ve yerine getirmesi kolaydır. Ancak kefâret ondan sakıt olur, çünkü kefâret ukubet (büyük ceza) gerektirir. Nasıl ki had konularında bu tür kolaylıklar varsa kefârette onlara ilhak edilmiştir. Şüphe işlenen yerde değil de failde ise (suçu işleyende kasıt yoksa) günah ve harâm sakıt olur."[438]

---

[434] İbn Mâce, "Hudûd", 20 (no. 2545).
[435] Tirmizî, "Hudûd", 15 (no. 1424).
[436] Suyûtî, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir*, 188-189.
[437] Ta'zir: Hakkında belli bir ceza, bir şer'î had bulunmayan suçlardan dolayı tertip ve tatbik edilecek olan ceza. (Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, 551.)
[438] Suyûtî, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir*, 190.

3.1.2.4. Harîm Harîmin Hükmünü Alır (الْحَرِيمُ لَهُ حُكْمُ مَا هُوَ حَرِيمٌ لَهُ)

Kâidenin Açıklaması ve Dayanağı

Kâidenin Açıklaması: Fıkhî bir terim olan harîm; herhangi bir kamu malının (ağaç, kuyu, ihya edilen arazi vb.) etrafında olan kısmının hukukî olarak koruma altına alınmasıdır. Dolaysıyla bir yerin hükmü ne ise o yerin çevresindeki belli bir miktar da aynı hükme tabi olur. [439]

Kâidenin Dayanağı: Rasûlullâh (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: "*Helâl bellidir, harâm da bellidir. Bu ikisinin arasında ise bazı şüpheli şeyler vardır ki insanların çoğu bunları bilmezler. Kim şüpheli şeylerden sakınırsa dinini ve ırzını (namus ve haysiyetini) korumuş olur. Kim de şüpheli şeylere düşerse harâma düşmüş olur, tıpkı koruluğun etrafında sürüsünü otlatan çoban gibi ki her an koruluğa düşebilecek durumdadır."*[440]

Mezkûr kâidenin şer'î dayanağına değinen Suyûtî bu bağlamda Zerkeşî'den nakil yaparak kâideye açıklık getirmiştir. Zerkeşî, harîmin vacibe dahil edildiğini harâm, mekruh ve nehyedilen her şeyin harîme sahip olduğunu söylemektedir. Yani harîm, harâmı kuşatmaktadır. Harîmu'l-vâcip, kendisiyle vacibin tamamlandığı şeydir. Örneğin abdestte, yüz ile birlikte boyun ve başın bir kısmının yıkanması vâciptir. Zira abdestin farzlarından olan yüzün tamamının yıkanması esnasında boynun ve başın bir kısmı da yıkanır. Aynı şekilde kolların bir kısmının yıkanması veya göbeğin bir kısmının örtünmesi de harîmu'l-vâciptir.[441]

[439] Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü,* 181.
[440] Müslim, "Musâkât", 22 (no. 1599).
[441] Suyûtî, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir,* 193.

3.1.2.5. Harâç Damân Karşılığındadır (الْخَرَاجُ بِالضَّمَانِ)

Mezkûr kâide hadis-i şeriften aynen iktibas edilmesi hasebiyle Subkî ilgili meselede hadisi zikrederek konuya açıklık getirirken İbn Nuceym ise müstakil başlık altında ele almıştır.[442] Ayrıca bu kâide Mecelle'nin seksen beşinci maddesinde geçmektedir.[443]

Kâidenin Açıklaması ve Dayanağı

Kâidenin Açıklaması: Fıkhî bir terim olan damân ödeme sorumluluğunu ifade eder. Bir şeyin sorumluluğunu üstlenen kimse bu şeyin menfaatine de sahip olur.[444] Şöyle ki herhangi bir mal kişinin kendi mülkü altında iken helak olursa bu kişinin mülkü olması nedeniyle kendisi zararı telafi eder. Bu bakımdan bir şeyin ödeme sorumluluğunu üstlenen kimse aynı zamanda bu şeyin menfaatinden de istifade eder. Yani bir şeyden faydalanmak tazmine bağlıdır.

Kâidenin Dayanağı: Hz. Aişe'den (r.anh.) şöyle demiştir: "Bir adam, bir köle satın aldı ve bu köle Allah'ın dilediği vakte kadar adamın yanında kaldı sonra adam kölede bir kusur buldu, bunu Rasûlullah'a (s.a.v.) dava etti, köle adama geri verildi, kölenin sahibi ise 'Ya Rasûlullah, hizmetçim/kölem kullanıldı.' deyince Rasûlullâh şöyle buyurdu: *"Haraç, daman iledir."*[445]

Suyûtî kâidenin dayanağına ilişkin varit olan hadisin sebebi nüzulüne yer verip bilahare ilgili hadisin şerhi olan Ebû Ubeyde'nin (v.?) şu sözünü aktarmıştır: "Bu hadisteki harâç/fayda kölenin sağladığı faydadır, şöyle ki adam köleyi satın alır ve bir süre kullanır sonra satıcıdan dolayı bir kusuru fark eder ve köleyi geri iade eder, böylece ödediği bütün ücreti geri alır, bu sırada köleden de faydalanır. Çünkü köle, satın alanın sorumluluğu altındaydı, helak olsaydı satın alan kişinin malı helak olmuş

[442] Subkî, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir*, 2/41, 214; İbn Nuceym, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir*, 127.
[443] Ali Haydar Efendi, *Dürerü'l-Hükkâm*, 1/88.
[444] Hamza Aktan, "Damân", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1993), 8/450.
[445] Ebû Dâvud, "Buyû", 22 (no. 3510).

olurdu."[446] Yani köleden faydalandığı için herhangi bir ödeme yapılmamıştır. Çünkü malın helak olma riskini göze alan menfaatine de sahip olur.

3.1.2.6. Fiili Çok Olanın Fazileti de Çok Olur (مَا كَانَ أَكْثَرَ فِعْلًا كَانَ أَكْثَرَ فَضْلًا)

Kâidenin Açıklaması ve Dayanağı

Kâidenin Açıklaması: Bir ibadette ne kadar çok fiil, gayret ve meşakkat varsa bu ibadet diğer ibadetlere oranla daha faziletli olur. Ancak farz veya sünnet olan ibadetlerin ruhuna aykırı olmama şartı vardır.

Kâidenin Dayanağı: Rasûlullah (s.a.v.) Hz. Aişe'ye (r.anha) şöyle demiştir: *"Amelinin sevabı, çektiğin eziyet kadardır."*[447]

Suyûtî, mezkûr kâideyi açıklama bağlamında vitir namazını fasılalı kılmanın daha efdâl olduğunu söylemektedir. Çünkü fasılalı şekilde namazı kılmada fazladan niyet, tekbir ve selam vardır. Aynı şekilde oturarak kılınan nâfile namazın ayakta kılınan namazın ve hastalık nedeniyle uzanarak kılınan namazın oturarak kılınan namazın yarısı olduğunu ifade etmektedir. Suyûtî, Şâfiî mezhebinin genel görüşü olan ifrâd haccının[448] kırân haccından[449] daha faziletli oluşunun sebebini de mezkûr kâide ile açıklık getirmiştir. Şöyle ki ifrâd haccında, umre ve hac ayrı ayrı ifa edilmesi nedeniyle daha fazla fiil ve meşakkati barındırmaktadır. Dolayasıyla ifrâd haccı kırân haccından daha faziletlidir.[450]

Kâidenin istisnaları: Rasûlullah'ın (s.a.v.) fiiline riâyet etmek için Duhâ namazını sekiz rekât kılmak daha efdâldir, en fazlası on iki rekattır. Namazda kısa süreleri okumak, bazı sürelerden -uzun olsa dahi- daha efdâldir. Çünkü bu durumlar Rasûlullah'ın genellikle yaptığı fiillerden dolayı alışagelmiştir. Yine cemaatle namaz

---

[446] Suyûtî, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir*, 206-207.
[447] Ebu'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc Müslim, *el-Câmiʿu's-sahîh*, thk. Muhammed Fuâd Abdülbaki (Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâs el-Arabî, ts.), "Hac", 15 (no.1211).
[448] İfrâd Haccı: Umre niyeti olmaksızın sadece hacca niyet etmek. (Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, 232.)
[449] Kırân Haccı: Tek bir ihramla hac ile umreyi birlikte niyet etmek suretiyle yapılan hac. (Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, 307.)
[450] Suyûtî, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir*, 217.

kılmak, tek başına yirmi beş defa namaz kılmaktan daha efdâldir. Sabah namazı diğer namazlardan kısa olmasına rağmen daha efdâldir.[451]

3.1.2.7. Farz Nâfileden Daha Faziletlidir (الْفَرْضُ أَفْضَلُ مِنْ النَّفْلِ)

Subkî mezkûr kâideyi umûmî kâideler başlığı altında zikrederken İbn Nuceym on üçüncü kâide olarak "الْفَرْضُ أَفْضَلُ مِنْ النَّفْلِ إلَّا فِي مَسَائِلَ" lafzıyla zikretmiştir. İbn Nuceym bu kâidenin istisnası olarak üç tane fer'î meseleye değinmiştir: Bunlar: Fakire bağış yapmak, selam vermek ve namaz vakti girmeden abdest almaktır.[452]

Kâidenin Açıklaması ve Dayanağı

Kâidenin Açıklaması: Farzlar emredilen ibadetlerden olması nedeniyle dinde önemi büyüktür. Zira nâfile ibadetlerin aksine emredilen ibadetlerin terkinde bir kısmı dünyevî olmakla birlikte uhrevî ceza söz konusudur.

Kâidenin Dayanağı: Rasûlullâh (s.a.v.) rabbinin şöyle buyurduğunu bildirmiştir: "*Bana yakın olanlar, ancak kendilerine farz kıldığım şeyleri eda etmekle yakın olmuşlardır."*[453]

Mezkûr kâidenin istisnalarının olduğunu söyleyen Suyûtî bu hususta Subkî'nin şu sözlerini aktarmaktadır: "Bu kâide, kendisini hiçbir şekilde bozacak bir yolu olmayan yerleşik bir asıldır; fakat bundan istisna edilen konular vardır. Bu konular şunlardır: Fakire bakmak vâcip, bağış yapmak ise mustehabtır. Ancak fakire bağış yapmak sünnet olmasına rağmen fakire bakmaktan daha efdâldir. Yine selam vermek sünnet, almak vâciptir. Buna rağmen selam vermek, selamı almaktan daha efdâldir. Bunun delili ise Rasûlullâh'ın (s.a.v.) şu sözüdür: *"İki kişinin hayırlısı selamı ilk verendir."*[454] Yine imâmet, farzı kifâye veya farzı ayn olmasına rağmen İmam Nevevî'nin de tercih ettiği görüşe göre ezan, imâmetten daha efdâldir. Yine vakit girdikten sonra abdest almak vâcip olmasına rağmen, vakit girmeden önce abdest

[451] Suyûtî, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir*, 217-218.
[452] Subkî, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir*, 1/185; İbn Nuceym, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir*, 132.
[453] Buhârî, "Rikâk", 81 (no. 6502).
[454] Buhârî, "Edeb", 78 (no. 6077).

almak, vakti girince almaktan daha efdâldir."[455] Suyûtî bunları aktardıktan sonra manzum bir şekilde konuyu şöyle özetlemiştir:

- Vaktinden önce abdest almak, selamı ilk vermek ve fakire bağışta bulunmak hariç nâfileler, farzdan daha fazla olsa dahi farz ibadetler, âbidin nâfilesinden daha efdâldir.[456]

3.1.2.8. Kolay Olan Zor Olan ile Düşmez (الْمَيْسُورُ لَا يَسْقُطُ بِالْمَعْسُورِ)

Subkî mezkûr kâideyi umumî kâideler başlığı altında aynı lafızlar ile zikretmektedir.[457]

Kâidenin Açıklaması ve Dayanağı

Kâidenin Açıklaması: İbadetin bir kısmını yapmaya güç yetiren kimse, diğer bir kısmına güç yetiremiyorsa bu ibadeti gücü nispetinde yerine getirmesi gerekir. Bu kimseden ibadetin tamamı düşmez.

Kâidenin Dayanağı: Rasûlullâh (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: *"Size bir şey emrettiğim zaman, gücünüz yettiğince onu yerine getirin."*[458]

Subkî, bu hadis ile ilgili olarak kâidelerin istinbât ettiği en meşhur delil olduğunu söyler.[459] Suyûtî ise mezkûr kâide hususunda ashabının Ebû Hanife'nin *"Üzerinde hiçbir elbise/örtü olmayan kişi oturarak namaz kılar."* sözüne karşılık *"Eğer bu kişi avretini örtmeye gücü yetmiyorsa neden bu kişiden farz olan kıyam düşer?"* sözüyle reddettiklerini aktarır ve kâidenin uygulama alanlarına değinir. Bunlar: Uzuvlarının bir kısmı kesik olan kişi abdestte uzuvlarının geri kalan kısmını yıkaması vâciptir. Namazda setri avretin bir kısmını örtmeye güç yetiren, gücü yettiği kadarını örter. Namazda ellerini ancak meşru miktardan fazla veya az kaldırabilen bir kimse, bu durumda mümkün olanı yapmalıdır. Rûku ve secdeyi yapmaktan aciz

[455] Suyûtî, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir*, 220-222.
[456] Suyûtî, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir*, 220-222.
[457] Subkî, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir*, 1/155.
[458] Buhârî, "İ'tisâm", 96 (no. 7288).
[459] Suyûtî, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir*, 239-242.

olduğu halde kıyamı yapabilen kimse, ittifakla kıyamı yapması gerekir.[460] Verilen örneklerden de anlaşıldığı üzere mükellefin gücü nispetinde ibadetleri yerine getirmesi söz konusudur. Müellif kâideye dair birçok istisnai konulara da yer vermiştir. Bunlardan biri de şöyledir: Orucu bir süreye kadar tutmaya güç yetiren kişi, günün devamında oruçlu olması gerekmez.[461]

Suyûtî'nin ele aldığı her bir kâide kapsamlı olması hasebiyle üzerinde farklı çalışmalar halihazırda devam etmektedir. Bu çalışmalardan biri de hususî olarak mezkûr kâide üzerine الْمَيْسُورُ لَا يَسْقُطُ بِالْمَعْسُورِ adıyla telif edilmiştir.[462]

[460] Suyûtî, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir*, 239-242.
[461] Suyûtî, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir*, 239-242.
[462] Hâdî, İman Abuldulhamîd, *Kâide: el-Meysûr la yeskût bi'i-me'sûr* (Riyâd: Dâru'l-Keyân, 1427/2006).

3.2. DAYANAĞI İÇTİHÂD OLAN KÜLLÎ KAİDELER

Daha önce değindiğimiz gibi Suyûtî mezkûr eserinde kâideleri ehemden mühime bir metodu takip etmiştir. Bu bağlamda bazı kâidelerin dayanağını nas olarak belirtmiştir. Ancak eserde birtakım kâideler var ki müellif bu kâidelerin dayanağına yer vermemiştir. Zira bu kâideler fakîhler tarafından İslâm hukukunun ruhuna mutabık, yoğun bir ictihâd ürünü olarak ortaya konulmuştur. Bu bölümde dayanağı ictihâd olarak tespit ettiğimiz otuz iki kâide ve uygulama alanlarına yer verilecektir.

3.2.1. الِاجْتِهَادُ لَا يُنْقَضُ بِالِاجْتِهَادِ / *"İctihâd ictihâdı nakzetmez."*

İbn Nuceym mezkûr kâideyi beş temel küllî kâide dışındaki bütün cüz'î meseleleri kapsayan küllî kâideler başlığı altında birinci kâide olarak zikretmektedir.[463] Mecelle'de ise "الِاجْتِهَادُ لَا يُنْقَضُ بِمِثْلِهِ" lafzıyla geçmektedir.[464]

Bu kâideye göre bir fakîhin ictihâdı başka bir fakîhin ictihâdı ile bozulamaz veya başka bir ictihâd ile kıyaslanamaz. Suyûtî, bir ictihâdın bir başka ictihâdı bozması ile istikrarsızlık meydana geleceğini söyler. Zira bu şekilde birbirini reddeden ictihâdlar çoğalır ki bu da büyük bir zorluk ortaya çıkartır. [465] Suyûtî mezkûr kâidenin illetini açıkladıktan sonra kâidenin dayanağının sahâbenin icmâ'sı olduğunu ifade eder ve İbnu's-Sebbağ'ın (v. 477/1084) şu rivayetine yer verir: "Hz. Ebû Bekir (r.a.) bir meselede ictihâd edip bir hükme varmış, Hz. Ömer ise (r.a.) bu hükme muhalefet etmesine rağmen onun verdiği hükmü reddetmemiş, kabul etmiştir. Yine Hz. Ömer (r.a.) müşerreke[466] hakkında bir hüküm vermiş, bunda müşareke/ortaklık olmaz demiştir. Daha sonra ise bu ortaklığı geçerli saymış ve şöyle demiştir: 'O da bizim hükmümüzdür, bu da bizim diğer bir hükmümüzdür.' Diğer bir meselede yani dedenin (mirası) hakkındaki meselede ise farklı hükümler vermiştir."[467]

---

[463] İbn Nuceym, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir*, 89.
[464] Ali Haydar Efendi, *Dürerü'l-Hükkâm*, 1/34.
[465] Suyûtî, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir*, 158.
[466] Müşerreke: Miras meselesi (Himâriyye, meselei haceriye). (Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, 434.)
[467] Suyûtî, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir*, 158.

Suyûtî, meydana gelen yeni duruma göre ikinci/yeni ictihâdını daha kuvvetli bulan bir kimsenin birinci ictihâdını değiştirebileceğini söylemektedir. Örneğin bir kimse kıble yönü için ictihâd edip sonra bu ictihâdını değiştirişe ikinci ictihâdına göre amel eder. Dört rekâtı, ictihâdla dört yönde kılsa dahi kaza etmesi de gerekmez. Ancak bir kimse, iki kaptaki suyun birinin temiz olduğunu zannedip kullansa diğerini terk etse sonra da bu zannını değiştirse yani temiz olan suyun kirli olduğuna hükümetse bu ikinci ictihâdı ile amel etmez, aksine teyemmüm alır. Çünkü ikinci ictihâd ile amel ederse birinci ictihâd bozulmuş olur ki ikinci ictihâd birinci ictihâddan daha kuvvetli değildir. Yine fasık bir kimse, bir olay hakkında şahitlik ederse şahitliği reddedildiğinde (fasık olduğu için) tövbe edip tekrar şahitlik ederse bu kişinin şahitliği kabul edilmez, çünkü tövbesinden sonraki şehadetin kabul edilmesi daha önceki ictihâdı nakzeder/bozar. Yine kâdı/hâkim bir şey hakkında hüküm verirse sonra bu ictihâdını değiştirirse, ikinci ictihâdı daha kuvvetli olsa da birinci ictihâdı bozulmaz. Ancak yeni bir olayda birinci ictihâdının hatalı olduğu kesin ise ikinci ictihâdı ile hüküm verir.[468]

Suyûtî fer'î meselelere dair örnekleri verdikten sonra tenbîh ve hatime başlığı altında birtakım bilgilere değinmiştir. Tenbîh şöyledir: İçtihâd, ictihâdı nakzetmez manası geçmişte verilen ictihâdlar içindir, fakat gelecek söz konusu olursa bu ictihâd değişebilir. Bundan dolayı bir kimse, kıble konusunda ikinci ictihâdı ile amel edebilir, geçmişteki ictihâdı da bozulmaz. Bu kâidenin bazı istisnaları da vardır.[469]

Müellif hatime başlığı altında ise şu bilgilere yer vermektedir: Bir kadı/hâkim; nassa, icmâya veya kıyası celiye aykırı ictihâd yaparsa ictihâdı bozulur. Karâfî bunlara ek olarak kavâid-i küllîyeye aykırı olursa da bozulur demiştir. Diğer âlimler de farklı görüşler belirtmişlerdir. [470]

[468] Suyûtî, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir*, 158-159.
[469] Suyûtî, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir*, 161.
[470] Suyûtî, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir*, 164.

3.2.2. التَّابِعُ تَابِعٌ / *"Bir şeye tâbi' olan hükmüne de tabi olur."*

Mecelle'nin kırk yedinci maddesinde "التَّابِعُ لِلشَّيْءِ فِي الْوُجُودِ تَابِعٌ لِذَلِكَ الشَّيْءِ فِي الْحُكْمِ" lafzıyla geçen mezkûr kâideyi İbn Nuceym alt kâide olarak zikretmektedir.[471]

Müellifin ana kâide olarak verdiği mezkûr kâidenin birkaç alt kâidesi mevcuttur. Bu kâidelerden bir kısmı ve fer'î meseleler şöyledir:

- **التَّابِعُ لَا يُفْرَدُ بِالْحُكْمِ / *"Başka bir şeye tâbi olan hükümde yalnız kalmaz."***

Mezkûr kâideye göre varlığı ile bir şeye tâbi'/bağlı olan o şeyin hükmünü alır. Yani ondan ayrı hüküm verilmez. Mesela hamile hayvanın satışında, karnındaki yavru da anneye tâbi olduğu için anneyle birlikte satışı yapılır, tek başına satışı yapılmaz. Yine esâh olan görüşe göre gıdadan oluşan/doğan solucanın yemeğe tabi olduğu için yemekle birlikte yenmesi caizdir, tek başına yenmesi ise caiz değildir.[472]

- **التَّابِعُ يَسْقُطُ بِسُقُوطِ الْمَتْبُوعِ / *"Tâbi olunanın hükmü düşerse tâbi olanın da hükmü düşer."***

Müellif mezkûr kâide ile ilgili şu örneği vermektedir: Bir kimse aklını kaybettiği süre içinde namazlarını kaçırırsa bundan dolayı revatip sünnetleri kaza etmesi müstehap değildir, çünkü ondan farz namazlar düştüğü için farz namaza tabi olan revatip sünnetler de düşmüş olur.[473]

Müellif mezkûr kâideye dair şu tenbîhe yer vermiştir: Asıl sakıt olursa fer' de sakıt olur. Sözgelimi koca hul'[474] iddiasında bulunursa kadın da bunu inkâr ederse asıl olan mal sabit olmazsa dahi beynûnet (boşanma) gerçekleşmiş olur.[475]

---

[471] Ali Haydar Efendi, *Dürerü'l-Hükkâm*, 1/52; İbn Nuceynm, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir*, 102.
[472] Suyûtî, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir*, 181.
[473] Suyûtî, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir*, 182.
[474] Muhâla'a: Karı ve kocanın anlaşarak çoğunlukla kadının mehrinden vazgeçerek ayrılmaları. (Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, 390.)
[475] Suyûtî, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir*, 183.

- **التَّابِعُ لَا يَتَقَدَّمُ عَلَى الْمَتْبُوعِ / *"Tâbi olan, tâbi olunanın önüne geçmez."***

Bir şeye tâbi olunduysa ondan önce bazı eylemlerde bulunamaz. Sözgelimi bir kimse satışında rehin şartını kurarsa ve rehin lafzını satış lafzının önüne alırsa bu satış sahih olmaz. Yine imama tâbi olan bir kimsenin imamın önünde durması, imamdan önce iftitâh tekbirini alması, selam vermesi ve bir görüşe göre bunlar dışındaki diğer filleri ondan önce yapması namazı bozar.[476]

- **يُغْتَفَرُ فِي التَّوَابِعِ مَا لَا يُغْتَفَرُ فِي غَيْرِها / *"Bizzat caiz görülmeyen dolaylı olarak caiz görülebilir."***

Normalde caiz olmayan bazı şeyler, başka bir şey vasıtasıyla caiz olunabilir. Örneğin binek üzerinde namaz kılan bir kimse tilavet secdesi okursa bu secde namaza tâbi olduğu için binek üzerinde tilavet secdesi caiz olur. Namaz dışında ise tilavet secdesi okunursa namaza tâbi olmaması nedeniyle binek üzerinde tilavet secdesi caiz değildir. Aynı şekilde ittifakla kullanılmış abdest suyu ile gusül alınmaz, Oysa esâh olan görüşe göre gusül suyu, abdeste tabiidir ve tertip ile mesh guslün içindedir. Yine zımnî satışta icap ve kabulün terki caiz iken müstakil satışta caiz değildir. Çünkü zımnî satışta, bir bütünün içindeki her şey bütüne tâbi olur. (Örneğin eşyalı ev satışında tüm eşyalar için icap ve kabul sözlerini telaffuz etmek gerekmez. Müstakil satışta ise tabi olma durumu olmadığından icap ve kabul lafızlarının söylenmesi gerekmektedir.) Yine bir kimse, kendisi için bir şeyi vakfedemez, fakat fakirlere vakfeder de sonra kendisi de fakirlerden olursa, esâh olan görüşe göre vakfedileni hakkeder.[477]

Kapsamlı olan mezkûr kâidenin birçok alt kâidesi bulunmakla birlikte birtakım yakın küllî kâideler de mevcuttur. Mecelle'de mezkûr kâide ile ilişkili diğer kâideleri şöyle sıralamak mümkündür: *"Bir şeye sahip olan o şeyin zarûriyatına da malik olur."* (مَنْ مَلَكَ شَيْئًا مَلَكَ مَا هُوَ مِنْ ضَرُورَاتِهِ); *"Asıl düşünce fer' de düşer."* (إِذَا سَقَطَ الْأَصْلُ سَقَطَ الْفَرْعُ); *"Sâkıt olan avdet etmez."* (السَّاقِطُ لَا يَعُودُ); *"Bir şey batıl olunca zımmında olan şeyler de*

[476] Suyûtî, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir*, 183.
[477] Suyûtî, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir*, 183-185.

batıl olur." (إِذَا بَطَلَ شَيْءٌ بَطَلَ مَا فِي ضِمْنِهِ); *"Asıl batıl olunca bedele gidilir."* (إِذَا بَطَلَ الْأَصْلُ يُصَارُ إِلَى الْبَدَلِ).[478]

3.2.3. تَصَرُّفُ الْإِمَامِ عَلَى الرَّعِيَّةِ مَنُوطٌ بِالْمَصْلَحَةِ / *"İmâmın teb'a üzere tasarrufu maslahata dayanır."*

İbn Nuceym mezkûr kâideyi beş temel küllî kâide dışındaki bütün cüz'î meseleleri kapsayan küllî kâideler başlığı altında birinci kâide olarak zikretmektedir.[479] Mecelle'de ise elli sekizinci maddede "اَلتَّصَرُّفُ عَلَى الرَّعِيَّةِ مَنُوطٌ بِالْمَصْلَحَةِ" lafzıyla geçmektedir.[480]

Suyûtî, İmam Şâfiî'nin *"İmamın halkı üzerindeki yeri, velinin yetim üzerindeki yeri gibidir."* sözünü aktardıktan sonra bu kâidenin dayanağı hakkında Hz. Ömer'in (r.a.) şu sözünü nakleder: "Ben Allah'ın mülküne/malına sahip çıkmakta, bir yetimin malını gözeten kimse gibi davranırım. İhtiyaç duyduğumda ondan alırım, durumum iyileştiğinde iade ederim, zengin olduğumda ise ondan sakınırım."[481] Buna göre devlet yöneticileri halkın menfaatine göre tasarruflarda bulunurlar. Bu bakımdan şer'î nas çerçevesinde devlet yöneticilerin halkın maslahatına uygun olmayan şeyleri yasaklama veya maslahata uygun olan şeyleri emretme yetkileri vardır. Örneğin zekât sınıflarına göre taksim edildiği zaman, eşit ihtiyaçlara rağmen biri diğerine tercih yapılırsa devlet başkanı bunu yasaklayabilir. Yine devlet başkanının bir sebebe dayanarak divandan bazı askerleri çıkarması caizdir, sebepsiz çıkarması ise caiz değildir. Yine devlet başkanı bedelsiz kısas haddini affedemez, çünkü affetmek maslahatın hilafınadır. Aksine maslahatı kısasta görürse kısası uygular, eğer diyette maslahat görürse diyet alabilir.[482]

[478] Ali Haydar Efendi, *Dürerü'l-Hükkâm*, 1/53-55.
[479] İbn Nuceym, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir*, 104.
[480] Ali Haydar Efendi, *Dürerü'l-Hükkâm*, 1/57.
[481] Suyûtî, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir*, 183-184.
[482] Suyûtî, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir*, 185-186.

3.2.4. الْحُرُّ لَا يَدْخُلُ تَحْتَ الْيَدِ / *"Hür kişi köle edilmez/boyunduruk altına girmez."*

Subkî mezkûr kâideyi husûsî küllî kâideler başlığında altında İbn Nuceym ise alt kâideler başlığı altında zikretmektedir.[483] Bu kâideye göre hür kimse, şartları oluşmadıkça köle statüsüne getirilemez. Bu bakımdan hür olan kimseye köle için uygulanan hükümler geçersizdir. Örneğin hür bir kimse, hapsedilirse menedilmediği sürece kendi eceliyle veya bir duvarın çökmesi vb. nedenlerle ölürse tazmin edilmez. Hâkim, bundan dolayı ölen kimsenin ücretini ödemekle sorumlu olmaz. Fakat köle hapsedilir de ölürse tazmin edilir. Çünkü zaten el altında tutulabilen kimsedir. Hür bir kimse, hapsedildiği müddet boyunca iş yapmaz durumda ise sağlayacağı faydalardan hâkim sorumlu değildir. Fakat hapiste olduğu sürece kölenin fayda sağlayacağı işlerden hâkim sorumlu olur. Yine müdebberin[484] elinde mal bulunsa ve "Bu malı efendimin ölümünden sonra kazandım, bu benimdir." derse ölen kişinin varisi de "Hayır o malı daha önceden kazandım, o mal benimdir." derse müdebberin sözüne yeminle itibar edilir.[485] Çünkü çocuğun/varisin aksine güven eli müdebberdedir. Varis zaten müdebberin hür olduğunu iddia ediyor, hür kimse hiçbir kimsenin eli altında değildir.[486]

3.2.5. إِعْمَالُ الْكَلَام أَوْلَى مِنْ إِهْمَالِه / *"Kelâmın i'mâli ihmalinden evlâdır."*

Subkî mezkûr kâideyi umûmî kâideler başlığı altında, İbn Nuceym ise alt kâide olarak "إِعْمَالُ الْكَلَامِ أَوْلَى مِنْ إِهْمَالِهِ مَتَى أَمْكَنَ، فَإِنْ لَمْ يُمْكِنْ أُهْمِلَ" lafzıyla zikretmektedir. Ayrıca Mecelle'nin altmışıncı maddesinde aynı lafızlar ile geçmektedir.[487]

Mezkûr kâideye göre bir söze imkân dâhilinde bir mana/hüküm vermek gerekir, bu mümkün değilse sözün mecâzi manasına göre hüküm verilir. Zira mecâz anlama göre hüküm vermek, sözün hükümsüz bırakılmasından evlâdır. Örneğin bir

---

[483] Subkî, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir*,1/352.
[484] Müdebber: Azad olması mevlâsının ölümüne bağlanmış köle. (Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, 413.)
[485] Nevevî, *Ravzatü`t-tâlibîn*, 12/206-207.
[486] Suyûtî, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir*, 191-193.
[487] Subkî, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir*, 1/171; İbn Nuceym, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir*, 114; Ali Haydar Efendi, *Dürerü'l-Hükkâm*, 1/59.

kimse davul vasiyet etse ve bu kimsenin eğlence davulu ile savaş davulu varsa bu vasiyeti sahih olur. Çünkü caiz olan davul üzerine hamledilir.[488] Vasiyet yerine getirilir. Bu kâide için Kâdı Hüseyin (v. 462/1069) de şu örneği vermiştir: "Bir kimsenin şaraptan ve sirkeden iki kırbası (deri kap) varsa, bu kimse iki kırbadan birini vasiyet etse vasiyeti sahih olur. Çünkü vasiyetinin sirke kırbası olduğu sözüne hamledilir."[489]

Suyûtî'nin aktardığı bu örneklerden de anlaşıldığı üzere vasiyet edilen malın yerine getirilmesi için birtakım prensipler bulunmaktadır. İslam hukukuna göre vasiyetin sahih olması, vasiyet edilen şeyin eşya hükmünde olmasına bağlıdır. Şer'î olarak harâm kılınan şeyler eşya hükmünde değildir.[490] Bu bakımdan son verilen örnekte de görüldüğü üzere şaraptan yapılan kırba yasaklan bir madde ile yapıldığı için şer'an eşya hükmünde değildir. Ancak *"Kelâmın i'mâli ihmalinden evlâdır."* kâidesi gereğince vasiyet şer'an caiz olan şey üzerine hamledilmiştir.

Mezkûr kâide ile ilgili diğer fer'î meseleler ise şöyledir: Bir kimse, çocuklarına bir yeri vakfetse ve bu kimsenin çocukları hayatta değil de torunları hayatta ise torunlarına vakfedilmiş sayılır. Çünkü hakiki mananın özrünün giderilmesi ve lafzın ihmalden korunması için çocuklar lafzının kapsamına torunlar da dahil olmaktadır. Fakat bir kimse, kendi udlarından (ağaçlarından) bir tanesini vasiyet etse ve bu kimsenin saz çalma ağacı, işe yaramaz atık ağaçları ve bina inşa etmek için iskele ağaçları varsa bu vasiyet geçersiz olur. Çünkü mutlak olarak ud kelimesi ağaçtan yapılan eğlence için kullanılan aletleri kapsar. Bundan dolayı ud kelimesinin başka şeyler için kullanılması mercuhtur. Ud, tabl/davul gibi de değildir. Çünkü tabl kelimesi tek başına kullanıldığında bütün davul çeşitlerini kapsar. Âlimler tabl/davul ve ud meselelerini birbirinden ayırmışlarıdır. Yine bir baba kızını evlendirirken "kızım" lafzını kullanmadan "Fatıma'yı seninle evlendirdim." derse esâh olan görüşe göre bu nikâh sahih olmaz. Çünkü Fatıma isminde birçok kişi vardır.[491]

---

[488] Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed el-Hatîb eş-Şirbînî, *Muğni'l-Muhtâç* (b.y. Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1415/1994), 4/77.
[489] Suyûtî, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir*, 198-206.
[490] Abdüsselam Arı, "Vasiyet", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2012), 42/553.
[491] Suyûtî, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir*, 198-206.

Bu kâideye bağlı bir alt kâide daha vardır ki o da şudur:

- **التَّأْسِيسُ أَوْلَى مِنْ التَّأْكِيدِ / *"Te'sîs te'kîdden evlâdır."***

Te'sîs, daha önce söylenen sözden farklı manaya gelen lafızdır. Te'kîd ise daha önce söylenen sözü sağlamlaştırmak için kullanılan lafızdır. Bir lafzı te'kîd için kullanmak lafzın va'z olduğu mana dışında kullanmak olur ki bu da kelâmın i'mâli olur. Bu bakımdan te'sîs öncelenmektedir. Örneğin bir kimse, eşine "Sen boşsun, sen boşsun." lafzını kullansa fakat bir şey niyet etmezse esâh olan görüşe göre istinafa/te'sîse hamledilir. [492]

Suyûtî, İslam hukukunda tartışmalı bir mesele olan erkeğin üç talâk hakkını aynı anda kullanarak eşini boşamasının bir talâk mı yoksa üç talâk olarak kabul edilmesi gerektiği meselesini mezkûr kâide kapsamında açıklık getirmiştir. Buna göre üç defa talâk lafzını aynı anda söyleyen kimse *"Te'sîs te'kîdden evlâdır."* kâidesi gereğince üç talâk hakkını kullanmış sayılır.

"Kelâmın i'mâli ihmalinden evlâdır." kâidesiyle ilişkili Mecelle'deki diğer kâideler şöyle sıralanabilir: *"Hakîki mana müteazzir olunca (örfen veya hukuken mana verilmiyorsa) mecâza gidilir."* (إذَا تَعَذَّرَتْ الْحَقِيقَةُ يُصَارُ إلَى الْمَجَازِ); *"Bir kelâmın i'mâli mümkün olmaz ise ihmâl olunur."* (ذَا تَعَذَّرَ إعْمَالُ الْكَلَامِ يُهْمَلُ).[493]

3.2.6. الْخُرُوجُ مِنْ الْخِلَافِ مُسْتَحَبٌّ / *"İhtilâfı terk etmek müstehaptır."*

Fakîhlerin herhangi bir fer'î meselede farklı ictihâd etmesinden kaynaklı ihtilâf ortaya çıkmaktadır. Bu sebeple imkân dahilinde ihtilâftan kaçınılması gerekir. Örneğin abdestte delk[494] ve başın tamamını mesh etmek, kaza namazları tertibe uyarak kılmak, üç merhale uzaklığa ulaşınca namazı kasretmek, namazı cem' ederek kılmayı terk etmek, teyemmümle namaz kılan kişinin suyu görünce namazı kesmesi gibi durumlar fakihlerin çoğunluğuna göre yapılması vâcip olan meselelerdendir. Dolayısıyla bu ibadetleri yerine getirmek ihitlâftan kaçınması bağlamında müstehaptır. Yine

[492] Suyûtî, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir*, 206.
[493] Ali Haydar Efendi, *Dürerü'l-Hükkâm*, 1/60.
[494] Delk: Ovuşturmak. (Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, 94.)

muhallil[495] nikâh ve ribâ konusunda hiyeli[496] harâm olarak kabul edenler olduğu için ihtilâftan kaçınılması müstehaptır. Cemaatle namazda; arka safta, tek başına namaz kılınması da namazı bozacağı kanaatinde olanlar olduğu için ihtilâftan kaçınılması müstahaptır.[497]

Suyûtî, kâide ile ilgili furûlara yer verdikten sonra tenbîh başlığında dikkat edilmesi gereken noktalara değinmiştir, bu tenbîhler sırasıyla şöyledir: Birincisi ihtilâftan kaçınırken başka bir ihtilâfa düşülmemesi gerekir. Şöyle bir örnek vermek mümkündür: Şâfiî mezhebine göre vitir namazını fasılalı kılmak, tek seferde kılmaktan daha faziletlidir. Müellif bu durumda Ebû Hanife'nin tek seferde kılınmasının daha faziletli olduğu görüşünün fakîhlerce caiz görülmemesi nedeniyle ihtilafa düşülmediğini söylemektedir. İkinci tenbîh ise sabit sünnete muhalif olmamak gerekir. Sözgelimi Hanefî mezhebine göre namazda iki eli kaldırmak namazı bozar, ancak namazda ellerin kaldırılması gerektiği hususunda elliye yakın sahabeden hadis nakledilmiştir. Bu bakımdan bu ihtilaf dikkate alınmaz. Üçüncü tenbîh ise ihtilaftan kaçınırken ibadete güç yetirilmesi gerekir. Örneğin seferi olan bir kimsenin -gücü yeterse- oruç tutması daha faziletlidir. Müellif, Zâhirilerden olan Dâvûd ez-Zâhirî'nin (v. 270/884) sözüne itibar edilmemesi gerektiğini ifade etmekte ve Cuveynî'nin *"Muhakkikler ehli zahirin hilaflarına hiçbir değer vermezler."* sözünü aktararak bu hususa açıklık getirmektedir.[498]

3.2.7. الدَّفْعُ أَقْوَى مِنْ الرَّفْعِ / *"Def', ref' ten kuvvetlidir."*

Zararı savmak, ortadan kaldırmaktan daha evlâdır. Mesela teyemmüm abdestini alan bir kimse namazdan önce su görürse bu su, namaz kılmasına engeldir; fakat namaz esnasında görürse su ile abdest alma sorumluluğu kendisinden düştüğü için namazı bozulmaz. Yine kocanın karısına farz hacı yapmasına mani olma hakkı

[495] Muhallil: Üç talâk ile boşanmış kadını sırf eski kocasına helâl kılmak için nikâhlayan kimse. (Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, 390.)
[496] Hiyel: Tasarrufları zâhiren fıkha uygun düşürmek. (Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, 199-200.)
[497] Suyûtî, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir*, 207-208.
[498] Suyûtî, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir*, 209.

vardır. Ancak kadın ondan izin almadan hac yapmaya başlarsa bu durumda ihramdan çıkmasının caiz olması hususunda iki görüş vardır.[499]

3.2.8. الرُّخَصُ لَا تُنَاطُ بِالْمَعَاصِي / *"Ruhsat mâsiyete dayanak olamaz."*

Subkî mezkûr kâideyi umûmî küllî kâideler başlığı altında zikretmektedir.[500] Bu kâideye göre günahkâr (günahında ısrar edip tövbe etmeyen) bir kimse ruhsatlardan faydalanamaz. Örneğin asi (günahkâr) bir kimse, seferi iken seferilik ruhsatlarından yararlanamaz. Yani namazı kasrederek veya cem' etmek, oruç tutmama, üç gün boyunca mestleri mesh etme, cuma namazını kılmama, zorluk zamanında ölü eti yeme gibi ruhsatları günahkâr kimse kullanamaz. Subkî'nin görüşüne göre asi kimse abdest almaya imkânı olmasına rağmen namazı terk ederek günah işlediği için teyemmüm etme ruhsatından da yararlanamaz, çünkü tövbe ederek teyemmümü kendisine zorunlu kılabilirdi. Sahih olan görüşe göre ise vaktin hürmetinden dolayı bu kişi teyemmüm alıp namaz kılması ve tövbeyi terk ettiği için de kıldığı namazını iade etmesi gerekir. Günahkâr kimse seferi iken su bulursa ve susuzluğundan dolayı da suya ihtiyacı olursa teyemmüm etmesi caiz değildir, çünkü suyu abdest için kullanmalıdır. Aynı şekilde hasta da olsa yine teyemmüm etmesi caiz değildir, çünkü bu kimse günahlarından tövbe edebilirdi. Ancak günahkâr bir kimse seferi iken esâh olan görüşe göre mesh yapabilir, çünkü mukim iken mesh yapması caizdi.[501] Suyûtî mezkûr kâide bağlamında mürted olan kimsenin de (dinden çıkan) ruhsatlardan faydalanamayacağını açıklamaktadır. Örneğin mürted olan bir kimse akli dengesini kaybederse bu süre içindeki namazlarını (Müslüman olduğu vakit) kaza etmesi vâcip olur. Akli dengesini kaybetmek ruhsat kapsamında değerlendirilmez. Çünkü önceden günahkârdı. Ancak mürted bir kadın, hayız olursa hayızlı iken kılamadığı namazlarını kaza etmez. Çünkü hayızlı kimseden namazın düşmesi azîmettir, akli dengesi yerinde olmayan kişiden namazların düşmesi ise ruhsattır.[502]

[499] Suyûtî, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir*, 210.
[500] Subkî, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir*, 1/135.
[501] Suyûtî, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir,* 211-213.
[502] Suyûtî, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir*, 211-213.

3.2.9. الرُّخْصَةُ لَا تُنَاطُ بِالشَّكِّ / *"Ruhsat, şüpheye dayanak olmaz."*

Ruhsatların kullanılıp kullanılmaması hususunda şüphe duyan kimse, ruhsatları kullanamaz. Örneğin meshin cevazı hakkında şüphe eden bir kimsenin ayaklarını yıkaması vâciptir. Yine seferi iken namazı kasrederek kılmanın cevazı hususunda şüphe eden kimse namazlarını tam kılması vâciptir. Çünkü bunlar ruhsattır ve bunlardan şüphe eden kimse bu ruhsatlardan yararlanamaz.[503]

3.2.10. إِذَا اجْتَمَعَ أَمْرَانِ مِنْ جِنْسٍ وَاحِدٍ وَلَمْ يَخْتَلِفْ مَقْصُودُهُمَا دَخَلَ أَحَدُهُمَا فِي الْآخَرِ غَالِبًا / *"Maksadları farklı olmayan bir cinsten iki durum birleşirse biri diğerine çoğunlukla dâhil edilir."*

Gayeleri ve cinsleri aynı olan iki ayrı ibadet/durum birleşince ikisi de yapılmış sayılır. Mesela esâh olan görüşe göre, hükmî necâset ile hades birleşirse ikisi için bir yıkama yeterlidir. Çünkü iki durumda da temizlik söz konusudur. İmam Nevevî de bu görüşü tercih etmiştir.[504] Yine bir kimse, mescide girip farz namaz kılarsa tahiyyatü'l-mescid namazını da kılmış sayılır. Aynı şekilde bir kimse, namazda sehiv secdesini gerektirecek birden çok hata ederse sadece bir defa sehiv secdesi kılması yeterlidir. Yine bir kimse, Mekke'ye ilk girişinde farz veya nezir tavâfını yaparsa kudüm tavâfını da yerine getirmiş sayılır. Çünkü Mekke'ye ilk girişte yapılan tavâf ile kudüm tavafında aynı maksad vardır. Fakat ifâza (ziyaret) tavâfını yaparsa bu tavâfa veda tavâfı dâhil olmaz. Çünkü ikisinin maksatları birbirinden farklıdır.[505]

3.2.11. الرِّضَا بِالشَّيْءِ رِضًا بِمَا يَتَوَلَّدُ مِنْهُ / *"Bir şeye razı olmak ondan kaynaklana da razı olmaktır."*

Subkî mezkûr kâideyi umûmî küllî kâideler başlığı altında zikretmektedir.[506] Bu kâideye göre bir davranış, kendisinden kaynaklanan başka bir hükmün ortaya çıkarmasına sebebiyet veriyorsa bu davranışı sergileyen sonucuna da razı olmuş olur. Örneğin bir kimse, oruçlu iken abdestte mübalağa yapmamasına rağmen, mazmaza ve istinşâk esnasında boğazına su kaçarsa esâh olan görüşe göre orucu bozulmaz. Fakat

[503] Suyûtî, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir*, 214.
[504] Suyûtî, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir*, 194.
[505] Suyûtî, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir*, 194-195.
[506] Subkî, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir*, 1/152.

mübalağa yaparsa orucu bozulur. Çünkü oruçlu iken mübalağa yapmak yasaklanmıştır, yasak fiili yapan bundan kaynaklanan sonucu da kabul etmiş olur. Ancak şöyle bir durum da söz konudur. Yapılan davranışın sonucu, ta'zîr vb. gibi bir iyilik/selamet ise bu kâideden istisna edilir.[507]

3.2.12. السُّؤَالُ مُعَادٌ فِي الْجَوَابِ / *"Suâl cevap verildiği zaman iâde edilmiş olarak kabul edilir."*

İbn Nuceym mezkûr kâideyi on birinci kâide olarak zikretmektedir.[508] Ayrıca Mecelle'nin altmış altıncı maddesinde geçmektedir.[509] Bu kâideye göre herhangi bir soruyu cevaplamak, bu soruyu ikrar ve onaylamak anlamında kabul edilir. Örneğin kocaya, haberi cümle ile "Karını boşadın mı?" diye sorulduğu zaman, "Evet" derse bu ikrar olur ve yalan söylemiş olsa dâhi zahir olan görüşe göre bu sözünden dolayı sorumlu olur. Şayet inşâi cümleyle karışık sorulsa ve "Evet" derse iki görüş vardır: Birinci görüşe göre bu kinayeli bir lafızdır, niyete göre hüküm verilir. İkinci ve esâh olan görüşe göre bu sarih bir lafızdır ve bundan dolayı boşanma gerçekleşmiş olur. Çünkü sual, cevap verildiği zaman iade edilmiş kabul edilir.[510]

3.2.13. لَا يُنْسَبُ لِلسَّاكِتِ قَوْلٌ / *"Sukût edene bir söz nispet edilmez."*

Tespit edildiğine göre mezkûr kâidenin menşei İmam Şâfiî'nin sukûti icmâ' konusundaki görüşlerini ifade ederken söylediği bir sözdür.[511] Subkî bu kâideyi müstakil olarak ele almamıştır, ancak ilgili meselede zikretmiştir.[512] İbn Nuceym ise on ikinci maddede "لَا يُنْسَبُ إِلَى سَاكِتٍ قَوْلٌ" lafzıyla zikretmiştir.[513] Ayrıca Mecelle'nin altmış yedinci maddesinde *"Sukût edilene bir söz nisbet edilmez, ancak hacet anında sukût beyandır."* (لَا يُنْسَبُ إِلَى سَاكِتٍ قَوْلٌ لَكِنَّ السُّكُوتَ فِي مَعْرِضِ الْحَاجَة بَيَان) şeklinde geçmektedir.[514]

---

[507] Suyûtî, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir*, 214-125.
[508] İbn Nuceym, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir*, 128.
[509] Ali Haydar Efendi, *Dürerü'l-Hükkâm,* 1/65.
[510] Suyûtî, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir*, 215-216.
[511] İhsan Akay, *Şâfiî Usûl Geleneğinde İmâm Şâfiî'ye Muhalif Usûlî Görüşler* (İstanbul: Ensar, 2018), 132-134.
[512] Subkî, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir*, 1/67-68.
[513] İbn Nuceym, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir*, 129.
[514] Ali Haydar Efendi, *Dürerü'l-Hükkâm*, 1/66.

Mezkûr kâideye göre bir konu hakkında konuşmayan kimseye bir söz nispet edilmez ve bir şey ifade etmek istediği manası verilemez. Örneğin boşanmış kadın, nikâh akdinde susarsa bu izin verdiği anlamına gelmez. Yine muhayyer mecliste[515] müşteri, konuşmaktan alıkoyulmamasına rağmen susarsa, sukût üzerine hamledilir ve esâh olan görüşe göre bu hakkı batıl olmaz. Ancak bu kâidenin birtakım istisnaları da mevcuttur. Örneğin bekar kızın nikâh akdindeki sukûtu, babası ve dedesi için izindir (kabul sayılır). Esâh olan görüşe göre asabeden olan diğer yakınları ve hâkim için de kızın susması, izin/kabul sayılır. Yine davalı bir kimse, kendisine sunulan yemin teklifinde sukût ederse caymış kabul edilir ve yemin etme kuralı davacıya döner.[516]

3.2.14. الْمُتَعَدِّي أَفْضَلُ مِنْ الْقَاصِر / *"Müteaddi kâsırdan daha faziletlidir."*

Faydası başkasına sirayet eden ameller, sadece kendine maksur/has olan amellerden daha faziletlidir. Cuveynî farz-ı kifâyenin ümmetin üzerinden zorluğu düşürmesi hasebiyle farz-ı aynden daha faziletli olduğunu söylemektedir.[517] İmam Şâfiî de ilim talebinin nâfile namazlardan daha faziletli olduğunu ifade etmektedir.[518] Suyûtî mezkûr kâide bağlamında fakihlerden nakiller yaptıktan sonra İzzuddîn b. Abdüsselam'ın bu kâideyi kabul etmediğini söyler. Çünkü ona göre iman gibi sadece kişiyi faydalandıran amellerin daha faziletli olduğu da söz konudur. Ayrıca nebi (s.a.v.) namazdan sonra yapılan tesbihatı sadakanın önüne almıştır/üstün tutmuştur ve şöyle buyurmuştur: *"Amellerinizin en hayırlısı namazdır."*[519] Sadaka başkalarına fayda veren bir ibadettir, namazın tesbihatı ise kişiye fayda veren bir ibadettir. Yani İzzuddîn b. Abdüsselam'a göre namaz tesbihatının yapılması sadaka vermekten daha faziletlidir.

---

[515] Hıyâr-ı Meclis: Taraflardan her birinin pazarlığın akde dönüştürüldüğü meclisi bedenen terk etmelerinden önce, akitten cayabilme hakları. (Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, 195.)
[516] Suyûtî, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir*, 216.
[517] Suyûtî, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir*, 219.
[518] Nevevî, *el-Mecmû' şerhü'l-Mühezzeb liş-Şirâzî*, thk. Muhammed Necib el-Mutî' (Cidde: Mektebü'l-İrşâd, ts.), 1/30.
[519] Ebû Hâtim Muhammed b. Hibbân b. Ahmed el-Büstî İbni Hibbân, *Sahîh-i İbni Hibbân*, thk. Şuayb el-Arnâvut (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1414), 3/311 (no. 1037); Suyûtî, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir*, 219.

3.2.15. الْفَضِيلَةُ الْمُتَعَلِّقَةُ بِنَفْسِ الْعِبَادَة أَوْلَى مِنْ الْمُتَعَلِّقَة بِمَكَانِهَا / *"Bizzat ibadetin kendisine müteallik olan fazilet, ibadet mekânına müteallik olandan evlâdır."*

Bir ibadete bağlanan fazilet, ibadetin yapıldığı mekâna bağlanan faziletten daha üstündür. Örneğin Kâbe'nin içerisinde/havlusunda namaz kılmak, dışında namaz kılmaktan daha faziletlidir. Fakat cemaat, Kâbe'nin dışında olur da Kâbe'nin içerisinde cemaat yoksa bu durumda Kâbe'nin dışında cemaatle namaz kılmak daha faziletli olur. Yine farz namazları mescitte kılmak, diğer yerlerde kılmaktan daha faziletlidir. Fakat mescitte cemaat yoksa ve cemaat mescit dışında ise cemaatle kılmak, mescitte tek başına kılmaktan daha faziletlidir. Yine nâfile namazı evde kılmak, mescitte kılmaktan daha faziletlidir. Çünkü nâfile namazı evde kılmak ev ile ilgili bir fazilettir. Bu durum huşu ve ihlasın tamamlanmasına sebeptir. Hatta riya ve riya şüphesinden uzaklaşmak için nâfile namazı evde kılmak, Nebi'nin (s.a.v.) mescidinde kılmaktan daha faziletlidir.[520]

Kâidenin istisnası: Yakındaki mescidin işlevsiz kalması endişesiyle, cemaat sayısı az olsa dahi namaz kılmak, diğer kalabalık mescitte namaz kılmaktan daha faziletlidir.[521] Burada mescidin sahipsiz kalmaması gözetilmiştir.

3.2.16. الْوَاجِبُ لَا يُتْرَكُ إِلَّا لِوَاجِبٍ / *"Vâcip ancak (başka bir) vâciple terk olunur."*

Yapılması zorunlu/farz olan bir durum ancak kendi gibi başka bir farz ile ortadan kalkabilir. Örneğin hırsızlık yapan bir kimsenin eli kesilmesi vâciptir. Eğer vâcip olmasaydı harâm olurdu. Aynı şekilde had cezasını gerektiren suçlarda had cezasını uygulamak, zorluk anında ölü eti yemek, sünnet olmak vâciptir. Tüm bu durumlar ancak başka bir vâcip ile terk olunabilir. Örneğin imama uyan bir kimsenin üçüncü kıyamdan birinci teşehhüde dönmesi gerekir, çünkü imama uymak/iktidâ vâciptir. Böylece bir vâcip olan kıyam, başka bir vâcip olan iktidâ ile terk edilmiş olur. İmamın ve tek başına namaz kılan kimsenin kıyamı terk etmesi ise caiz değildir. Çünkü

[520] Suyûtî, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir*, 223-224.
[521] Suyûtî, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir*, 224.

bu durumda sünnet olan birinci teşehhüd için vacibi terk etmek olur ki bu da caiz değildir.[522]

Kâidenin istisnaları: Sehiv secdesi ile tilavet secdesi vâcip değillerdir. Bu secdeler ifa edilirken namazın bazı rükûunları tehir edilmiş olur ki bu da vâcibin terki demektir. Ancak bu secdelerin ifa edilmesi caizdir, nitekim teşri‘ (sünnet) kılınmıştır. Aynı şekilde bayram namazında art arda olan tekbirlerde iki elin kaldırılması ve namaz esnasında yılan öldürmek vâcip değildir, ancak caizdir. Tüm bu durumlar teşri kılınmasaydı namaz bozulurdu.[523]

3.2.17. مَا أَوْجَبَ أَعْظَمَ الْأَمْرَيْنِ بِخُصُوصِهِ لَا يُوجِبُ أَهْوَنَهُمَا بِعُمُومِهِ / *“Hususu sebebiyle iki durumdan en büyüğünü zorunlu kılan şey, umûmu sebebiyle o ikisinin en küçüğünü vâcip kılmaz.”*

Subkî mezkûr kâideyi umumî kâideler başlığı altında zikretmiştir.[524] Bu kâideye göre iki hükümden hususu nedeniyle daha ağır olan hükmün vâcip oluşu, umûmî olması nedeniyle daha hafif olan hükmü vâcip kılmaz. Örneğin zina eden evli bir kimseye uygulanacak had cezası toplumu ilgilendiren umûmî bir mesele olsa da zina haddi olan recm ile celde cezası (yüz değnek) arasından evli olması hasebiyle recm cezası uygulanır. Zinanın umûmî oluşu hafif olan yüz değnek haddini vacip kılmaz.[525]

Subkî mezkûr kâide bağlamında evli bir kimseye zina haddi olarak celde ve recm cezasının birlikte verilmesi gerektiği görüşünü zayıf bir görüş olarak değerlendirmektedir.[526]

3.2.18. مَا ثَبَتَ بِالشَّرْعِ مُقَدَّمٌ عَلَى مَا ثَبَتَ بِالشَّرْطِ / *“Şer‘an sabit olan şart üzere sabit olana takdim edilir.”*

Hükmü nasta sabit olan herhangi bir mesele hususunda şart koşulursa nassa göre hüküm verilir, şarta göre değil. Örneğin vâcip olan bir şeyi nezretmek/adamak

[522] Suyûtî, *el-Eşbâh ve’n-Nezâir*, 223-224.
[523] Suyûtî, *el-Eşbâh ve’n-Nezâir*, 223-224.
[524] Subkî, *el-Eşbâh ve’n-Nezâir*, 1/94.
[525] Suyûtî, *el-Eşbâh ve’n-Nezâir*, 224.
[526] Subkî, *el-Eşbâh ve’n-Nezâir*, 1/94.

sahih değildir**.** Çünkü nasta sabit olan bir şeyi şart koşmak geçersizdir. Aynı şekilde bir kimse eşine "Seni, bir ric'i talâk hakkım üzerine bin fiyatındaki mala boşadım." derse "bin" sözü dikkate alınmaz, fakat ric'i talâk gerçekleşmiş olur. Çünkü bu durumda mal şart ile sabittir, ric'i talâk ise şer'an sabittir ve şer'an sabit olan daha kuvvetlidir. Yine bir kimse, daha önce hac yapmamışsa, tatavvu'[527] veya nezir haccı için ihrama girerse farz olan hac gerçeklemiş olur. Çünkü bu haccı şer'an sabit olana müteallıktır.[528]

3.2.19. مَا حُرِّمَ اسْتِعْمَالُهُ حُرِّمَ اتِّخَاذُهُ / *"Kullanılması harâm olanın alınması da harâmdır."*

Kullanılması harâm/yasak olan bir şeyin satın alınması yahut zimmete geçirilmesi de yasaktır. Örneğin nakit karşılığında eğlence aletlerini ve kaplarını satın almak, av dışında köpek satın almak aynı şekilde domuz, şarap, erkekler için ipek elbise ile ziynet/takı eşyası satın almak harâmdır.[529]

Kâidenin istisnası: Bu istisna, sulh bahsinde geçer. Şöyle ki bir kimse, kendi çalınan parasını kasadan almak isterse o kasayı kırıp kendi parasını alabilir. Bu durumda her ne kadar da kasayı kullanmak haram olsa da kişinin kendi parasını alması caiz olur.[530]

3.2.20. مَا حُرِّمَ أَخْذُهُ حُرِّمَ إِعْطَاؤُهُ / *"Alınması harâm olanın verilmesi de harâmdır."*

İbn Nuceym mezkûr kâideyi on dördüncü sırada zikretmektedir.[531] Ayrıca Mecelle'nin otuz dördüncü maddesinde geçmektedir.[532] Bu kâideye göre alınması harâm olan bir şey için ödeme yapmak da harâmdır. Örneğin faiz işleminde karşı tarafa ödeme yapmak, rüşvet vermek, kâhine ödeme yapmak ve çalgı aletleri için ücret ödemek harâmdır.[533]

---

[527] Tatavvu': Farzlar yanında meşru kılınan ve işlenmesi kişinin gönlüne bırakılan nâfile ibadetler. (Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, 549.)
[528] Suyûtî, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir*, 225.
[529] Suyûtî, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir*, 226.
[530] Suyûtî, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir*, 226.
[531] İbn Nuceym, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir*, 132.
[532] Ali Haydar Efendi, *Dürerü'l-Hükkâm*, 1/43.
[533] Suyûtî, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir*, 226-227.

Kâidenin istisnaları: Kendi hakkını alabilmek için hâkime rüşvet vermek, esiri azat etmek için fidye vermek, hicvinden/zemminden korktuğu kişiye bir şey vermek (bu durumların hepsi zarûretten dolayı) caizdir. Yine malını vasiyet eden bir kimse, malının başkasının eline geçmesi korkusuyla kadıya/hâkime malını tayin etmesi için malından harcama yapabilir, bu durumda para vermek harâm değildir. Fakat devlet başkanının bu ücreti alması harâmdır.[534] Bu kâideye yakın bir kâide daha vardır ki o da şudur:

- مَا حُرِّمَ فِعْلُهُ. حُرِّمَ طَلَبُهُ / *"Yapılması harâm olan bir davranışı talep etmek de harâmdır."*[535]

Mezkûr kâide Mecelle'nin otuz beşinci maddesinde aynı lafızlar ile geçmektedir.[536] Suyûtî mezkûr kâidenin uygulama alanına yer vermemiştir. Bu kâideye göre harâm olan bir şeyi istemek de harâmdır. Mesela hırsızlık harâmdır, o halde hırsızlık yapmayı istemek de harâmdır.[537]

3.2.21. الْمَشْغُولُ لَا يُشْغَلُ / *"Meşgûl olan meşgûl edilmez."*

Herhangi bir ibadet veya hukukî bir işlemin yürürlükte olduğu vakit bunun üzerine başka bir işlem yapılamaz. Örneğin borcuna karşılık bir şeyi rehin olarak bırakan bir kimsenin aynı rehini başka bir borç için rehin olarak bırakması kavli cedide (İmam Şâfiî'nin yeni görüşü) göre caiz değildir. Yine Mina'da ibadet için bulunan bir kimse umre ihramına giremez. Çünkü bu kimse Mina'da şeytan taşlama ve geceleme ibadetiyle meşguldür.[538]

3.2.22. الْمُكَبَّرُ لَا يُكَبَّرُ / *"Mükebber büyütülmez."*

Belirlenen bir hükmüm daha güçlü ve kuvvetli olması için tekrar edilmesi veya fazlalaştırılması gerekmez. İstenilen düzeyde olması kafidir. Örneğin köpeğin elbiseye birkaç defa temas etmesiyle elbisenin üç defa yıkanması gerekmez. Yani bir defada yedi kere yıkanması yeterlidir, üç temastan dolayı üç kez yedileri tekrar etmek

[534] Suyûtî, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir,* 226-227.
[535] Suyûtî, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir*, 227.
[536] Ali Haydar Efendi, *Dürerü'l-Hükkâm*, 1/44.
[537] Ali Haydar Efendi, *Dürerü'l-Hükkâm*, 1/44.
[538] Suyûtî, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir*, 227-228.

gerekmez. Yine yeminin daha kuvvetli olması için üçten fazla yemin ettirilmez. Aynı şekilde kasten adam öldürmede de belirtilen diyet alınır. Daha fazlası alınmaz, yani cezası büyütülmez. Aynı şekilde bir sebepten dolayı hata işlenen suçlarda belirlenen ceza uygulanır, ağır ceza uygulanmaz. Çünkü işlenen suç için tayin edilen ceza zaten en büyük cezadır. Başka bir sebepten dolayı da işlenen suçlara daha büyük cezalar verilemez.[539] Zekât adı altında alınan cizye oranı da büyültülemez, çünkü büyük bir cezayı başka bir isimle daha büyük hale getirmek de caiz değildir.[540]

3.2.23. مَنْ اسْتَعْجَلَ شَيْئًا قَبْلَ أَوَانِهِ عُوقِبَ بِحِرْمَانِهِ / *"Vaktinden önce bir şeyi elde etmeye çalışan ondan mahrum bırakılmakla cezalandırılır."*

Mezkûr kâide Mecelle'nin doksan dokuzuncu maddesinde geçmektedir.[541] Bu kâideye göre bir şeye vaktinden önce sahip olunmaya çalışılması, o şeyin mahrumiyetiyle sonuçlanmasına neden olur. Örneğin şarap içine bir şey atılmasıyla sirkeleşirse temiz olmaz. Sirkeye dönüşse dahi vaktinden önce müdahale edildiği için necistir. Aynı şekilde bir eşek, derisi için kesilirse bu caiz değildir. Yine varis, mirası bir an önce elde etmek için murisini öldürürse mirastan menedilir.[542]

Kâidenin İstisnaları: Ummu'l-veled, efendisini öldürürse azat edilmiş olur, çünkü genel kâideye göre, ummul veled efendisinin ölümüyle hür olur. Aynı şekilde mudebber de efendisini öldürürse hür olur.[543]

3.2.24. النَّفْلُ أَوْسَعُ مِنْ الْفَرْضِ / *"Nâfile farzdan daha geniştir."*

Nâfile ibadetlerin, farz ibadetlere kıyasen daha kolaylıkları mevcuttur. Örneğin nâfile namazlarda kıyam, seferde iken istikbâl-i kıble, kıble yönünü belirlemek için yapılan ictihâdı yenilemek, teyemmümün tekrarı ve oruca geceden niyet etmek vâcip

[539] Ebû Abdillâh Muhammed b. İdrîs b. Abbâs eş-Şâfiî, *el-Ümm* (Beyrut: Dârü'l-Marife, 1410), 6/122; Suyûtî, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir*, 229.
[540] Suyûtî, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir,* 229.
[541] Ali Haydar Efendi, *Dürerü'l-Hükkâm*, 1/99.
[542] Suyûtî, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir*, 229-23.
[543] Suyûtî, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir*, 229-231.

değildir. Bunlar nâfile ibadetlerin kolaylıklarıdır. Fakat farzdan dolayı bazı nâfileler daralabilir.[544] Bu kuralın da kâidesi de şudur:

- **مَا جَازَ لِلضَّرُورَةِ يَتَقَدَّرُ بِقَدْرِهَا / *"Zarûretten dolayı caiz olan kendi miktarınca takdir edilir."***

Suyûtî mezkûr kâideyi "Zarar izâle olunur." kâidesi altında **"** مَا أُبِيحَ لِلضَّرُورَةِ يُقَدَّرُ **بِقَدْرِهَا"** lafzıyla zikretmiştir.[545] Bu kâideye göre zaruretten dolayı mubah/helâl olan şey, zarûreti ortadan kaldıracak miktarla mubah olur, zarûretin definden fazlası caiz değildir. Suyûtî mezkûr kâide bağlamında bir görüşe göre teyemmümün nâfile için teşri kılınmadığını garip bir kavle göre ise nâfile namazda sehiv secdesi teşri kılınmadığını söylemektedir.[546]

3.2.25. الْوِلَايَة الْخَاصَّة أَقْوَى مِنْ الْوِلَايَة الْعَامَّة / *"Velâyet-i hâssa velâyet-i âmmeden daha kuvvetlidir."*

İbn Nuceym mezkûr kâideyi on altıncı maddede zikretmektedir.[547] Ayrıca bu kâide Mecelle'nin elli dokuzuncu maddesinde geçmektedir.[548] Belirli kişiler üzerinde olan velilik**,** devlet başkanının veya devlet yöneticilerinin sahip olduğu yetkiden daha kuvvetlidir. Örneğin kâdı, velâyet-i hassa[549] ehliyetine sahip bir yetkili varken kendisi bu yetkiyi kullanamaz. Bir kız, kendisini evlendirme konusunda dengi olmayan biriyle evlendirmesi için velâyet-i hassa olan bir kimseye izin verirse ve bu kimse kızı evlendirirse bu evlilik geçerli olur, fakat hâkim böyle biri ile evlendirirse bu geçerli olmaz. Zira hâkimin velâyet-i âmme görevi vardır. Yine velâyet-i hassa yetkisine sahip olan bir kimse, had cezalarında kısas uygulamasına karar verebilir ya da diyet istemeyebilir yahut bunların hiçbirini istemeyebilir/bedelsiz affedebilir. Fakat imam/devlet başkanı bedelsiz affedemez.[550]

---

[544] Suyûtî, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir*, 232.
[545] Suyûtî, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir*, 134.
[546] Suyûtî, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir,* 232.
[547] İbn Nuceym, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir*, 133.
[548] Ali Haydar Efendi, *Dürerü'l-Hükkâm*, 1/58.
[549] Velâyet-i hassa: Belirli kişiler üzerinde kurulu bulunan velilik. (Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, 602.)
[550] Suyûtî, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir*, 232.

Müellif mezkûr kâide bağlamında şu dâbıta yer vermiştir: Baba ve dede gibi veliler; mal ve nikâhta veli olabilirler. Diğer asabeler ise sadece nikâhta veli olabilirler. Baba, sefih evladı için veli olabilir, vasi ise sadece malda veli olabilir.[551]

3.2.26. لَا عِبْرَةَ بِالظَّنِّ الْبَيِّنِ خَطَؤُهُ / *"Hatası zâhir olan zanna i'tibâr edilmez."*

İbn Nuceym mezkûr kâideyi on yedinci maddede zikretmektedir.[552] Ayrıca bu kâide Mecelle'nin yetmiş dokuzuncu maddesine geçmektedir.[553] Bu kâideye göre bir şey hakkında zanna göre davranılsa sonra bu zannın hatalı olduğu ortaya çıkarsa zanna dayanak yaptığı şeyler hükümsüz olur. Örneğin mükellef bir kimse, geniş vakitli vâcip bir ibadette, vaktin sonuna kadar yaşayamayacağını zannetse geniş vakitli vâcip ibadetin vakti onun için daralmış olur. Eğer bu dar vakitte vâcip olan ibadeti yapmazsa ve zannettiği şey hatalı olursa yani yaşarsa ibadetini kendisi için belirlenen dar vakitte değil de geniş vakitte ifa ederse sahih olan görüşe göre bu ibadeti eda etmiş olur. Yine bir kimse abdestli olduğu zannıyla namaz kılarsa sonra abdestsiz olduğu ortaya çıkarsa abdest alıp namazını eda etmesi gerekir. Aynı şekilde bir kimse, vaktin girdiğini zannetse ve namaz kılsa sonra vaktin girmediği ortaya çıksa bu kişinin zahir hatasına itibar edilmez, namazı vaktinde kılması gerekir. Yine bir kimse zekât verdiği kişinin zekâta ehil olduğu zannıyla ödeme yapsa sonra ehil olmadığı ortaya çıkarsa zekâtını ehil olana vermesi gerekir, ehil olmayana verdiği zekâttan sayılmaz. Sadaka olarak kabul edilir.[554]

Merginânî zekât konusunda bu meseleyi ele almıştır. Buna göre Ebû Hanife (v. 150/767) ile İmam Muhammed (v. 189/805), aksi görüş belirtirken İmam Yusuf (v. 182/798) ise kendi görüşüne dayanak olarak bu kâideyi dile getirmiştir. Şöyle ki bir kimse zekâtını fakir sandığı birine verip sonra fakir olmadığı anlaşılsa ya da Müslüman olmadığı ortaya çıksa yahut zekâtını karanlıkta verdiği kişinin oğlu veya babası olduğu sonradan anlaşılsa bu durumlarda Ebû Hanife ve İmam Muhammed'e göre zekâtını

[551] Suyûtî, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir*, 233.
[552] Suyûtî, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir*, 134.
[553] Ali Haydar Efendi, *Dürerü'l-Hükkâm*, 1/72.
[554] Suyûtî, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir*, 235.

tekrar vermesi gerekmez. İmam Yusuf'a göre ise *"Hatası zahir olan zanna itibar edilmez."* kâidesi gereğince zekâtını tekrar vermesi gerekir.[555]

3.2.27. الِاشْتِغَالُ بِغَيْرِ الْمَقْصُودِ إعْرَاضٌ عَنْ الْمَقْصُود / *"Maksadı dışındaki şeylerle meşgul olmak maksattan sapmadır."*

Niyet edilen bir şey dışında başka şeylerle meşgul olmak niyet edileni şeyi bozar. Mesela bir kimse, evinde oturmamaya ve yaşamamaya dair yemin etse ve bu yemininden hemen sonra bir saat tereddüt etse yemini bozulur. Eğer eşyalarını toplama ve nakil için hazırlama ile meşgul olursa yemini bozulmaz. Aynı şekilde şüf'a talep eden bir kimse, müşteri ile karşılaştığı zaman "Ne kadara aldınız?" ya da "Ucuza mı satın aldınız?" diye sorsa şüf'a hakkı batıl olur. Çünkü bu sorular maksada mutabık değildir.[556]

3.2.28. لَا يُنْكَرُ الْمُخْتَلَفُ فِيهِ وَإِنَّمَا يُنْكَرُ الْمُجْمَعُ عَلَيْهِ / *"İcmâya muhâlif olmadıkça ihtilâf edilen meseleler inkâr/itirâz edilmez."*

Suyûtî bütün ihtilaflı konuların bu kâidenin furûu olduğunu söyler ve fakihlerin farklı ictihâdlarının icmâya aykırı olmadıkça reddedilmemesi gerektiğini ifade eder. Yani belli şartlar çerçevesinde bu ictihâdlar ile amel edilebilir.[557] Ancak mezkûr kâidenin bazı istisnaları vardır. Şöyle ki hâkime fıkhî bir mesele sorulursa o da kendi mezhebindeki ictihâda göre hükmeder. Sözgelimi Hanefî bir kimse içki içerse bu kimseye içki içme haddi uygulanır. Çünkü hâkimin kendi mezhebindeki ictihâda aykırı olarak hüküm vermesi caiz değildir. Aynı şekilde bir kadın şarap içmenin mubah olduğu inancındaysa kocası onu şarap içmekten menedebilir. Kocanın yasaklama hakkı vardır. Sahih olan görüşe göre zimmî (gayr-i müslim) olan bir kadının durumu da bu şekildedir.[558]

---

[555] Merginânî, el-Hidâye, 1/112.
[556] Suyûtî, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir*, 237.
[557] Suyûtî, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir*, 237.
[558] Suyûtî, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir*, 237-238.

3.2.29. يَدْخُلُ الْقَوِيُّ عَلَى الضَّعِيفِ وَلَا عَكْسَ / *"Kuvvetli olan zayıf olanı kapsar, tersi caiz değildir."*

Derece bakımından üstün olan bir ibadet, kendinden düşük olan bir başka ibadeti kapsar. Sözgelimi Haccın umreyi kapsaması caizdir. Çünkü Haccı ifa eden aynı zamanda Umre de yapmış olur. Azhar olan görüşe göre Umrenin Haccı kapsaması caiz değildir. Çünkü umre daha zayıf bir konumdadır.[559]

3.2.30. يُغْتَفَرُ فِي الْوَسَائِلِ مَا لَا يُغْتَفَرُ فِي الْمَقَاصِدِ / *"Amaclarda caiz olmayan bazı şeyler, vesilelerde caiz olabilir."*

Bir muamelenin maksadı caiz olmamasına rağmen vesilesi caiz olabilir. Mesela damân[560] için vakit tayin edilmesi kesin bir şekilde yasaklanmıştır. Kefâlette ise ihtilâf vardır. Çünkü damân maksada bağlıdır, maksat ise maldır; kefâlet ise vesiledir. Maksadı caiz olmayanın vesilesi caiz olabilir. Aynı şekilde ümmet, namaz için niyetin gerekliliği konusunda ihtilâf etmemiştir, fakat abdestte niyet konusunda ihtilâf etmiştir.[561] Yani namaza niyete etme hususunun farz oluşunda ihtilaf edilmesinin caiz olmayışına rağmen abdestte ihtilaf edilmesi caizdir.

3.2.31. مَا لَا يَقْبَلُ التَّبْعِيضَ فَاخْتِيَارُ بَعْضِهِ كَاخْتِيَارِ كُلِّهِ وَإِسْقَاطُ بَعْضِهِ كَإِسْقَاطِ كُلِّهِ / *"Mütecezzi olmayan bir şeyin ba'zısını tercih etmek, küllünü tercih etmek gibidir. Ba'zının iskâtı, küllînin iskâtı gibidir."*

Bölünmesi mümkün olmayan bir bütünün bir kısmını seçmek bir bütünü seçmek gibi kabul edilir, aynı şekilde bütünün bir kısmının hükümsüz kalması tamamının hükümsüz kalması anlamına gelir. Örneğin bir kimse, eşine "Seni yarım boşadım." veya "Senin bazını boşadım." derse bir talâk ile boşamış olur. Zira bir kısmını seçmek bir bütünü seçmek gibidir. Aynı şekilde kısası hak eden bir kimsenin

[559] Suyûtî, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir*, 238.
[560] Damân: Başkasının üzerindeki vâcip bir hakkı üstlenmek, bir şeyin misliyattan ise mislini, kıyemiyattan ise kıymetini vermek. Risk üstlenmek, eşyanın zararına katlanmak. (Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, 89.)
[561] Suyûtî, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir*, 238.

kısasın bazısı affedilse veya kısasa karar vermeye hakkı olanlardan bazısı affetse diğer bazısı affetmezse bu durumlarda kısas uygulanmaz.[562] Zira hadler şüphe ile düşer.

Müellif mezkûr kâide bağlamında şu dâbıta yer vermiştir**:** Bazısı bütün(kül) üzerine ziyade/fazla olmaz. Bu dâbıtın istisnası vardır. Örneğin bir kimse, eşine "Sen bana annemin sırtı gibisin." derse bu sarih bir lafızdır. Eğer "Sen bana annem gibisin." derse bu sarih bir lafız değildir.[563]

3.2.32. إِذَا اجْتَمَعَ السَّبَبُ أَوْ الْغُرُورُ وَالْمُبَاشَرَةُ قدمت الْمُبَاشَرَةُ / *"Mütesebbib veya aldatan ve mübâşir içtima ederse mübâşerete itibar edilir."*

Mübâşir (bir fiilin faili) ile bir fiile sebep olan ve bir kimseyi aldatan aynı konu hakkında birleştiğinde hüküm faile göre verilir. Bu bakımdan birebir bir şeyi işleyen kimse sebebiyet verenden daha öndedir. Örneğin bir kimse kendisine ait olan çalınmış bir yemeği bilmeden yerse ezhar olan görüşe göre yemeği çalan kişi tazmin edilmez. (Burada çalınmış yemeği veren kimse yemeği yiyeni aldatmıştır.) Yine bir kimse kuyu kazarsa başkası gelip birini o kuyuya atarsa veya birini tutuklarsa başkası gelip onu öldürürse veya birini yüksek yerden atarsa başkası onu karşılayıp (müdahalede bulunup) parçalanmasına sebep olursa bütün bu durumlarda kuyuya atana, öldürene ve yüksekten atan kişiye kısas cezası uygulanır.[564]

Mezkûr kâide Mecelle'de *"Bir işe mübaşeret edenle sebep olan bir araya gelse hüküm mübaşeret edene izafe edilir."* (إِذَا اجْتَمَعَ الْمُبَاشِرُ وَالْمُتَسَبِّبُ أُضِيفَ الْحُكْمُ إِلَى الْمُبَاشِرِ) şeklinde geçmektedir.[565]

Kâidenin istisnası: Bir kimse, koyun çalsa ve bu koyunu kesmesi için kasaba emretse kasap bu durumdan habersiz olarak kesim işini yapsa bu durumda kasap tazmin edilmez, çalan kişi tazmin edilir. Müftü, itlaf için fetva verse sonra hatalı olduğu anlaşılırsa bu durumda müftü sorumlu olur, gerekli bedeli öder.[566]

---

[562] Suyûtî, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir*, 243.
[563] Suyûtî, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir*, 244.
[564] Suyûtî, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir*, 245-246.
[565] Ali Haydar Efendi, *Dürerü'l-Hükkâm*, 1/91.
[566] Suyûtî, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir*, 245-246.

SONUÇ

Nübüvvetin ilk yıllarından bu yana murad-ı ilâhîye'ye muvafık olmak için başta sahabe ve tâbiîn olmak üzere ulemâ Kur'ân ve Sünnet'in doğru anlaşılması hasebiyle birçok İslâmî ilimlerle iştigal etmiştir. Bu ilimlerden biri de müstesna bir konuma sahip olan fıkıh ilmidir. Mezkûr ilim, Müslümanların yeni şer'î amelî konulardaki sorunlarına çözüm üretmeyi ve gün geçtikçe karşılaşılan meselelere şerîatın maksâdına uygun pratik fikirler sunmayı konu edinen bir disiplindir. Bu kapsamda fakîhler, derin tefekkür neticesinde birtakım fıkhî metotlar geliştirmiş ve fıkhın birçok alt yazım türüne zemin hazırlamışlardır.

Bu yazım türlerinden biri de fıkıh ilminin tedvini akabinde Hanefî fukahâsı öncülüğünde hicri IV. asırda müstakil bir ilim olarak ortaya çıkan kavâid ilmidir. Kavâid ilmi fıkhın dağınık meselelerini belli bir kural çerçevesinde toplayıp fıkhın anlaşılmasında kolaylık sağlamış ve fıkhî melekenin gelişmesinde önemli bir rol oynamıştır. Hicri VII. yüzyıl ise Şâfiî fakîhlerinin öncülüğüyle kavâid ilmi yeni bir boyut kazanmış ve bu dönemde en olgun eserler; kavâid, el-eşbâh ve'n-nezâir veya furûk adlarıyla müstakil olarak kaleme alınmıştır. Bilhassa İzzuddîn b. Abdusselâm'ın "*Kavaidu'l-ahkam"* adlı eseri bu alanda öncü role sahip olmuştur. Bu yazım türünü Şehâbeddin el-Karâfî, Tâcuddîn es-Subkî, Bedruddîn ez-Zerkeşî ve Ebû'l-Ferec İbn Recep gibi fakîhler de devam ettirerek kavâid literatürüne zenginlik katmışlardır.

Hicri IX. yüzyılda yaşamış ve Şâfiî fakîhleri arasında önde gelen isimlerden biri olan Suyûtî'nin *el-Eşbah ve'n-Nezâir* adlı eseri, küllî kâidelere farklı bir bakış açısı kazandırmıştır. Bu eserde küllî kâideler sistematik bir şekilde ele alınmış ve bilhassa küllî kâidelerin dayanaklarına yer verilmiştir. Bu çalışmada mezkûr eser bağlamında küllî kâidelerin naslarla ilişkisi incelenmiştir. Netice olarak küllî kâidelerin naslarla sıkı hatta birebir alakası olduğu anlaşılmaktadır. Suyûtî'nin eserinde tespit ettiğimiz dayanağı nas olan on üç küllî kâidenin bazısı olduğu gibi naslardan iktibas edilmiştir. Eserdeki dayanağı ictihâd olan otuz iki kâide ise nasların genel muhtevalarından yararlanarak yoğun bir ictihâd neticesinde ortaya konulmuştur.

Toplam kırk beş ana küllî kâide ile bunlara bağlı alt küllî kâidelerin incelendiği bu çalışmada, kâidelerin uygulama alanları daha çok günümüze hitap eden konulardan seçilmiştir. Eserdeki konuların anlaşılması Suyûtî'nin kendi ifadesiyle bir ömrünün semeresi olması bağlamında belli bir fıkhî birikim gerektirmektedir. Dolayısıyla eserdeki bazı cümleler ve kısa başlıkların anlaşılması için temel eserlere başvuru ihtiyacı doğmaktadır. Bu ihtiyaca binaen çalışmamızda ilgili bölümlerde açıklamalar yapılmıştır. Şunu da ifade etmek gerekir ki küllî kâidelerin tek başına hüccet olarak kullanılması için derin bir fıkhî malumat gerektirmektedir. Son derece önemi haiz olan bu hususta yeterli derecede fıkhî bilgi ve donanım sahibi olmayan kimselerin daha fazla dikkat etmeleri elzemdir.

KAYNAKÇA

Ahmed bin Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed eş-Şeybânî (v. 241/855), *el-Müsned*. thk. Şuayb el-Arnâvut ve diğerleri. Müessetü'r-Risâle, 1421/2000.

Akay, İhsan. "Kavâid-i Fıkhîyyenin Müstakil Delil Olma Problemi". *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 31 (2018), 89-120.

_____, "Klasik Fıkıh Literatüründeki Küllî Kâidelerle Mecelle'deki Küllî Kâidelerin Karşılaştırılması". *Şarkiyat ICSS'17: Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi* (14-17 Eylül 2017), 267-286.

_____, *Şâfiî Usûl Geleneğinde İmâm Şâfiî'ye Muhalif Usûlî Görüşler*. İstanbul: Ensar, 2018.

Akpınar, Ali. "Tefsîrü'l-Celâleyn". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 40/294-295. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2011.

Aktan, Hamza. "Damân". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 8/450-453. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1993.

Algül, Adnan. "Kavâid İlmi ve İzzüddîn b. Abdüsselâm'ın Kavâid İlmine Etkisi". *Kilis 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3/4 (2016), 43-67.

Ali Haydar, Efendi (v. 1353/1935). *Dürerü'l-Hükkâm şerhu Mecelleti'l-ahkâm.* çev. Fehmi el-Hüseyni. 4 cilt. Beyrut: Dârü'l-Ceyl, 1411/1991.

Arı, Abdüsselam. "Vasiyet". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 42/552-555. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2012.

Aslan, Recep. "Suyûtî'nin Hadis İlmindeki Kadın Hocaları". *Marife* (03 Kasım 2011), 127-143.

Atar, Fahrettin. *Fıkıh Usûlü*. İstanbul: İFAV, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı, 10. Basım, 2013.

Aybakan, Bilal. "Şîrâzî, Ebû İshak". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 39/184-186. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2010.

_____, "Maraz-ı Mevt". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 28/39-40. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2003.

Bâhuseyn, Yakub b. Abdülvehhâb. *el-Kavâidü'l-fıkhîyye el-Mebâdi, el-Mukavvîmât, el-Masâdır, ed-Deliliyye, et-Tatavvur*. Riyâd: Mektebü'r-Rüşd, 1418/1997.

Bardakoğlu, Ali. "Berâet". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 5/470-471. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1992.

_____, "Had". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 14/547-551. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1996.

Baktır, Mustafa. "el-Eşbâh ve'n-Nezâir". *TDV İslam Ansiklopedisi*. 11/456-457. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1995.

_____, "Kâide". *TDV İslam Ansiklopedisi.* 24/205-210. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2001.

Beyhakî, Ahmed b. Hüseyin Ebû Bekir. *Sünenü'l-kübrâ.* thk. Muhammed Abdulkadir Ata. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1424/2003.

Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl el-Cu'fî (v. 256/870). *es-Sahih'ul-Buhârî*. nşr. Muhammed Züheyr b. Nâsır. b.y. Darü Tavku'n-Necat, 1422/2001.

Cuveynî, İmâmû'l-Haremeyn Abdûlmelik b. Abdillâh (v. 478/1085). *Giyâsü'l-umem fi iltiyasi'z-zûlem.* thk. Abdûlazîm ed-Deyb. b.y. Mektebetü'l-Harâmeyn, 2. Basım, 1401/1981.

Curcânî, Ebû'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Alî es-Seyyid eş-Şerîf (v. 816/1413). *et-Tâ'rifât*. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1403/1983.

Çakan, İsmail Lütfi. "Cemʿu'l-cevâmi". *TDV İslâm Ansiklopedisi.* 7/344-345. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1993.

Dârekutnî, Ebû'l-Hasen Alî b. Ömer b. Ahmed (v. 385/995). *Sünenü'd-Dârekutni*. thk. Şuayb el-Arnâut vd. 5 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1424/2003.

Demir, Osman. "Yakîn". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 43/271-273. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2013.

Ebû Dâvud, Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk es-Sicistânî (v. 275/889). *Sünenü Ebi Dâvud*. 4 Cilt. Beyrut: Mektebetü'l-Asriyye, ts.

Erdoğan, Mehmet. *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Ensar, 3. Basım, 2010.

Feyyûmî, Ebû'l-Abbâs Hatîbüddehşe Ahmed b. Muhammed (v. 770/1368-69). *el-Misbâhu'l-münir fi garîbi'ş-şerhi'l-kebîr li'r-Râfi'î*. 2 Cilt. Beyrut: el-Mektebetü'l-İlmiyyetü, ts.

Kur'ân-ı Kerîm Meâli. çev. Halil Altuntaş - Muzaffer Şahin. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 7. Basım, 2010.

Günah, Hacı Mehmet. "Şüphe". *TDV İslâm Ansiklopedisi.* 39/263-265. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2010.

Hâdî, İman Abuldulhamîd. *Kâide: el-Meysûr la yeskût bi'i-me'sûr*. Riyâd: Dârü'l-Keyân, 1427/2006.

Hâdimî, Ebû Saîd Muhammed (v. 1176/1762). *Mecamiû'l-hakaik ve'l-kavâid ve cevamiû'l-revâik ve'l-fevâid fi usûli'l-fıkh ve'l-kavâidi'l-fıkhîyye*. thk. Hâlid Azîzî. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle Nâşirûn, 1437/2016.

Halîl b. Ahmed, Ebû Abdirrahmân (v. 175/ 791). *Kitâbu'l-'Ayn*. thk. Mehdi el-Mahzûmî, İbrâhîm es-Sâmerrâî. 8 Cilt. b.y. Dâr ve Mektebetü'l-Hilâl. ts.

Hamevî, Ebu'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed el-Hasenî (v. 1098/1687). *Gamzu uyuni'l-basâir fi şerhi'l-Eşbâh ve'n-Nezâir*. 4 Cilt. Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1405/1985.

Hamûde, Tâhir Süleyman. *Celâluddin es-Suyûtî asruhu ve hayâtuhu ve âsâruhu cuhûduhu fi'd-dersi'I-luğavî.* Beyrut: el-Mektebetü'l-İslâmî, 1410/1989.

Helîfî, Riyâd Mansûr. *el-Kâidetû'l-fıkhîyye hûcciyyetûhâ ve davâbitû'l-istidlâlî bihâ.* Kûveyt: Vizâratü'l-Evkâf ve'ş-Şuûnû'l-İslamîyye, ts.

Hısnî, Takıyyûddîn Ebû Bekr b. Muahmmed (v. 829/1426). *Kifâyetü'l-ahyâr fi halli Gayeti'l-ihtisar*. thk. Ali Abdulhamîd el-Baltacî. Dimeşk: Dârü'l-Hayr, 1415/1994.

İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd. *Sünenü İbni Mâce*. 2 Cilt. b.y. Dârü İhyâi Kütübi'l-Arabiyye, ts.

İbn Manzûr, Ebû'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrem (v. 711/1311). *Lisânü'l-ʿArab*. 15 Cilt. Beyrut: Dârü Sâdir, 1414/1993.

İbn Nuceym, Zeynüddîn b. İbrâhîm b. Muhammed (v. 970/1563). *el-Eşbâh ve'n-Nezâir alâ mezhebi ebi Hanife el-Nu'man*. thk. Zekeriyyâ Umeyrat. Beyrut: b.y. Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1419/1998.

İbni Hibbân, Ebû Hâtim Muhammed b. Hibbân b. Ahmed el-Büstî (v. 354/965). *Sahîh-i İbni Hibbân*. thk. Şuayb el-Arnâvut. 13 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1414/1993.

İbni's-Salâh, Ebû Amr Takıyyuddîn Osmân b. Salâhiddîn Abdirrahmân b. Mûsâ. *Fetâvâ İbni's-Salâh*. thk. Muvaffak Abdullah Abdulkadir. Beyrut: Mektebetü'l-Ulum ve'l-Hikem, 1407/1986.

İzz b. Abdusselâm, Ebû Muhammed İzzüddîn Abdülazîz (v. 660/1262). *Kavâidü'l-ahkâm fî mesâlihi'l-enâm*. thk. Tâha Abdurraûf Sa'd. 2 Cilt. Kâhire: Mektebetü'l-Küllîyati'l-Ezheriyye, 1414/1993.

Kallek, Cengiz. "el-Hâvî li'l-fetâvî*". TDV İslâm Ansiklopedisi.* 16/533-534. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1997.

Kandemir, M. Yaşar. "Cevâmiu'l-Kelim" *TDV İslam Ansiklopedisi.* 7/440. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1993.

Karâfî, Ebu'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. İdrîs (v. 684/1285). *el-Furûk, envâru'l-burûk fi envâ'i'l-furûk*. 4 Cilt. b.y. 'Alemi'l-Kütüb, ts.

Karaman, Hayreddin. "Âdet". *TDV İslâm Ansiklopedisi.* 1/369-373. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1988.

Kâsânî, Alâüddîn Ebû Bekr b. Mes'ûd b. Ahmed (v. 587/1191). *Bedâiu's-sanâi'fî tertîbi'ş-şerâ'i.* 7 Cilt. Lübnan: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1406/1986.

Kaya, Eyyüp Said - Hacak, Hasan. "Zimmet". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 44/424-428. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2013.

Kızılkaya, Necmettin. *Hanefî Mezhebi Bağlamında İslam Hukukunda Küllî Kâideler*. İstanbul: Litera Yayıncılık, 3. Basım, 2018.

Koca, Ferhat. "Tûfî". *TDV İslam Ansiklopedisi*. 41: 327-330. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2012.

Koçak, Muhsin. "Münâvî, Yahyâ b. Muhammed". *TDV İslâm Ansiklopedisi.* 31/575-576. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2006.

Köksal, Asım Cüneyd - Dönmez, İbrahim Kâfi. "Usûl-i Fıkıh". *TDV İslam Ansiklopedisi*. 42/201-210. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2012.

Kurtubî, Muhammed b. Ahmed (v. 671/1273). *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'ân.* thk. Ahmed el-Berdunî-İbrahim el- 'Itfiyyiş. 20 Cilt. Kâhire: Dârü'l-Kütübi'l-Mısriyye, 1384/1964.

Mertoğlu, M. Suat. "Süyûtî". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 38/198-201. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2010.

Makrîzî, Takıyyüddîn Ahmed b. Alî (v. 845/1442). *İğâsetü'l-ümme bi-keşfi'l-ğumme.* thk. Kerem Hilmî Ferahât. Mısır: Aynü'd-Dirasât ve'l-Buhûsü'l-İnsâniyye ve'l-İctima'iyye, 1427/2007.

Mâlik b. Enes, Ebû Abdillâh el-Asbahî el-Yemenî (v. 179/795). *el-Müdevvene*. 4 Cilt. b.y. Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1414/1993.

_____. *el-Muvatta'*. thk. Muhammed Mustafâ el-Azamî. 8 Cilt. Abu Dabi- BAE: Müessesetün Zayed bin Sultan Al Nahyan li'l-a'mali'l-Hayriyye ve'l-İnsaniyye, 1425/2004.

Mergînânî, Burhâneddîn Ebû'l-Hasan Ali b. Ebûbekr (v. 593/1197). *el-Hidâye şerhu Bidâyetü'l-mübtedî.* thk. Talâl Yusuf. 4 Cilt. Beyrut-Lübnan: Dârü İhyâi't-Turâs el-Arabî, t.y.

Muhammed b. Ahmed, Ebû Mansûr el-Ezherî el-Herevî (v. 370/980). *Tehzîbu'l-luga*. thk. Muhammed Ivad Murib. 8 Cilt. Beyrut: Dârü İhyai't-Turasi'l-Arabî. 1421/2001.

Müslim, Ebû'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc (v. 261/875). *el-Câmiʿu's-sahîh*. thk. Muhammed Fuâd Abdülbaki. 5 Cilt. Beyrut: Dârü İhyâi't-Turâs el-Arabî, ts.

Nedvî, Ali Ahmed. *el-Kavâid el-Fıkhîyye mefhumuhâ, neş'etuhâ, tatavvuruhâ, dirâsetu müellefâtiha, edilletuhâ, mühimmetuhâ tatbikâtuhâ*. Dımeşk: Dârü'l-Kalem, 1439/2018.

Nesâî, Ebû Abdirrahmân Ahmed b. Şuayb b. Alî (v. 303/915). *es-Sünenü's-suğrâ li'n-Nesâî*. Haleb: Mektebü'l-Mektubati'l-İslâmiyye, 1406/1985.

Nevevî, Ebû Zekeriyyâ Muhyiddin Yahyâ b. Şeref (v. 676/1277). *el-Mecmû' şerhü'l-Mühezzeb liş-Şirâzî*. thk. Muhammed Necib el-Mutî'. 23 Cilt. Cidde: Mektebü'l-İrşâd, ts.

_____, *Minhâc'u't-tâlibîn ve umdetu'l-müftin fi'l-fıkh*. thk. ʿİvaz Kâsım Ahmed ʿİvaz. Lübnan: Dârü'l-Fikr, 1425/2004.

_____, *el-Usûl ve'd-dâvabıt*. thk. Muhammed Hasan Heytu. Beyrut: Dârü'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, 1406/1985.

_____, *Ravzatü`t-tâlibin ve umdetü'l-müftîn*. thk. Züheyr el-Şaveys. 12 Cilt. Beyrut-Dımeşk-Umman: el-Mektebü'l-İslamî, 1412/1991.

Önkal, Ahmet. "Müseylimetülkezzâb". *TDV İslâm Ansiklopedisi.* 32/90-91. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2006.

Özen, Şükrü. "Furûk". *TDV İslam Ansiklopedisi*. 13/223-227. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1996.

Özbalıkçı, Mehmet Reşit. "el-Eşbâh ve'n-nezâir". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 11/457-458. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1995.

Özdemir, Muhittin. *Şâfiî Furû' Fıkıh Literatüründe Mezhep Görüşleriyle İlgili Kavramların Gelişimi*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2010.

Özkan, Halit. "Süyûtî". *TDV İslam Ansiklopedisi*. 38/188-198. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2010.

San'ânî, Ebû Bekr Abdürrezzâk b. Hemmâm (v. 211/826-27). *el-Musannef*. thk. Habiburrahman el-A'zamî. 11 Cilt. Beyrut: el-Mektebü'l-İslamî, 2. Basım, 1403/ 1983.

Sarı, Mehmet Ali. "el-İtkân". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 23/464. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2001.

Suyûtî, Ebu'l-Fazl Celâluddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr (v. 911/1505). *ed-Dürrü'l-Mensûr*. 8 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Fikr, ts.

_____, *Buğyetü'l-vuʿât fî tabakâti'l-luğaviyyîn ve'n-nuḥât*. thk. Muhammed Ebû Fadl İbrahîm. 2 Cilt. Lübnan: el-Mektebetü'l-Asriyye, ts.

_____, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir fi kavâʿid ve furûʿi fıkhî'ş-Şâfiʿiyye*. thk. Muhammed Hasan İsmail. Beyrut- Lübnan: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1391/1971.

_____, *Hüsnü'l-muhâdara fi târîhi Mısr ve'l-Kâhire*. thk. Muhammed Ebû'l-Fazl İbrâhîm. 2 Cilt. Mısır: Dârü İhyâi'l-Kütübi'l-Arabî, 1387/1967.

_____, *et-Tehaddüs bi ni'metillah*. thk. Elizabet Marî Sertain. b.y. el-Matbaʿatu'l-ʿArabiyyetu'l-Hadîse, ts.

_____, *el-Muncemu fi'l-Mu'cem şuyûhu li's-Suyûtî.* thk. İbrâhim Bâcis Abdülmecid. Beyrut: Dârü İbnu Hazm, 1415/1995.

_____, *Târîhu'l-hulefâ'.* Beyrut-Lübnan: Dârü İbn Hazm, 1424/2003.

_____, *el-iktirâh fi usûli'l'n-nahv*. thk. Abdülhakîm Atiyye. Dimeşk: Dârü'l-Beyrutî, 1427/2006.

Subkî, Ebû Nasr Tâcuddîn Abdülvehhâb b. Alî b. Abdilkâfî (v. 771/1370). *el-Eşbâh ve'n-Nezâir*. 2 Cilt. b.y. Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1411/1990.

Şa‘ban, Zekiyyüddîn. *İslam Hukuk İlminin Esasları (Usûlü’l Fıkh).* çev. İbrahim Kâfi Dönmez. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2016.

Sa‘dî, Ebû Ceyb. *el-Kâmûsu’l-fıkhiyye luğaten ve ıstilâhen*. Lübnan: Daru Nuru’s-Sabâh. 1434/2011.

Şâfiî, Muhammed b. İdrîs b. Abbâs (v. 204/820). *el-Umm*. 8 Cilt. Beyrut: Dârü’l-Marife, 1410/1989.

_____, *er-Risâle: (İslâm Hukukununun Kaynakları).* çev. Abdulkadir Şener- İbrahim Çalışkan. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayinları, 2. Basım, 1997.

Şa‘rânî, Abdulvehhâb b. Ahmed el-Mısrî (v. 973/1565). *et-Tabakatu’s-suğrâ*. thk. Ahmed Abdurrahîm es-Sâyih. Kâhire: Mektebetu's-Sekâfeti'd-Dîniyye, 1426/2005.

Şevkânî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Alî b. Muhammed (v. 1250/1834). *el-Bedrü’t-tâliʿ bi-mehâsini men baʿde’l-karni’s-sâbiʿ*. 2 Cilt. Beyrut: Dârü’l-Marife, ts.

Şîrâzî, Ebû İshâk İbrahim Bin Ali. *el-Mühezzeb*. 3 Cilt. b.y. Dârü’l-Kütübi’l-İlmiyye, ts.

Şirbînî, Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed el-Hatîb (v. 977/1570). *Muğni’l-Muhtâç*. 6 Cilt. b.y. Dârü’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1415/1994.

Şubeyr, Muhammed Osman. *el-Kavâ’idü’l-küllîye ve’d-dâvabitu’l-fıkhîyye fi şeri’âti’l-İslâmiyye*. Amman-Ürdün: Dârü’n-Nuffâs, 2. Basım, 1428/2007.

Tabbâ’, İyâd Hâlid. *Celâleddin Suyûtî: Ma’lemetü’l-ulûmi’l-İslâmiyye.* Dimeşk: Dârü’l-Kalem, 1417/1996.

Tâberânî, Ebu’l-Kâsım Süleymân b. Ahmed b. Eyyûb (v. 360/971). *el-Mu‘cemu’l-evsat*. thk. Târık bin Avdullah 10 Cilt. Kâhire: Dârü’l-Harameyn, ts.

_____, *el-Mu’cemu’l-kebîr*. thk. Hamdi Abdülmecid es-Selefi. 25 Cilt. Kahire: Mektebetü İbni Teymiyye, ts.

Teftâzânî, Sa‘düddîn Mes‘ûd b. Fahriddîn Ömer (v. 792/1390). *Şerhu’t-Telvîh ale’t-Tavdîh*. 2 Cilt. Mısır: Mektebetü Sabîh, ts.

Temel, Ali Rıza. "Dâvûdî, Muhammed b. Ali". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 9/21-25. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1994.

Tirmizî, Ebû Îsâ Muhammed b. Îsâ b. Sevre (v. 279/892). *Sünenü't-Tirmizî.* thk. Ahmed Muhammed Şakir vd. 5 Cilt. Mısır: Şeriketu Mektebetin ve Matba'etin Mustafâ el-Bâb el-Halebî, 1395/1975.

Tûfî, Ebû'r-Rebî' Necmüddîn Süleymân b. Abdilkavî b. Abdilkerîm. *Şerhû Mûhtasari'r-Ravda*. thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Trkî. 3 Cilt. Mûessesetû'r-Risâle, 1407/1986.

Tülücü, Süleyman. "el-Müzhir", *TDV İslâm Ansiklopedisi.* 32/251-252. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2006.

Türker, Ömer. "Neşşâr, Sirâceddîn". *TDV İslam Ansiklopedisi*. 33/24-25. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2007.

Uğur, Mücteba. "el-Câmiʿu's-sağîr". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 7/113-114. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1993.

Uzunpostalcı, Mustafa. "Bulkînî, Sâlih b. Ömer". *TDV İslam Ansiklopedisi*. 6/411-412. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1992.

Yaman, Ahmet. "Bir Kavram Olarak 'Fıkıh Kâideleri' ya da İslam Hukukunun Genel İlkeleri". *Marife* 1 (2001), 49-75.

Yiğit, İsmail. "Memlükler". *TDV İslâm Ansiklopedisi.* 29/90-97. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2004.

Zerkâ, Ahmed b. Muhammed b. Osmân el-Halebî (1869-1938). *Şerhu'l-kavâidi'l-fıkhîyye*. Tsh. Abdülfettâh b. Muhammed Ebû Gudde. Dimeşk: Dârü'l-Kalem, 9. Basım, 1432/2011.

Zerkâ, Mustafâ b. Ahmed b. Muhammed. (v.1907/1999). *el-Medhalu'l-fıkhîyyu'l-âmm*. Dımeşk: Dârü'l-Kalem, 2. Basım, 1425/2004.

Zerkeşî, Ebû Abdillâh Bedrüddîn Muhammed b. Bahâdır (v. 794/1392). *el-Mensûr fi'l-kavâid*. 3 Cilt. Kuveyt: Vizaratü'l-Evkâf, 2. Basım, 1405/1985.

Zeydân, Abdulkerîm Behîc (Bîc) (v. 1435/2014). *el-Vecîz fi şerhi'l-kavâidi'l-fıkhîyye fi'ş-şeri'âti'l-İslâmiyye*. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1422/2001.

Zuhaylî, Vehbe b. Mustafa (v. 1436/2015). *Mevsû'atu kadâyâ İslâmiyye mu'âsıra*. 7 Cilt. Dimeşk: Dârü'l-Mektebî, 1430/2009.

Zuhaylî, Muhammed Mustafa. *el-Kavâidu'l-fıkhîyye ve tetbikâtuhâ fî mezâhibi'l-erbeâ.* 2 Cilt. Dimeşk: Dârü'l-Fikr, 1427/2006.

EK: SUYÛTÎ'NİN MEZKÛR ESERİNDEKİ KÂİDELERİN TERTİBİ

1. الْأُمُورُ بِمَقَاصِدِهَا *"Bir işten maksat ne ise hüküm ona göredir."*

2. الْيَقِينُ لَا يُزَالُ بِالشَّكِّ *"Şekk ile yakîn zâil olmaz."*

3. الْمَشَقَّةُ تَجْلِبُ التَّيْسِيرَ *"Meşakkat teysiri celb eder."*

4. الضَّرَرُ يُزَالُ *"Zarar izâle olunur."*

5. الْعَادَةُ مُحَكَّمَةٌ *"Âdet muhakkemdir."*

6. الِاجْتِهَادُ لَا يُنْقَضُ بِالِاجْتِهَادِ *"İctihâd ictihâdı nakzetmez."*

7. إِذَا اجْتَمَعَ الْحَلَالُ وَالْحَرَامُ غَلَبَ الْحَرَامُ "*Helâl ve harâm birleşirse harâm gâlip kılınır."*

8. الْإِيثَارُ فِي الْقُرْبِ مَكْرُوهٌ وَفِي غَيْرِهَا مَحْبُوبٌ *"Îsâr ibadetlerde mekrûh başka şeylerde sevimlidir."*

9. التَّابِعُ تَابِعٌ *"Bir şeye tâbi' olan hükmüne de tabi olur."*

10. تَصَرُّفُ الْإِمَامِ عَلَى الرَّعِيَّةِ مَنُوطٌ بِالْمَصْلَحَةِ *"İmâmın teb'a üzere tasarrufu maslahata dayanır."*

11. الْحُدُودُ تَسْقُط بِالشُّبُهَاتِ *"Hadler şüphe ile düşer."*

12. الْحُرُّ لَا يَدْخُلُ تَحْتَ الْيَدِ *"Hür kişi köle edilmez/boyunduruk altına girmez."*

13. الْحَرِيمُ لَهُ حُكْمُ مَا هُوَ حَرِيمٌ لَهُ *"Harîm harîmin hükmünü alır."*

14. إِذَا اجْتَمَعَ أَمْرَانِ مِنْ جِنْسٍ وَاحِدٍ وَلَمْ يَخْتَلِفْ مَقْصُودُهُمَا دَخَلَ أَحَدُهُمَا فِي الْآخَرِ غَالِبًا *"Maksadları farklı olmayan bir cinsten iki durum birleşirse biri diğerine çoğunlukla dâhil edilir."*

15. إِعْمَالُ الْكَلَامِ أَوْلَى مِنْ إِهْمَالِهِ *"Kelâmın i'mâli ihmalinden evlâdır."*

16. الْخَرَاجُ بِالضَّمَانِ *"Harâç damân karşılığındadır."*

17. الْخُرُوجُ مِنْ الْخِلَافِ مُسْتَحَبٌّ *"İhtilâfı terk etmek müstehaptır."*

18. الدَّفْعُ أَقْوَى مِنْ الرَّفْعِ *"Def', ref' ten kuvvetlidir."*

19. الرُّخَصُ لَا تُنَاطُ بِالْمَعَاصِي *"Ruhsat mâsiyete dayanak olamaz."*

20. الرُّخْصَةُ لَا تُنَاطُ بِالشَّكِّ *"Ruhsat, şüpheye dayanak olmaz."*

21. الرِّضَا بِالشَّيْءِ رِضًا بِمَا يَتَوَلَّدُ مِنْهُ *"Bir şeye razı olmak ondan kaynaklana da razı olmaktır."*

22. السُّؤَالُ مُعَادٌ فِي الْجَوَابِ *"Suâl cevap verildiği zaman iâde edilmiş olarak kabul edilir."*

23. لَا يُنْسَبُ لِلسَّاكِتِ قَوْلٌ *"Sukût edene bir söz nispet edilmez."*

24. مَا كَانَ أَكْثَرَ فِعْلًا كَانَ أَكْثَرَ فَضْلًا *"Fiili çok olanın fazileti de çok olur."*

25. الْمُتَعَدِّي أَفْضَلُ مِنْ الْقَاصِرِ *"Müteaddi kâsırdan daha faziletlidir."*

26. الْفَرْضُ أَفْضَلُ مِنْ النَّفْلِ "*Farz nâfileden daha faziletlidir."*

27. الْفَضِيلَةُ الْمُتَعَلِّقَةُ بِنَفْسِ الْعِبَادَة أَوْلَى مِنْ الْمُتَعَلِّقَة بِمَكَانِهَا *"Bizzat ibadetin kendisine müteallik olan fazilet, ibadet mekânına müteallik olandan evlâdır."*

28. الْوَاجِبُ لَا يُتْرَكُ إلَّا لِوَاجِبٍ *"Vâcip ancak (başka bir) vâciple terk olunur."*

29. مَا أَوْجَبَ أَعْظَمَ الْأَمْرَيْنِ بِخُصُوصِهِ لَا يُوجِبُ أَهْوَنَهُمَا بِعُمُومِهِ *"Hususu sebebiyle iki durumdan en büyüğünü zorunlu kılan şey, umûmu sebebiyle o ikisinin en küçüğünü vâcip kılmaz."*

30. مَا ثَبَتَ بِالشَّرْعِ مُقَدَّمٌ عَلَى مَا ثَبَتَ بِالشَّرْطِ *"Şer'an sabit olan şart üzere sabit olana takdim edilir."*

31. مَا حُرِّمَ اسْتِعْمَالُهُ حُرِّمَ اتِّخَاذُهُ *"Kullanılması harâm olanın alınması da harâmdır."*

32. مَا حُرِّمَ أَخْذُهُ حُرِّمَ إعْطَاؤُهُ *"Alınması harâm olanın verilmesi de harâmdır."*

32. الْمَشْغُولُ لَا يُشْغَلُ *"Meşgûl olan meşgûl edilmez."*

34. الْمُكَبَّرُ لَا يُكَبَّرُ *"Mükebber büyütülmez."*

35. مَنْ اسْتَعْجَلَ شَيْئًا قَبْلَ أَوَانِهِ عُوقِبَ بِحِرْمَانِهِ *"Vaktinden önce bir şeyi elde etmeye çalışan ondan mahrum bırakılmakla cezalandırılır."*

36. النَّفَلُ أَوْسَعُ مِنْ الْفَرْض *"Nâfile farzdan daha geniştir."*

37. الْوِلَايَة الْخَاصَّة أَقْوَى مِنْ الْوِلَايَة الْعَامَّة *"Velâyet-i hâssa velâyet-i âmmeden daha kuvvetlidir."*

38. لَا عِبْرَةَ بِالظَّنِّ الْبَيِّنِ خَطَؤُهُ *"Hatası zâhir olan zanna i'tibâr edilmez."*

39. الِاشْتِغَالُ بِغَيْرِ الْمَقْصُودِ إعْرَاضٌ عَنْ الْمَقْصُودِ *"Maksadı dışındaki şeylerle meşgul olmak maksattan sapmadır."*

40. لَا يُنْكَرُ الْمُخْتَلَفُ فِيهِ وَإِنَّمَا يُنْكَرُ الْمُجْمَعُ عَلَيْهِ *"İcmâya muhâlif olmadıkça ihtilâf edilen meseleler inkâr/itirâz edilmez."*

41. يَدْخُلُ الْقَوِيُّ عَلَى الضَّعِيفِ وَلَا عَكْسَ *"Kuvvetli olan zayıf olanı kapsar, tersi caiz değildir."*

42. يُغْتَفَرُ فِي الْوَسَائِلِ مَا لَا يُغْتَفَرُ فِي الْمَقَاصِدِ *"Amaclarda caiz olmayan bazı şeyler, vesilelerde caiz olabilir."*

43. الْمَيْسُورُ لَا يَسْقُطُ بِالْمَعْسُورِ *"Kolay Olan Zor Olan ile Düşmez."*

44. مَا لَا يَقْبَلُ التَّبْعِيضَ فَاخْتِيَارُ بَعْضِهِ كَاخْتِيَارِ كُلِّهِ وَإِسْقَاطُ بَعْضِهِ كَإِسْقَاطِ كُلِّهِ *"Mütecezzi olmayan bir şeyin ba'zısını tercih etmek, küllünü tercih etmek gibidir. Ba'zının iskâtı, küllînin iskâtı gibidir."*

45. إذَا اجْتَمَعَ السَّبَبُ أَوْ الْغُرُورُ وَالْمُبَاشَرَةُ قدمت الْمُبَاشَرَةُ *"Mütesebbib veya aldatan ve mübâşir içtima ederse mübâşerete itibar edilir."*